

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İ'LÂMÜ'L-MUVAKKİ'İN ADLI ESERİ
ÇERÇEVESİNDE İBN KAYYIM'IN MALİ
MUAMELAT KONULARINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Hüseyin YALÇIN

2501190393

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Abdullah DURMUŞ

İSTANBUL – 2022

ÖZ

**İ'LÂMÜ'L-MUVAKKİ'İN ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE İBN
KAYYIM'IN MALİ MUAMELAT KONULARINDAKİ
GÖRÜŞLERİ**

HÜSEYİN YALÇIN

Çok yönlü bir alim olan İbn Kayyım'ın, İslâmî ilimlerin neredeyse her alanında yetkin bir kimliğe sahip olmasından dolayı, genel anlamda fıkıh özelde ise mali muamelata ilişkin görüş ve yaklaşımlarının bilinmesi önem arz eden bir konudur. İbn Kayyım'ın mali muamelata dair görüşlerine yer verdiği en geniş eseri ise, inceleme konumuz olan *İ'lâmü'l-Muvakkı'în* adlı eseridir. Bu araştırma, İbn Kayyım'ın bu eserindeki mali muamelat konularındaki yaklaşımını ele almaktadır.

İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în* adlı eserinde mali muamelata ilişkin her meseleyi ele almamaktadır. Eserde mevzu bahis yaptığı mali muamelat konularını ise tüm boyutları ile incelememektedir. İncelediği kimi meseleye de istitradî bir yöntem ile yer vermektedir.

İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în* adlı eserinde mali muamelat meselelerini, daha çok kıyas, istihsan, hikmet ve hile kavramları etrafında mütalaa etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, Mali Muamelat, Kıyas, Hikmet, Hiyel, Faiz konusu.

ABSTRACT

**IBN QAYYIM'S OPINIONS ON FINANCIAL TRANSACTIONS
WITHIN THE FRAMEWORK OF I'LÂM AL MUWAQQI'IN**

HUSEYIN YALCIN

Since Ibn Qayyim, who is a versatile scholar, has a competent identity in almost every field of Islamic sciences, knowing his views and approaches on fiqh in general and financial transactions in particular is an issue that needs to be studied. The most extensive work of Ibn Qayyim, in which he includes his views on financial transactions, is the work of I'lâm al Muwaqqi'in, which we also take as a basis in our study. This research examines Ibn Qayyim's approach to financial transactions in this work.

Ibn Qayyim does not deal with every issue related to financial transactions in his work called I'lâm al Muwaqqi'in. In the work, he does not examine all aspects of financial transactions. He also gives place to some of the issues he examines with an *istitrad* (discursive) method.

Ibn Qayyim, in his work titled I'lâm al Muwaqqi'in, considers financial transactions issues mostly around the concepts of analogy (*qiyâs*), *istihsan*, wisdom (*hikmah*) and *hiyal* (lawful trick).

Keywords: Ibn Qayyim, I'lâm al Muwaqqi'in, Financial Transactions, Comparison, Wisdom, *Hiyal*, Interest.

ÖNSÖZ

İslam hukuku, dinamik bir hukuk olması sebebi ile sürekli yeni olaylara yaklaşımda bulunmak ve yeni sorunlara çözüm üretmek durumunda olan en adil hukuk düzenidir. Yeni meseleler hakkında fikhî görüş ortaya koyabilmek için nasların iyi anlaşılması ve benzer konuların iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra alanında yetkin olan alimlerin görüş ve yaklaşımlarının iyi analiz edilmesi de fakihe farklı bakış açıları kazandırarak olayları daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, bilinen bir alim olan İbn Kayyım'ın mali muamelata ilişkin görüşlerini, *İ'lâmü'l-Muvakkı'in* adlı eseri çerçevesinde bilinir kılmaya yardımcı olmaktır. Diğer yandan, onun mali muamelata ilişkin görüşlerinin incelenip gelişmekte olan güncel meselelere farklı bakış açıları kazandırmaya yardımcı olmak da bu çalışmanın esas amaçlarındandır.

Öncelikle, yoktan var eden, ihsan ve lütuflarda bulunan, affedip merhamet eden bu tezi bitirmeyi nasip eden Yüce Rabbime sonsuz şükürler olsun. Salat ve selam önderim ve rehberim Sevgili Efendim Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üzerine olsun. Karşılaştığım her sıkıntıda ilk yanımda gördüğüm, kahrımı ve cefamı çeken, dualarından eksik etmeyen ve iyi yaklaşımlarından taviz vermeyen çok muhterem kıymetli anne ve babamdan Rabbim razı olsun. Yetişmemde büyük emekleri olan, maddi ve manevi desteklerini asla esirgemeyen saygıdeğer hocalarıma sadakat, minnet ve vefa dolu teşekkürleri borç bilirim. İlim tahsilim süresince maddi desteklerde bulunan isimlerini bildiğim ve bilmediğim bütün ashabı hayrattan Mevlâm ebeden razı olsun. Tez konusunun belirlenmesinden itibaren gerek yaptığım çalışmaları takip ederek gerek bana bu yolumda rehberlik ederek büyük katkılar sunan danışman hocam Doç. Dr. Abdullah Durmuş'a, bu süreçte kıymetli vakitlerini ayırarak değerli fikirlerini ve eleştirilerini esirgemeyen hocalarıma ve dostlarıma en içten saygı ve şükranlarımı sunarak bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Allah'tan niyaz ederim.

Başarı ancak Allah'ın yardımı ile dir.

Hüseyin YALÇIN

İstanbul- 2022

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	2
III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE’NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. Hayatı.....	5
2. İlmî Kişiliği	6
2.1. Hocaları.....	8
2.2. Öğrencileri	9
3. Eserleri.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZ VE FAİZ İLE İLİŞKİLİ KONULARDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. Faiz.....	14
1.1. Genel Olarak Faiz	14
1.2. İbn Kayyım’ın Faiz Hakkındaki Görüşü.....	21
2. İne Satışı.....	24
2.1. Genel Olarak İne Satışı	24
2.2. İbn Kayyım’ın İne Satışı Hakkındaki Görüşü.....	28

3. Karz Akdi.....	32
3.1. Genel Olarak Karz Akdi	33
3.2. İbn Kayyım'ın Karz Akdi Hakkındaki Görüşü.....	37
4. Musarrât (Alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmamış hayvan) Olayı	39
4.1. Genele Olarak Musarrât Olayı	39
4.2. İbn Kayyım'ın Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşü	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZ DIŞINDAKİ DİĞER MALİ MUAMELAT KONULARINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. Satım Akdi.....	48
2. İcâre Akdi.....	49
2.1. Genel Olarak İcâre Akdi	49
2.2. İbn Kayyım'ın İcâre Akdi Hakkındaki Görüşü.....	54
3. Selem Akdi	58
3.1. Genel Olarak Selem Akdi	58
3.2. İbn Kayyım'ın Selem Akdi Hakkındaki Görüşü.....	62
4. Havâle Akdi.....	65
4.1. Genel Olarak Havâle Akdi	65
4.2. İbn Kayyım'ın Havâle Akdi Hakkındaki Görüşü	69
5. Cu`âle Akdi	72
5.1. Genel Olarak Cu`âle Akdi.....	72
5.2. İbn Kayyım'ın Cu`âle Akdi Hakkındaki Görüşü	72
6. Mudârebe Akdi.....	73
6.1. Genel Olarak Mudârebe Akdi	73
6.2. İbn Kayyım'ın Mudârebe Akdi Hakkındaki Görüşü	73
7. Şuf'a Hakkı	74

7.1.	Genel Olarak Şuf'a Hakkı.....	74
7.2.	İbn Kayyım'ın Şuf'a Hakkı Hakkındaki Görüşü	74
8.	Mükâtebe Akdi	84
8.1.	Genel Olarak Mükâtebe Akdi	84
8.2.	İbn Kayyım'ın Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşü.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ MUAMELATTA HİLELER KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ⁸⁹

1.	Genel Olarak Hile	89
2.	İbn Kayyım'a Göre Furû'daki Meşrû Hileler	90
2.1.	İcârede Hile	90
2.2.	Satın Almaya Vekâlette Hile.....	93
2.3.	Şuf'a Hakkında Hile.....	93
2.4.	Müşterinin Elinde Kusurlu Hale Gelmiş Ribevî Bir Malı İade Etmek	96
2.5.	Karz Konusunda Bağlayıcı Bir Süre Belirlemenin Hilesi.....	96
2.6.	Şirket-i 'nânda Ortakların Kefâleti Konusunda Hile	97
SONUÇ.....		99
BİBLİYOGRAFYA		103

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle celâlühü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayımcı yok
y.y.	: Yayım yeri yok

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Yaşayan ve büyüyen bir organizma olan İslâm hukuku, gelişen dünyada her gün ortaya çıkan yeni problemlere nasların ışığında çözümler üretmek zorundadır. Bunu yaparken alanlarında yetkin alimlerin birikimlerinden ve yaklaşımlarından istifade etmek yadsınamaz bir gerekliliktir. Bu bağlamda, İslâm bilimlerinin neredeyse her alanında yüze yakın eser kaleme alan İbn Kayyım'ın mali muamelat hususundaki fikhî düşüncelerini araştırmacılar için daha ulaşılabilir kılmak bu çalışmanın temel amacıdır.

Mali muamelat konularının gün geçtikçe yeni türlerle zenginleşmesine ayak uydurmak için meydana çıkan bu yeni türlerin esaslarına, konu hakkında farklı bakış açıları ve yaklaşımlara sahip olmak, doğruya daha hızlı ulaşmak bakımından kolaylık sağlamaktadır. Bu minvalde İbn Kayyım'ın fikhî düşüncelerinin en belirgin ele alındığı eseri *İ'lâmü'l-Muvakkı'in*'de mali muamelata ilişkin konularının incelenmesi, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İlim camiasına, İbn Kayyım gibi engin bilgi birikimine sahip bir alimin mali muamelata ilişkin yaklaşımlarını bilinir kılmak ve bu çalışmanın, bir mesele dahi olsa çözümünde kullanılmak için başvurulacak bir kaynak kılınması ise bu çalışmanın nihai amacıdır.

İ'lâmü'l-Muvakkı'in'de klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi bir düzen ve yöntem takip edilmeksizin meselelerin, kitabın tamamına yayılmış olması, müellifin yaklaşımlarını tespit etmede bir zorluk çıkarmaktadır. Tüm bu meselelerin bir araya getirilmesi, satır aralarında saklı fikirlerin tespit edilmesi ve bu bağlamda müellifin yaklaşımlarını görmek ilim camiasına bir katkı sağlayacaktır.

Konuyla ilgili teknik bilgiler sunulan giriş bölümü dışında tez, dört bölümden oluşmaktadır. “*İbn Kayyım El-Cevziyye'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri*” adı altında ele alınan birinci bölümde sırasıyla İbn Kayyım'ın hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmaktadır. Bu bilgilerin aktarılmasından sadece, müellifin daha iyi tanınması ve üzerinde çalışma yapılan

eserin meydana gelme serüveni hakkında fikir sahibi olunması amaçlanmaktadır. Bu yüzden, müellifin hayatının konu dışında kalan kısımları çalışmaya dahil edilmemektedir.

“*Faiz ve Faiz ile İlişkili Konular Hakkındaki Görüşleri*” başlığı altında ele alınan ikinci bölümde, eserde geçen faiz ile ilişkili mali muamelat konuları, mezhepler bağlamında açıklanmakta, ardından İbn Kayyım’ın yaklaşımları aktarılmaya çalışılmaktadır. Bölümün başında faiz ve türevleri, esere sadık kalmak kaydı ile ayrıntılı bir şekilde aktarılmakta olup mezheplerin faiz teorilerinin aktarılması ihmal edilmemektedir.

“*Faiz Dışındaki Diğer Mali Muamelat Konularındaki Görüşleri*” ismindeki üçüncü bölümde, eserde mali muamelata ilişkin olup faiz konusu dışında kalan ve belli bir kavram etrafında toplanamayan meseleler aktarılıp bu meselelerde İbn Kayyım’ın yaklaşımları izah edilmeye çalışılmaktadır. Bu kısımda daha çok, eserdeki kıyas kavramı bağlamında ele alınan meseleler incelenmektedir. Ele alınan meseleler eserdeki sıralamaya göre ele alınmayıp klasik eserlerdeki konu sıralamasına göre ele alınmaktadır. Önce, sırası ile Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde konunun yerleri incelenmekte ardından, İbn Kayyım’ın konu hakkındaki görüşleri aktarılmaktadır. Bilahare İbn Kayyım’ın yaklaşımları ile örtüşüp ayrılan yerler izah edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca çalışmada bulunan konular mezheplerinde incelenirken bu konular, sadece İbn Kayyım tarafından ele alınan yönleri ele alınmıştır.

“*Mali Muamelatta Hileler Konusundaki Görüşleri*” başlığını taşıyan son bölümde ise, eserde kendisine geniş bir yer ayrılmış olan hiyel kavramı endeksinde mali muamelat konuları işlenmektedir.

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Tezin esasını oluşturan *İ`lâmu`l-Muvakki`in* adlı eserin, mali muamelat konularının tamamını ele alan bir eser olmamasından ötürü fıkıhta yer alan mali muamelat konularının tamamına bu çalışmada yer verilmesi olanaksızdı. Yine de eserde mevcut olup mali muamelata ilişkin olan her konuya bu tezde yer verilmeye çalışılmaktadır. Bu yapılırken, klasik eserlerdeki konuların ele alınma sıralamasına

uyulmaya çalışılmaktadır. Mali muamelat kapsamında değerlendirilmeyen konulara ise bu tezde yer verilmemektedir.

Tezin araştırma konusu, İbn Kayyım'ın *İ'lâmü'l-Muvakki`în* adlı eserinden mali muamelata dair yaklaşımlarının tespit edilmesidir. Ancak eserdeki fikhî meselelerin sınırlı olması ve özellikle mali muamelata dair konuların kısıtlı olması çalışmayı, sadece bu sınırlı konularla amaca ulaştırmaya sevk etmektedir.

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslâm hukukunda mali muamelata dair konuları neredeyse bütün klasik ve çağdaş eserlerde bulmak mümkün. Bu tez de hazırlanırken hem klasik hem çağdaş İslâm hukuku eserlerinden faydalanılmıştır.

Klasik eserler, araştırmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Araştırma esnasında her mezhebin güvenilir eserleri tercih edilmiş ve bir meselede mezhep içinde farklı görüşlerin bulunması durumunda bu farklı görüşler de aktarılmaya çalışılmıştır. Bir mezhebe ait görüş ve deliller, o mezhebe ait kaynaklardan belirlenmiş olup muhalif mezheplerin eserlerinde yazılan karşıt görüşler ana kaynaklarına bakılarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Klasik eserlerin yanı sıra, İbn Kayyım'ın uzun yıllar hocası olması sebebi ile İbn Teymiyye'nin *Mecmû`l-Fetâvâ*'sı ve birçok konuda İbn Kayyım'dan nakil yaptığı için el-Uzeymîn'in *eş-Şerhu'l-Mümti` `alâ Zâdi'l-Müstakni`si ile Ta`likât İbn Uzeymîn `alâ'l-Kâfi libni Kudâme'sinden* eserlerinden özellikle alıntılar yapılmıştır. İbn Kayyım'ın kendi eserlerinden olan *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-`İbâd, et-Turuku'l-Hukmiyye ve el-Furûsiyye'sinden* İbn Kayyım'ın ilmi kişiliğine dair bilgiler alınmıştır. *et-Tibyân fî aḡsâmi'l-Ḳur`ân* adlı eserinden ise çalışmanın esasını oluşturan eserin tesmiyesine dair fikirler alınmıştır.

Türkçe kaynaklarda ise İbn Kayyım ve eseri olan *İ'lâmü'l-Muvakki`în*'i esas alan üç çalışma tespit edilmiştir. İlki, Cebrail Yavuz'un, "İbn Kayyım el-Cevziyye'nin *İ'lâmü'l-Muvakkîn* Eserinde Hiyel Kavramı" (yüksek lisans tezi) çalışmasıdır. Bu çalışmada her ne kadar mali muamelata ilişkin konular olsa dahi, eserde bulunan bütün mali muamelat kapsamındaki meselelere yer verilmemektedir. İkincisi, Ahmet

Deberoğlu'nun, "İbn Kayyım el-Cevziyye'nin İ'lâmü'l-Muvakkî'n İsimli Eserindeki Hukukî Görüşleri" (yüksek lisans tezi) çalışmasıdır. Bu çalışma, ibadet esaslı bir çalışma olduğundan, bu çalışmada da mali muamelata dair bir konu bulunmamaktadır. Üçüncüsü ise, Hüseyin Akıncı'nın, "İbn Kayyım el-Cevziyye'nin Hayatı, Eserleri ve İctihad Anlayışı" (yüksek lisans tezi) adlı tezidir. Bu çalışma da aynı şekilde tezin konusu bağlamında bir çalışma değildir. Sonuç itibari ile tezin konusunu ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır.

Arapça ve İngilizce kaynaklarda da konu ile ilgili yapılan araştırmada, *İ'lâmü'l-Muvakkî'n* adlı eserde mali muamelatı doğrudan esas alan bir çalışma bulunmamaktadır.

İbn Kayyım'ın kendisini ve hayatını anlamak için Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd'in *İbn Kayyım el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû* adlı eseri de İbn Kayyım'ın hayatı ve ilmi kişiliğini tanımak adına oldukça kapsamlı bir çalışma olduğundan çalışmada kendisinden oldukça alıntı yapılmıştır.

Tezin esasını oluşturan *İ'lâmü'l-Muvakkî'n* adlı eserin birçok baskısı bulunmaktadır. Bu çalışmada Ebû Ubeyde'nin tahkik ettiği ve Dâru İbnu'l-Cevziyye'nin 2002 yılında Suudi Arabistan'da neşrettiği kitabı esas alınmıştır. Bunun tercih edilmesinde eserin titiz tahkik edilmesi ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca, çalışmada ilk defa kullanılan fikhî kavramların tarifi için sözlükler ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ne başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE’NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. Hayatı

Künyesiyle beraber tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se’d b. Hureyz b. Mekkî Zeynu’d-Dîn ez-Züra’î ed-Dımaşkî el-Hanbelî’dir.¹ Hicri 691 yılında Safer ayının yedisinde (29 Ocak 1292) Zür‘da ya da Dımaşk’ta doğmuştur. Tam künyesine istinaden doğum yeri ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur; Ailesinin Zür‘dan olup kendisinin Dımaşk’ta doğduğu yahut kendisinin Zür‘da doğup sonradan Dımaşk’a götürüldüğü söylenmektedir.² Babası Ebû Bekir, Dımaşk’ta bulunan Cevziyye Medresesi’nin kayyımı olduğu için zamanla kendisi “Cevziyye’nin Kayyımı” olarak çağrılmış daha sonra da kendisinden olan çocuklarına da aynı şekilde hitap edilmiştir. Böylece söz konusu alimimiz İbn Kayyım el-Cevziyye olarak meşhur olmuştur.³ Muteahhirin alimlerinin çoğunluk kısmı ondan nakil yaparken kendisini İbn Kayyım olarak zikrettikleri için⁴ bu çalışmada da kendisinden kısaca İbn Kayyım diye bahsedilecektir. Ayrıca söz konusu alim kendi nisbesiyle meşhur olan birçok başka alim ile zaman zaman karıştırılmıştır.⁵

Kaynaklarda kendisinden ve ailesinden ahlak açısından övgülerle bahsedilen, çevreleri tarafından sevilmelerinden ve topluma ilim ve mizaç açısından örnek teşkil etmelerinden söz edilen⁶ İbn Kayyım’ın, babasının halihazırda Cevziyye

---

¹ Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd, **İbn Kayyım el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû**, Dâru’l-Âsime, el-, Riyad, 2002, s. 17

² Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 21

³ Apaydın, Yunus, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, XX, s. 109; Ebû Zeyd, **a.g.e.** s. 23

⁴ Bkz: Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû’l-Fadl el-Askalânî es-Şâfiî, **Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1959, I, s. 378; Abdu’r-Rahmân b. Ebî Bekr, Celâlu’d-Dîn es-Suyûtî, **el-Hâvî’l-Kebîr**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2004, I, s. 145

⁵ Geniş bilgi için bkz: Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 28-31

⁶ Ayrıca bkz: Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 37-50

Medresesi'nin başı olmasından kaynaklı ilk ilmî tahsilini babasından aldığı anlaşılmaktadır. Kaynaklardan anlaşılanlara göre altı-yedi yaşlarında iken İbn Kayyım, hocası eş-Şehâbeddin Ahmed b. Abdirrahman el-Âbir'den (ö.697) sema` yapmıştır.<sup>7</sup> Hocası Ebû'l-Feth el-Ba`lebekkî'den (ö.709) Arap dili ve edebiyatına dair birçok kitap okuyan İbn Kayyım, Safiyyü'd-Dîn el-Hindî'den (ö.715) kelim ve usul, Mecdü'd-Dîn İsmâil b. Muhammed el-Harrânî (ö.729) ile Takıyyü'd-Dîn İbn Teymiyye'den (ö.728) fıkıh okuduğu aktarılmaktadır.⁸ Fıkıhta asıl hocası İbn Teymiyye olup birçok eserini bizzat kendisinden okuma imkânı bulmuştur. Feraiz ilmini de bu alanda duayen olan babasından almıştır.⁹

Küçük yaşlardan beri adeta hayatına ilimle başlayan İbn Kayyım, 58 yılı aşkın ömründe birçok eser bırakıp yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. İmamlık, hatiplik, müderrislik ve çokça telif yapan alimimiz 13 Recep 751'de (16 Eylül 1350) vefat etmiştir.¹⁰

2. İlmî Kişiliği

İlim tahsili açısından geniş bir yelpazeye sahip olan İbn Kayyım, en çok hocası İbn Teymiyye'den etkilenmiştir. Onların ilişkisi hoca-öğrenci ilişkisi açısından örnek teşkil edecek kadar güçlü olmuştur. Çoğu görüşünde hocasına iştirak etmiş, hocasına olan bağlılığı ve sevgisi sayesinde hemen her zaman hocası ile anılmış ve bu sevgisi neredeyse, kitaplarını sadece hocasının görüşlerini açıklamaya hasredek kadar ileri bir seviyeye varmıştır. Bu da hocası İbn Teymiyye'nin ve görüşlerinin, kendisi aracılığı ile meşhur olduğu tezini beraberinde getirmektedir.

Kitaplarında ele aldığı konuları mahzâ taklitçilik ile aktarmayan İbn Kayyım, meseleleri delilleri ile değerlendirmiş, fetvalarını Kur'an ve hadis ışığında selef

⁷ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. S'ed Şemsü'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994, III, s. 538

⁸ Apaydın, *İbn Kayyım el-Cevziyye*, **DİA**, XX, s. 109

⁹ Salâhu'd-Dîn Halîl b. Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, thk. Ahmed el-Arnâvût, Türk Mustafa, **el-Vâfi bi'l-Vâfiyyât**, Dâru İhyâu't-Turâs, Beyrut, 2000, II, s. 195; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, thk. Muhammed Abdu'l-Mue'yyid Dâni, **ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine**, Meclisu Dairatu'l-Mearifu'l-O'smaniyye, Hindistan, 1972, V, 137-139

¹⁰ Apaydın, "İbn Kayyım el-Cevziyye", **DİA**, XX, s. 110

metodu ile vermeye çalışmıştır. Bununla beraber, genel olarak o da hocası gibi Hanbelî mezhebinin usul anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir.¹¹

İlme adadığı ömrü, kitaplara olan sevgisi, onları toplama hobisi ve hocası İbn Teymiyye'ye olan bağlılığı ile tanınan İbn Kayyım, yaşadığı dönemdeki siyasi çalkantıların kurbanı olarak birkaç fetvası sebebiyle kimi zaman tek başına kimi zaman da hocası İbn Teymiyye ile hapsedilmiştir.¹² O fetvalardan bazıları:

- a. Tek bir lafız ile üç talakın verilmesi meselesi;¹³

İbn Teymiyye bu konuda cumhurun hilafına tek lafız ile üç talakın geçerli olmayacağını, bilakis tek bir talakın geçerli olacağı görüşündedir.¹⁴ Öğrencisi İbn Kayyım da aynı görüşü benimsemiştir.¹⁵

- b. İbrahim peygamberin kabrini ziyaret amacı ile yolculuk yapılmasına karşı çıkması meselesi;¹⁶

O zamanki toplumda İbrahim peygamberin kabrini ziyaret etmek Allah'a yakınlaşma olarak değerlendirilip bu ziyaret için yolculuk yapılmaktaydı. Bunun dinde yerinin olmadığını ve bid'at olduğunu söylemiştir.¹⁷

¹¹ Geniş bilgi için bkz: Apaydın, "İbn Kayyım el-Cevziyye", **DİA**, XX, s. 110

¹² Ayrıca bkz: Ebû Zeyd **a.g.e.**, s. 69-71

¹³ İbn Hacer, **a.g.e.**, I, s. 174

¹⁴ Takıyyu'd-Dîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdi'l-Helîm b. Teymiyyetu'-Harrânî, **Mecmû'l-Fetâvâ**, thk. Abdurrahman b. Muhammed. Kasım, Kur'an-ı Kerim'in Baskısı için Kral Fahd Kompleksi, Medine, 1995, XXII, s. 77; Takıyyu'd-Dîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdi'l-Helîm b. Abdi's-Selâm b. Abdullâh b. Ebî'l-Kâsım b. Muhammed İbn Teymiyyetu'-Harrânî el-Hanbelî ed-Dımaşkî, **Mecmû'l-Fetâvâ**, thk. Enver el-Baz, Âmir el-Cüzar, Daru'l-Vefa', 2005, XXIII, s. 82

¹⁵ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se'd b. Şemsü'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkî'in `an Rabbi'l-Âlemîn**, thk. Muhammed Abdu's-Selâm İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, III, s. 31

¹⁶ İbn Hacer, **a.g.e.**, I, s. 174

¹⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se'd b. Şemsü'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkî'in `an Rabbi'l-Âlemîn**, thk. Tâhâ Abdu'r-Râûf Sa'd, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1973, III, s. 139; Zeynu'd-Dîn Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hesen es-Selâmî el-Bagdâdî el-Dımaşkî el-Hanbelî, **Zeylu Tabakât el-Hanâbile**, thk. Dr. Abdurrahman b. Süleyman el-Üsaymin, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 2005, V, s. 172

- c. İki kişinin ortaya bir mal koyarak yarışmalarının caiz olup olmadığı meselesi;¹⁸

Arada muhallil olmadan iki kişinin bir mal koyarak yarışmalarına cevaz vermiştir.¹⁹ Daha sonra bu görüşünden döndüğü söylenmişse de döndüğüne dair bir kaynağa rastlanmamıştır.

2.1. Hocaları

İlim hayatına küçük yaşlarında başladığını bildiğimiz İbn Kayyım, belli bir alanda otorite olmasa da İslâmî ilimlerin her alanında başta babası Ebû Bekr b. Eyyûb'tan feraiz/miras ilminin tahsili olmak üzere çok fazla hocanın rahle-i tedrisinden geçmiştir.

Burada konunun dışında kalan ama değinilmesi gereken başlıkların çok uzatılmaması adına İbn Kayyım'ın hocalarının sadece isimlerinin ve kendilerinden hangi eğitimleri aldığına dair bilgilerin zikredilmesi ile iktifa edilecektir. Bu konuda detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler, İbn Kayyım'ın bizzat kendisine ait olup matbu olan kitaplarında hocalarından bahsettiği yerlerin zikredildiği, Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd'in telif ettiği *İbn Kayyim el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû* eserine müracaat edebilirler.²⁰

Bilinen hocaları ve onlardan yaptığı tahsilleri:

Babası Ebû Bekr b. Eyyûb'dan, feraiz/miras; hocası İbn Abdi'd-Dâim'den (ö. 718), semâ'; en çok vakit geçirdiği ve etkilendiği hocası İbn Teymiyye'den (ö. 728/1327), hadis, fıkıh, feraiz, usul ilimleri ve kelim; eş-Şehâbu'l Âbir'den (ö. 697), rüya tabiri ve semâ'; İbnü's-Şîrâzî (ö. 714?/736?), kendisinden ne okuduğu ve kim olduğu hakkında farklı görüşler bulunmakta; el-Mecdü'l-Harrânî'den (ö. 729) ferâiz, fıkıh, usul ve çeşitli kitaplar; İbn Mektûm (ö. 716) ve el-Kehâl'dan (ö. 730) semâ'; el-Behâ' İbn 'Asâkir, el-Hâkim (el-Kâdî Takiyyü'd-Dîn Süleyman) (ö. 715) ve meşhur

¹⁸ İbn Hacer, **a.g.e.**, V, s. 140

¹⁹ Muhammed b. Ebî Bekr b. Sa'd Şemsu'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **el-Furûsiyye**, thk. Meşhûr b. Hesên b. Muhammed b. Süleyman, Daru'l-Endülüs, Hail, 1993, s. 341

²⁰ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 163-167

İbn Teymiyye'nin kardeşi Şerefüddîn İbn Teymiyye'den (ö. 727) fıkıh; Şair Alâu'd-Dîn el-Vedâ' el-Kindî (ö. 716), el-Muta'im'den (ö. 709) ve Bint Cevher'den (ö. 711) semâ'; Mecdü'd-Dîn et-Tûnusî'den Arapça dili; el-Bedr b. Cemâ'ah (ö. 733) ve Ebu'l Feth Ba'lebekî'den (ö.709) Arapça ve fıkıh; Zehebî ve es-Safiyyü'l Hindî'den (ö. 715), usul ile akaid ve İbnü'z-Zemlekânî (ö. 727), İbn Müflih (ö. 723) ve el-Mizzî'den (ö. 742) rical ilmi ve hadis ilmi tahsil etmiştir. Ayrıca el-Halîlî ve İbn Cemâ'ah gibi alimlerin rahle-i tedrisinden geçmiştir.²¹

2.2. Öğrencileri

İbn Kayyım, henüz hocası İbn Teymiyye hayatta iken ders vermeye başlamış ise de düzenli olarak hicri 736 (1336)'da Sadriyye Medresesi'nde hocalığa başlamış ve ölünceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Bu görevinde birçok öğrenciyi yetiştirmiştir. Kendisinden sonra yetiştirdiği öğrencilerinden olan iki oğlu Cemâlüddin Abdullah ile Burhânüddin İbrâhim aynı medresede ders vermeye devam etmişlerdir.²²

Ders verdiği ve yetiştirdiği bilinen öğrencileri:

Oğlu el-Burhâüeddin İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* yazarı İbn Kesîr (ö. 774), *Tabakâtü'l-Hanâbile* yazarı İbn Receb (ö. 795), oğlu Şerefu'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, es-Subkî (ö. 756), ez-Zehebî (ö. 748), İbn Abdu'l-Hâdî (ö. 744), *Muhtasar Tabakâtü'l- Hanâbile* yazarı en-Nablûsî (ö. 797), el-Ğazî (ö. 808), el-Fîrûzabâdî (ö. 817) ve el-Mekarrî (ö. 759) kendisinden ilim tahsil etmiş meşhur öğrencileridir.²³

3. Eserleri

Öğrenci yetiştirmesinin yanı sıra İslâmî ilimlerin neredeyse her alanında 100'e yakın eser telif eden İbn Kayyım, hocası İbn Teymiyye tarafından kerih görülüp ondan

---

²¹ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 161-178

²² Apaydın, "İbn Kayyım el-Cevziyye", **DİA**, XX, s. 109

²³ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 179-183

her ne kadar telif yapmaya karşı uyarı almışsa da kendisi telif yapmanın yerine göre vacip, müstehap veya mubah olacağı görüşünü benimsemiştir.²⁴

Eserlerinin tespitinde çeşitli sebeplerden²⁵ dolayı birtakım karışıklıklar olan İbn Kayyım, vaizlik görevinin bir dezenformasyonu sonucu eserlerindeki konuları uzunca açıklayıp çoğu zaman konunun dışına da çıkmaktadır.

Burada başka çalışmalar vesilesi ile tespit edilmiş eserlerinin bir kısmı zikredilecektir. Meraklısı ve hangi eserlerinin hangi kaynaklarda zikredildiği bilgisi için, Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd'in telif ettiği *İbn Kayyim el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû* eserine müracaat edilebilir.²⁶

Konunun fazla uzamaması için eserlerin sadece tam isimleri zikredilip eserler hakkında bilgi verilmeyecektir.²⁷

Akâid alanında kaleme aldığı kimi eserler:

*el-Kaşîdetü'n-nûniyye (el-Kâfiyetü's-şâfiye fi'l-intişâr li'l-fırkati'n-nâciye, el-Kaşîdetü'n-nûniyye fi's-sünne), eş-Şavâ'îku'l-münezzele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Mu'aṭṭıla (eş-Şavâ'îku'l-mürsele), İctimâ'u'l-cüyûşi'l-İslâmiyye 'alâ ğazvi'l-Mu'aṭṭıla ve'l-Cehmiyye, Hâdi'l-ervâḥ ilâ bilâdi'l-efrâḥ, er-Rûḥ, er-Rûḥ ve'n-nefs, Miftâḥu dâri's-sa'âde ve menşûru velâyeti'l- 'ilm (elviyeti'l- 'ilm) ve'l-irâde, Şifâ'ü'l-'alîl fî mesâ'ili'l-kazâ' ve'l-kader ve'l-ḥikme ve't-ta'lîl, Hidâyetü'l-hayârâ fî ecvibeti'l-yehûd ve'n-naşârâ, Şerḥu esmâ'illâhi'l-ḥüsnâ ve el-Kebâ'ir.*²⁸

Ahlak ve tasavvuf alanında yazdığı kimi eserler:

Medâricü's-sâlikîn (beyne menâzili "ıyyâke na'büdü ve ıyyâke neste'în"), İğâsetü'l-lehfân min meşâyidi's-şeyṭân, Tarîḳu'l-hicreteyn ve bâbü's-sa'âdeteyn,

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se'd b. Şemsü'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **et-Turuku'l-Hukmiyye**, Mektebetu Dâru'l-Beyân, y.y., s. 235

²⁵ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 185-187

²⁶ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 189-197

²⁷ Eserler hakkında geniş bilgi için bkz: Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", **DİA**, XX, s. 118-122; Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 200-312

²⁸ Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", **DİA**, XX, s. 118-119

*Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkîn, el-Kelimü't-tayyib ve'l-'amelü's-şâlih, er-Risâletü't-Tebûkiyye, ed-Dâ' ve'd-devâ', el-Fevâ'id, ve 'Uddetü's-şâbirîn ve zahîretü's-şâkirîn.*²⁹

Fıkıh ve usul fıkıh alanında derlediği bazı eserler:

*İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an rabbi'l-'âlemîn, eṭ-Ṭuruḳu'l-hükmiyye fî's-siyâseti's-şer'iyye (el-Firâsetü'l-merziyye fî [ahkâmi]'s-siyâseti's-şer'iyye), Ahkâmü ehli'z-zimme, Tuḥfetü'l-mevdûd bi-ahkâmi'l-mevlûd, el-Fürûsiyye, İğâsetü'l-lehfân fî hükmi talâkı'l-gazbân (el-İğâsetü's-suğrâ), Hurmetü's-semâ', Hükümü târiki's-şalât, Cilâ'ü'l-efhâm fî fazli's-şalâti ve's-selâm 'alâ hayri'l-enâm ve Menâsikü'l-hac ve'l-'umre.*³⁰

Tefsir alanında telif ettiği eserlerinden bazıları:

*et-Tibyân fî aḳsâmi'l-Ḳur'ân (Eymânü'l-Ḳur'ân), Emşâlü'l-Ḳur'ân, Bedâ'i'u'l-fevâ'id, Tefsîrû'l-Fâtiḥa ve Tefsîrû'l-Mu'avvizeteyn.*³¹

Hadis alanında kaleme aldığı bazı eseler:

*Tehzîbü muḥtaşarı Süneni Ebî Dâvûd ve el-Menârü'l-münîf fî's-şahîḥ ve'z-za'îf.*³²

Diğer alanlarda yazdığı başlıca eserler:

*Zâdü'l-me'âd fî hedyi ḥayri'l-'ibâd, Esmâ'ü mü'ellefâti İbn Teymiyye, Mekâ'idü's-şeyâṭîn fî'l-vesvese ve zemmü'l-müvesvisîn, el-Ğurbe ve'l-iğtirâb, eṭ-Ṭıbbü'n-nebevî ve Me'âni'l-edevât ve'l-hurûf.*³³

Çalışmanın temelini oluşturan ve günümüze kadar birçok defa basılmış olan *İ'lâmü'l-Muvakkı'în* adlı eserin tesmiyesinde çeşitli görüşler mevcuttur. Müellifi

²⁹ Apaydın, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *DİA*, XX, s. 119-120

³⁰ Apaydın, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *DİA*, XX, s. 120-121

³¹ Apaydın, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *DİA*, XX, s. 121

³² Apaydın, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *DİA*, XX, s. 121-122

³³ Apaydın, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *DİA*, XX, s. 122

tarafından âdeti olduğu üzere kitaplarının isminin mukaddimelerinde zikredilmiyor oluşu bu kitabın da tesmiyesi hususunda çeşitli görüşlere mahal vermiştir. Yapılan araştırma ve tespit çalışmalarında üç ayrı isme varılmıştır.

- *Me`âlimu'l-Muvakkı`în 'an Rabbi'l-`Âlemîn*
- *A`lâmu'l- Muvakkı`în 'an Rabbi'l-`Âlemîn*
- *Î`lâmu'l- Muvakkı`în 'an Rabbi'l-`Âlemîn*

Kitabın tesmiyesi konusunda bu üç yaklaşım öne çıkmış olsa da meşhur olunan ismi *Î`lâmu'l-Muvakkı`în 'an Rabbi'l-`Âlemîn*'dir. "Î`lâm" sözlükte "bildirmek" manasındadır. "Muvakkı`în" ise, kavram olarak "muvakkı'" kelimesinin çoğulu olup "imzalayanlar" anlamına gelmektedir. Kitabın ismini salt anlamı ile tercüme edildiğinde "imzalayanların Allah adına bildirmesi" olarak tercüme edilirken, İbn Kayyım'ın, Muvakkı`în kelimesinden kastının, et-Tibyân adlı tefsir eserinde kalem kelimesi üzerine yaptığı şerh ile "fukaha olan kâdılar ve müftüler" olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Böylece kitabın isim tercümesi "müftülerin/kâdılarının Allah adına bildirmeleri" şeklinde doğru yapılabilmektedir.

Diğer bir görüş olan *A`lâmu'l- Muvakkı`în 'an Rabbi'l-`Âlemîn* tesmiyesinin doğru olduğunu savunanlar ise, eserin içeriğinin Allah ve resulünden söz aktaracak olan kişilerin özellik ve niteliklerine dair olması ve özellikle sahabe, tabiîn ve tebeu't-tabiin alimlerinin görüşlerine yer veriliyor olması, savını ileri sürmektedirler. Bu görüşü destekleyen başka deliller de bulunmaktadır.

Eserin tesmiyelerine hangi gerekçelerle varıldığına dair iddia ile reddiyeler ve bilumum detaylı bilgiler için, Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd'in telif ettiği *İbn Kayyım el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû* eseri³⁵ ile H. Yunus Apaydın'nın hazırladığı "*Î`lâmu'l-Muvakkı`în*" adlı DİA maddesine müracaat edilebilir.

³⁴ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se'd b. Şemsü'd-Dîn İbn Kayyım el-Cevziyye, **et-Tibyân fî aḫsâmi'l-Ḳur'ân**, thk. Muhammed Hamid el-Fukay, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, y.y.. s. 208

³⁵ Ebû Zeyd, **a.g.e.**, s. 209-217

Mezheplere bağı kalmadan ve sahabe, tabiîn ile tebeu't-tabiîn görüşlerinden yola çıkılarak meseleleri inceleyen bir yöntem ile yazılmaya çalışılan eserde bu yöntemin Hz. Peygamberden itibaren gelişim seyri ve genel esasları ele alınmıştır.

Konuların belli bir sıralamaya göre yazılmadığı kitapta değişik zamanlarda yazılan parçaların sonradan birleştirilip kitap haline gelmesi izlenimine varılmaktadır. Nitekim kitapta, rey ve kıyas konularına inilmiş, buna istinaden Hz. Ömer'in Ebû Musa el- Eş'arî'ye yazdığı mektup şerh edilmiştir. Ayrıca eserde sünnet, örf, sahâbî kavli, sedd-i zerîa gibi usul konuları anlatılmış, bunun yanı sıra fetvâ usulü ve edeb'ül-kâdî gibi bölümler de kitaba yerleştirilmiştir.

Eserde müellif, hocası İbn Teymiyye'den bahsederken “kaddese'l-lâhu rûhahû”³⁶ demesi göz ününde bulundurulduğunda, eserini hocasının vefatından sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hocasından aldığı cevapları aktaracağı esnada hocası için kullandığı ifadelerden ona ne kadar hürmet ettiği de anlaşılmaktadır.

Çalışmanın konusu gereği iktisadî açıdan kitap incelendiğinde İbn Kayyım, aralıklı bir şekilde olmak üzere, önce kıyas bağlamında birtakım meseleleri incelemiş, bilahare birtakım iktisadî konuları hikmetlerine göre ele almıştır. Nihayet en sonda ise uzunca bir yer ayırdığı hiyel bölümünü açıklayıp bu bağlamda meseleleri incelemiştir.

---

³⁶ Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb İbn Kayyım el-Cevziyye, **İlâmu'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn**, thk. Ebû Ubeyde, Dâru İbnu'l-Cevziyye, Suudi, 2002, III, s. 165

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZ VE FAİZ İLE İLİŞKİLİ KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde İbn Kayyım'ın, faiz ve faiz ile ilişkili konulara yaklaşımı aktarılacaktır. İbn Kayyım, mali muamelata ilişkin birçok konuyu kıyas kavramı çerçevesinde ele almaktadır. O, İslâm fıkında kıyasa aykırı bir şeyin olmadığını ve kıyasa aykırı gibi duran hususların ya fasit kıyas olduğunu ya da o meselenin İslâm fikhına ait olmadığını ifade etmektedir. Dolayısı ile ona göre İslâm fikhı, bir meseleye benzerlerinden farklı bir hüküm vermiş ise, o hükmün bu meseleye özel olduğunu ve diğer benzerlerine ait olmadığını göstermektedir. Yine ona göre, hükmün bir meseleye ait olmasına sebep olan gerekçe kimilerine açık kimileri için de kapalı olabilir. Bu kıyasın sahih oluşu ise herkes tarafından bilinmek zorunda değildir.³⁷

İbn Kayyım bu görüşlerini aktardıktan sonra kıyasa muhalif gibi duran, hocası İbn Teymiyye'ye bizzat sorup not ettiği çeşitli meseleleri ve bu meselelerin açıklamalarını bizlerle paylaşmaya başlamaktadır.

İbn Kayyım, muamelat konularını ele alırken klasik eserlerdeki konu anlatım sırasını esas almamakta olup bu konuları, muhaliflerinin (çoğunlukla Hanefiler) görüşlerine reddiye verme şeklinde işlemektedir. Bu bağlamda kimi konuları kitabında zikretmemektedir. Alış-veriş akdi (bey') buna örnek olarak verilebilir. Nitekim eserinde bu konuyu başlıca bir başlık altında ele almamıştır.

1. Faiz

1.1. Genel Olarak Faiz

Arapça'da ribâ olarak bilinen faiz kavramı fıkıh literatüründe, borç ilişkisinde ve genel olarak alışverişte karşılığı olmayan hakiki veya hükmî fazlalık olarak tanımlanabilir. Genelde borç olarak verilen bir parayı yahut malı belli bir süre sonra

---

³⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 166

belli bir fazlalıkla almak veya ödemesi yapılamayan bir alacağın müddetini, alacak miktarını belli bir miktar çoğaltmak sureti ile ertelemek şeklinde cereyan eder.

İslam'dan önce kullanımda olan bir faiz söz konusuydu. Bu tür faize borç faizi denmektedir. Burada alınan borcun mühleti ile geri alınacak ana sermaye de arttırılmaktadır. Alışveriş faizi ise Arapların bilmediği ve Peygamber'in (s.a.v) İslâm ile getirdiği bir faiz türüdür. Burada iki husus mevcuttur. Fazlalık ve veresiye. Fazlalık faizi (ribe'l-fadl) peşin alışverişlerde ortaya çıkarken veresiye faizi (ribe'n-nesîe) ise vadeli alışverişlerde ortaya çıkmaktadır. Bu faiz türünün esası da Peygamber'in (s.a.v) Hayber Gazvesi sırasında söylediği ve Ubâde b. Sâmit (r.a.)'nün rivayet ettiği "altı eşya hadisi" diye meşhur olan hadistir. Hadisin meâli şöyledir: "Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın."³⁸

Vade Faizi

Vade ya da veresiye faizi de denilen bu tür faiz, bedellerden birinin para olması durumları hariç faize konu olan malların, cins birliklerinin aynı yahut ayrı olması ile miktarlarının eşit veya farklı olması fark etmeksizin, birbirileri ile vadeli olarak mübadelelerinde tahakkuk eder. Bedellerden birinin ya da her ikisinin vadeli olması durumu etkilemez. Örneğin, 10 gram 22 ayar altın ile 10 gram 22 ayar altının birbirleri ile vadeli mübadelelerinde veresiye faizi (ribe'n-nesîe) cereyan eder. Aynı şekilde 10 gram altın ile 50 gram gümüşün vadeli satışı veresiye faizine sebep olur. Borç ilişkisinin temeli iyilik ve yardımlaşmaya dayandığı için bu tür faizin borç akdinde gerçekleşmediğini de aktarmak gerekir.

Fazlalık Faizi

Fazlalık faizi, isminden de anlaşıldığı üzere bir fazlalığın olması durumunda meydana çıkmaktadır. Literatürde aynı cins para veya ürünlerin birbirleri ile farklı

---

³⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, **Müsnedü'l-İmâmi Ahmedün b. Hanbel**, thk. Şu'ayb Arnâvût, Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, 2001, hadis no: 22727 XXXVII, s. 397

miktarlarda peşin olarak mübadele edilmeleri halinde meydana gelen faize fazlalık faizi (ribe'l-fadl) denir. Fazlalık faizinde bir bedelin kaliteli diğer bedelin kalitesiz olması durumu değiştirmez. Örneğin, 10 gram 24 ayar altını 12 gram 22 ayar altınla peşin değiştirmek de fazlalık faizidir. Kalite farkına bağlı olarak hak edilen değer tahakkuk etmesi için her bir bedelin parayla alınıp satılması gerekmektedir. Diğer yandan, aynı cins olmayan iki ribevî malı farklı miktarlarda satmak ise caizdir. Örneğin, 10 gram altın ile 50 gram gümüşü peşin satmak caizdir.

Mezheplerde Fazlalık Faizi ile Vade Faizinin İleti

Şâri fazlalık faizinin altı şeyde haram olduğunu beyan etmiştir. Bunlar altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzdur. Alimler bu mallarda cins birliği olması halinde elde edilecek fazlalığın haram olduğu hususunda ittifak halindedirler. Bunların dışındaki mallar hususunda ise farklı görüşler vardır. Ayrıca alimler arasında vade faizinin illeti hususunda da ihtilaf bulunmaktadır.

Hanefilerin Faiz Hakkındaki Görüşleri

Hanefilerin meşhur olan görüşüne göre fazlalık faizinin illeti, cins birliği olması halinde keyl (tartılan) ve vezn (ölçek ile verilen)'dir. İkisini tek çatıda topladığı için ribe'l-fadlın illeti, 'kadir (keyl-vezn) ve cins birliğidir' de denilmiştir.³⁹ Daha açık bir ifade ile Hanefilere göre, tartılabilen ve ölçü ile alıp verilen her maddede cins birliği olması durumunda fazlalık faizi tahakkuk edebilir. Çünkü onlara göre hadiste geçen ürünler ya tartılarak ya da ölçülerek alıp verilen şeylerdir. Örneğin kireç ve alçı ölçekle alıp verilen ürünler oldukları için; demir ve bakır ise tartılarak alıp verilen ürünler oldukları için cins birliği olması durumunda bu ürünler elden ele ve aynı miktarlar ile alıp verilmelidir. Aynı şekilde altın ve gümüş de tartılarak mübadele edildikleri için herhangi bir fazlalık durumunda bu tür faize konu olurlar. Hanefilerin bu illetlerine göre, sayılarak alıp verilen bir üründe cins birliği olsa dahi fazlalık faizi cereyan etmez. Buna göre 3 yumurtaya karşılık peşin 2 yumurta vermekte bir sakınca yoktur.

---

³⁹ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin el-Aytâbî el-Hanefî Bedrüddîn el-Aynî, **el-Binâye Şerhü'l-Hidâye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, VIII, s. 260

Hanefîlerde vade faizi hususunda ise, sayıya ve uzunluk ölçüsüne tâbi malların peşin mübadelesine izin verilirken bedellerin eşit olması halinde bile vadeye izin verilmemesi, ayrıca mal sınıflarının değişmesi durumunda mübadelenin peşin olmasının istenmesi, vade faizinde illetin cins ve miktar birliği olmayıp vade olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Kısaca, Hanefîlerde:

Cins ve kadir birliği varsa iki tür faiz de söz konusu olur. Cins ve kadirten sadece biri varsa yalnız nesîe faizi söz konusu olur.⁴¹ Buna göre;

Cins Birliği + Kadir Birliği = Vade Faizi + Fazlalık Faizi

Cins Birliği Yok + Kadir Birliği = Vade Faizi

Cins Birliği + Kadir Birliği Yok = Vade Faizi

Cins Birliği Yok + Kadir Birliği Yok = Faiz Yok

Diğer tüm olasılıklarda faiz tahakkuk etmemektedir.

Sonuç olarak Hanefîlerde dinar ve dirhemlerin faiz konusu olmalarının sebebi tartılır olmaları iken diğer dört sınıf ürünün faiz konusu olmalarının sebebi ölçülür olmalarıdır, denilebilir.

Şâfiîler'in Faiz Hakkındaki Görüşleri

Şafiîlerin bu konudaki görüşleri kadim ve cedit şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kadim görüşe göre -ki bu İmam Şafiî'nin Mısır'a gitmeden önceki görüşüdür- fazlalık faizinin illeti tu'miyyet (yenilebilir olmak) ile keyl ve vezindir. Cedit olan görüşe göre ise, semeniyyet (para olmak) ile tu'miyyettir.⁴² Şâfiîler'in bu görüşüne göre gıda maddesi olan bir malın peşin değiş-tokuşunda bedellerden birindeki fazlalık, fazlalık faizi olduğu gibi bedeller eşit olsa bile birinin veresiye olması halinde veresiye faizi

⁴⁰ Özsoy, İsmail, "Faiz", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, XII, s. 118

⁴¹ el-Aynî, **a.g.e.**, VIII, s. 270

⁴² Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' el-Begâvî, **et-Tehzîb fî Fikhi'l-İmâmî's-Şâfiî**, thk. Alî Muhammed İvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, III, s. 334-337

cereyan eder. Ayrıca Şâfiîler, farklı cinslerin ister para (altın veya gümüş) ister gıda maddesi olsun birbirleriyle değişimlerinde bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli olması halinde doğan faize ribe'n-nesîe yerine "ribe'l-yed" adını verirler.⁴³

Kısaca, Şâfiîlerde:

Bedellerden sadece birisinin ribevî olması yahut ikisinin de ribevî olmaması durumunda normal alışveriş hükümleri geçerli olur. Örneğin, iki hayvanı bir hayvan karşılığında mübadele etmek dilenen şekilde caizdir. Aynı şekilde semeniyyet ve tu'miyyet karşılıklı olarak mübadele edilir ise, burada da herhangi bir faiz türü tahakkuk etmez. Örneğin, altın karşılığında buğday almak gibi. Semeniyet yahut tu'miyyet illetlerinden sadece biri mevcut olur ise, bu durumda cinslerin aynı olup olmamasına bakılır. Eğer cinsler aynı ise, iki tür faiz de cereyan eder. Şayet cinsler farklı ise, bu durumda yalnızca veresiye faizi söz konusu olur.⁴⁴ Buna göre;

Semeniyyet + Tu'miyyet = Faiz Yok

Semeniyyet + Cinsler Aynı = Fazlalık Faizi + Vade Faizi

Tu'miyyet + Cinsler Aynı = Fazlalık Faizi + Vade Faizi

Semeniyyet + Cinsler Farklı = Vade Faizi

Tu'miyyet + Cinsler Farklı = Vade Faizi

Diğer tüm olasılıklarda faiz tahakkuk etmemektedir.

Sonuç olarak Şâfiîler'de dinar ve dirhemlerin faiz konu olmalarının sebebi para (semeniyyet) olmaları iken diğer dört sınıf ürünün faiz konusu olmalarının sebebi yenilebilir (tu'miyyet) olmalarıdır denilebilir.

Mâlikîlerin Faiz Hakkındaki Görüşleri

Mâlikîlerde altın ve gümüşte faizin illeti yaygın olan görüşe göre Şâfiîler'de olduğu gibi, semeniyyet vasfının galip olması iken yaygın olmayan görüşe göre ise

⁴³ Özsoy, "Faiz", *DİA*, XII, s. 116

⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-Talibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn*, thk. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1991, III, s. 380

mutlak semeniyettir. Para olma vasfının altın ve gümüşte galip olması demek, para deyince akla sadece altın ve gümüşün gelmesi ve diğer paraların bunlara kıyas edilmemesi demektir.⁴⁵ Bu ifadelerle göre, herhangi bir eşyayı para haline getirip kullanıyor olsak ve bu yeni paralar ile altın yahut gümüş mübadelesi yapsak burada faiz tahakkuk etmeyecektir.

Mâlikîlerde altın ve gümüş dışındaki eşyaların illetleri ise tu'miyyettir. Tu'miyyetin niceliği hususunda mezhepte 10'a yakın farklı görüşe gidilmiştir. En meşhur olan görüşe göre tu'miyyetten kastın azık ve azık olmaya elverişli olan her şeydir. Azık olmaya elverişli ifadesinden depolanmaya elverişli azıklar da anlaşılmıştır. Daha az meşhur olan görüşe göre ise, tu'miyyetten kastın yaşam için temel olan azıkların olduğu yönündedir. İki görüş arasındaki farkı incir ve yumurta örneğinde görebiliriz. İncir ve yumurta azık olmaya elverişli azıklar iken yaşam için gerekli olan temel azıklar değildir. Buna göre ilk görüşün sahipleri bu iki azığın mübadelesinde faizi tahakkuk ettirirken ikinci görüşte olanlar ettirmemektedirler. *Müdevvene*'nin metnine göre ayrıca tu'miyyetin nadir olmayan azıklarda geçerli olacağına dair mezhepte kabul gören bir nas mevcuttur. Buna göre nar ve ceviz o zamanlarda nadir azıklar olduklarından bu iki azıkta faiz tahakkuk etmemekteydi.⁴⁶

Mâlikîlerde aynı cinsten bir faiz malının diğeri ile mübadelesinde bedellerden birindeki çokluk fazlalık faizi, cinsler ister aynı ister farklı ve ister faiz malı olsun yahut olmasın, iki yiyecek maddesinin veresiye mübadelesinde vade faizi cereyan eder.⁴⁷ Buna göre;

Semeniyyet + Tu'miyyet = Faiz Yok

Semeniyyet + Cinsler Aynı = Fazlalık Faizi + Vade Faizi

Tu'miyyet + Cinsler Aynı = Fazlalık Faizi + Vade Faizi

---

⁴⁵ Muhammed b. Abdillâh el-Hırşî el-Mâlikî Ebû Abdillâh, *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Hırşî*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'eh, Beyrut, y.y., V, s. 56

⁴⁶ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahmân et-Tıbrîsî el-Mağribî el-ma'rûf bi'l-Hattab er-Rû'aynî el-Mâlikî, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru'l-Fikr, 1992, IV, s. 346

⁴⁷ Özsoy, "Faiz", *DİA*, XII, s. 116

Semeniyyet + Cinsler Farklı = Vade Faizi

Tu`miyyet + Cinsler Farklı = Vade Faizi

Diğer tüm olasılıklarda faiz tahakkuk etmemektedir.

Sonuç olarak Mâlikîlerde dinar ve dirhemlerin faiz konu olmalarının sebebi para (semeniyyet) olmaları iken diğer dört sınıf ürünün faiz konusu olmalarının sebebi azık ve azık olmaya elverişli olan azıklar (tu`miyyet) olmalarıdır denilebilir.

Hanbelîlerin Faiz Hakkındaki Görüşleri

Hanbelîlerde de diğer mezheplerde olduğu gibi farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan iki tanesi en bilinenleridir. İlki, Hanefîlerin görüşlerine yakın iken, ikincisi Şâfiî mezhebi doğrultusunda gelişen görüştür.⁴⁸

İlk görüşe göre cins birliği ile keyl veya vezn faizin illetidir. Buna göre keylî ve veznî olan her şeyde, kendi cinsi olması halinde faiz cereyan eder. Keylî olmayan yahut ağırlık ile tartılmayan şeylerde faiz tahakkuk etmez. Bu görüşe göre para olanlarda illet tartılır olmaları iken diğer dört eşyada illet ölçülür olmasıdır.

İkinci görüşe göre ise, Şafiler’de olduğu gibi faizin illeti altın ve gümüşlerde para olma yani semeniyyet iken, diğer eşyalarda yiyecek yani tu`miyyettir.

Bunların dışında kalan bir görüşe göre de altın ve gümüş dışında kalan şeylerde faizin illeti, ölçülebilir ve tartılabilir olmasıyla birlikte yiyecek olmaktır. Buna göre ölçülebilir ve tartılabilir olmayan yiyeceklerde faiz tahakkuk etmez. Yumurta, kavun, karpuz, vb. yiyeceklerde; zeferan, demir, kurşun vb. yiyecek olmayan maddelerde faiz cereyan etmez. Buna göre;

Cins Birliği + Kadir Birliği = Vade Faizi + Fazlalık Faizi

Cins Birliği Yok + Kadir Birliği = Vade Faizi

Cins Birliği + Kadir Birliği Yok = Vade Faizi

---

⁴⁸ Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymîn, *eş-Şerhu’l-Mümti` `alâ Zâdi’l-Müstakni`*, Dâru İbni’l-Cevziyye, h. 1428, VIII, s. 396

Cins Birliği Yok + Kadir Birliği Yok = Faiz Yok

Diğer tüm olasılıklarda faiz tahakkuk etmemektedir.

Sonuç olarak Hanbelîlerde dinar ve dirhemlerin faiz konusu olmalarının sebebi tartılır olmaları iken diğer dört sınıf ürünün faiz konusu olmalarının sebebi ölçülür olmalarıdır denilebilir.

Kıyası kabul etmeyenler ile Zâhiriye mezhebinin görüşü ise haramlığın sadece bu maddelerde sınırlı olduğudur.⁴⁹ Bu görüş ayrıca Katâde ve kıyasçılardan olmasına rağmen İbn Akîl'in de görüşüdür.⁵⁰

1.2. İbn Kayyım'ın Faiz Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, faiz konusunu açık ve kapalı faiz olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre açık faiz vade faizidir. Bu açık faiz, kendisinde büyük zararlar mevcut olduğundan haram kılınmış iken gizli olan fazlalık faizi ise harama vesile olduğu için yasaklanmıştır. Başka bir ifade ile İbn Kayyım'a göre birincisi amaç olarak, ikincisi ise araç olarak yasaklanmıştır.⁵¹

İbn Kayyım'ın vade faizinden kastı cahiliye faizi olarak da bilinen borç faizidir. Burada, bir kişi alacağına süre tanımaktadır. Buna karşılık olarak ödenecek borca ilave yapılmakta ve faiz meydana gelmektedir. Borcun her tecili esas borçta yeni bir ilave demektir. Öyle ki yüz liralık bir alacak zamanla katlanarak binleri bulabilmektedir. Bunlar da genelde ihtiyaç sahiplerinin başına gelmektedir.

İbn Kayyım, açık faiz olarak nitelendirdiği vade faizini dünya hırsı, tamahkarlık ve içinden çıkılamayan bir bataklık olarak değerlendirmektedir.⁵² Nitekim borç almak isteyen kişi, borç verenin uzun bir vade boyunca para talep etmeyeceğini görünce daha fazla borç almaktadır. Ödeme vakti geldiğinde hapis cezasından yahut

⁴⁹ el-Aynî, **a.g.e.**, VIII, s. 264

⁵⁰ Sadrüddîn Alî b. Alî İbn Ebî'l-İzz el-Henefî, **et-Tenbîh `alâ Müşkîlâtı'l-Hidâye**, thk. Enûr Sâlih Ebû Zeyd, IV, s. 411 (yüksek lisans çalışması)

⁵¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 397

⁵² İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 397

farklı yaptırımlardan kaçmak için borcunu bir daha tecil ettirmektedir. Süreç bu şekilde uzadıkça uzamakta ve nihayet borçlunun tüm mal varlığını kapsayacak düzeye gelmektedir. Böylece faiz alan daha çok zengin faiz veren ise daha çok fakir ve paraya muhtaç hale gelmektedir. İbn Kayyım'a göre asıl faiz bu tür faizdir. Haram kılınmasının sebebi de bundaki büyük zararlardır.

Fazlalık faizi ise İbn Kayyım'a göre yukarıda ifade ettiğimiz gibi amaç olan vade faizine götürmesin diye sedd-i zerâi⁵³ kapsamında yasaklanmıştır. Sedd-i zerâi` olarak yasaklanmış demek, aslında helal iken harama götürmesin diye haram kılınmış manasına gelmektedir. İbn Kayyım bu düşüncesine delil olarak da Peygamber'in (s.a.v.) "Bir dirhemi iki dirheme satmayın. Çünkü ben bununla faize (remmâ) düşeceğinizden korkarım."⁵⁴ meâlindeki hadisini zikretmektedir. Burada korkulan bir durumun olduğu görülmektedir ki bu da faizdir. Faize düşme korkusu bulunmasa bu işlemde bir sakınca yoktur anlamı anlaşılabilmektedir. İbn Kayyım'ın delil olarak bu hadisi göstermesi bu şekilde açıklanabilir.

Ona göre, vade faizi ile fazlalık faizi arasındaki dikkat çekici bağlantı ise insanların, aralarındaki farktan dolayı bir dirhemi iki dirheme değiştirmeye başlayacakları ve buradan aldıkları cesaret ile de peşin kârla veresiye kârın peşine düşülebilecekleri şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁵

İbn Kayyım, para ve gümüş dışındaki dört eşya hususunda faizin illetinin Mâlikîler'de olduğu gibi azık ve azık olmaya elverişli olan maddeler olduğu görüşündedir. Hadiste geçen altın ve gümüş paralarındaki illet hakkında görüşü ise illetin semeniyyet olduğu yönündedir. Bu aynı zamanda Şâfiîler'in, Mâlikîlerin ve bir görüşe göre de Hanbelîlerin görüşüdür. İbn Kayyım'a göre, illetin semeniyyet olduğunu savunan alimler, tartılanlardan olan bakır ve demir gibi maddelerde veresiye

---

⁵³ **Sedd-i zerâi`** : Şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mubah fiillerin yasaklanması anlamında fıkıh usûlü terimi; özellikle Mâlikî usulünde edille-i şer'iyeden biri. (Bkz. İbrâhim Kâfi Dönmez, "Sedd-i Zerâi'", **DİA**, XXXVI, s. 277-282)

⁵⁴ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Osmân b. Hevâsitî, **el-Musannef**, thk. Sa'îd el-Lehâm, y.y., hadis no: 13, V, s. 299

⁵⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 399

satışlara cevaz vermektedirler.⁵⁶ Eğer demir ve bakır da faiz maddelerinden olacak olsaydı veresiye olarak bir dirheme satılmaları caiz olmayacaktı. Çünkü faiz maddeleri cins olarak birbirlerinden farklı oldukları zaman fazlalıklı olarak satılabilirler iken, vadeli olarak satılamamaktadırlar.

İbn Kayyım, illetin tartılma olduğunu ileri sürmenin de uygun olmayacağını savunmaktadır. İletin semeniyyet oluşu her bakımdan ona göre daha mantıklıdır. Çünkü altın ve gümüş alım-satım yapılan malların değerleridir. Para ise malların değerlerinin bilindiği bir ölçü birimidir. Böyle olunca da iniş ve çıkışı olmayan bir sabitlik ve sınırlılıkta olması zorunlu olur. Ona göre eğer para da ticaret malları gibi inişli ve çıkışlı olursa o zaman malların değerini sağlıklı biçimde tespit edecek bir ölçü kalmayacaktır. Aksine hepsi birden ticaret malı olur. İnsanların eşyaları satın alabilmeleri için itibar edebilecekleri bir karşılığın olması da umumi bir ihtiyaçtır. Bu da ancak ederlerin kendisi ile bilinebileceği bir ücret ile mümkün olmaktadır.

İbn Kayyım'a göre ücretin mümkünlüğü de ancak eşyaların kendisi ile değerlendirilebileceği bir para ile olur. Ayrıca ona göre para, tek bir hal üzere istikrarını sağlamalı ve kendisinin yerine geçebilecek başka bir şey olmamalıdır. Aksi halde yine fiyatı inip çıkabilen bir ürüne dönüşecektir. Böylece insanların ticari ilişkileri fesada uğrayacak, farklılıklar çoğalacak ve zararın şiddeti artacaktır. Ayrıca İbn Kayyım'a göre paralar, kendileri için istenen şeyler değildir. Onlar sadece eşyaları elde etmek için bir araçtır. Eşyalar gibi bizzat kendileri için istenen şeyler olacak olsalar, bu durumda da insanların ticari ilişkileri bozulacaktır.⁵⁷

Dolayısı ile İbn Kayyım'a göre altın ve gümüşte fazlalık faizi mubah olacak olsaydı -örneğin insanlar sağlam olarak verip kırık olarak alsalar, hafif olarak verip ağır olarak ondan daha fazlasını alsalar- bunula ticaret yapmış olurlardı. Ya da bu durum vade faizine sürüklerdi ki bu da ona göre kaçınılmazdır.⁵⁸

---

⁵⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 401

⁵⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 401

İbn Kayyım'a göre altın ve gümüş dışında kalan maddeler hususunda illetin azık ve azık olmaya müsait olmaları olduğu ifade edilmişti. Ona göre bu maddelerde gerçekleşen fazlalık faizinin haramlığı başka haramlara sebep olmaması içindir. Buna delil olarak da 'bir yasağın önünü kesmek için yasaklanan, daha önemli bir maslahat için mubah olur' kaidesini getirmektedir. Nitekim ona göre, bey`u`l-arâyâ bu şekilde mubah kılınmıştır. Bu durumda İbn Kayyım'a göre mubah olan şekli ile altın suyu ile boyanmış olan takılar, kendisinden daha ağır olana satılabilir. Çünkü buna ihtiyaç vardır. Ona göre fazlalığın yasaklanması ise sadece tedbir kabilinden bir şeydir.⁵⁹

İbn Kayyım, faizli işlerin kimi zaman îne, kimi zaman muhallil, kimi zaman önceden anlaşılmış şartların şart koşulması gibi çeşitli hile yöntemleri ile yasallaştırılmaya çalışılması hakkında ise sert eleştiriler yapmaktadır.⁶⁰

2. İne⁶¹ Satışı

2.1. Genel Olarak İne Satışı

“Sözlükte “bir şeyin en iyisi, ribâ, borç verene herhangi bir menfaat sağlamayan borç (selef)” manalarına gelen îne, İslâm hukuku terimi olarak farklı manalarda kullanılmış olup en bilinen görüşe göre, bir malın malum bir bedel karşılığında vadeli olarak satılıp, aynı mecliste satılan bedelden daha düşük bir bedel ile geri satın alınmasıdır. Aynı sürecin, araya üçüncü bir kişi koyularak yapılması da îne satışı dahilinde değerlendirilmektedir. Böyle bir yöntemin genelde faiz yasağını işlevsiz bırakmak ve vadeli kredi almak isteyen kişiler tarafından kullanılmakta olması, îne muamelesini normal bir alım satım muamelesi olmaktan çıkarıp faizle yakından ilişkili hale getirmektedir. Bunun için de fıkıh literatüründe konu bu bağlamda ele alınmaktadır.

İslâm hukukunda meseleler incelenirken kişilerin gaye ve niyetlerinden ziyade fiillerinin dışa yansıyan yalın hallerinin esas alındığı, hukukî işlemlerin mümkün

---

⁵⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 401

⁶⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 408-409

⁶¹ **İne**: Vadeli satılan bir malın peşin para karşılığında daha düşük bir bedelle geri satın alınmasını ifade eden terim. (Bkz. H. Yunus Apaydın, “İne”, **DiA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII, s. 283-285.)

olduğu ölçüde yalın ve açık kaidelere bağlandığı bilinmektedir. Çünkü hukukta düzen ve istikrarın sağlanabilmesi ve üçüncü kişilerin haklarının korunabilmesi buna bağlıdır denilebilir. Buna rağmen fıkhıta, fiillerin nihai noktası olan niyet ve amaca götüren saik de ihmal edilmemiş olup en azından hükümler, diyaneten-kazâen ayırımına tâbi tutulmuştur. Şeklen hukuka uygun olan bir hukukî işlemin hukuka uygunluğu, kişilerin Allah katında sorumluluktan kurtulma hususunda yeterli olmayabileceği, ancak kişilerin Allah katında niyet ve amaçlarının da önemli olduğu dinimizin özü olarak kabul edilmiştir. İslâm hukukunda îne akdinin câiz olup olmadığına ilişkin tartışmaları bu bilgiler ışığında incelemek gerekir.

İslâm hukukunda, îne satışının tartışma konusu, akdin şekil şartlarının mı yoksa tarafların gerçek niyet ve gayelerinin mi esas alınacağı, akideynin niyetlerinin akde etki edip etmediği ve haram olan bir sonuca meşrû birtakım yollardan gidilerek ulaşmanın yani hîle-i şer'îyyenin câiz olup olmayacağı gibi sorular tarafından şekillenmektedir.

İne Satışı Hakkında Alimlerin Görüşleri

Burada İbn Kayyım'ın kitabında kendilerinden nakil yaptığı alimlerin görüşlerine yer verilecektir. Bu yapılarak, İbn Kayyım'ın bir konuyu ele alırken görüşlerini nerelerden elde ettiği, meseleleri mezheplerden bağımsız değerlendirdiği ve nasıl bir metot ile konuları ele aldığı görülecektir.

İbn Kayyım'ın bu konuda görüşünü aktardığı ilk kişi İmam Ahmed b. Hanbel'dir. Bu noktada Ahmed b. Hanbel göre kişi birisine gümüş karşılığında altın satsa, aynı kişiden gümüş karşılığında altın satın alması caiz olmaz. Ancak alış-verişi tamamlayıp başkasına gümüş külçe karşılığında altın satsa bu doğru olmamakla beraber caiz olur. Bunun akabinde dinar satın aldığı kişiye dönerek, ondan altın satın alabilir.⁶²

İbn Kayyım'a göre Ahmed b. Hanbel'in buna cevaz vermemesinin gerekçesi, müşterinin ondaki altınlara sahip olmayı kastetmiş olması para kazanmayı kastetmediği manasına gelmesidir. Bundan dolayı nakit para ve tartı da ihtiyat

---

⁶² İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 172

olmamaktadır. ‘Müşterinin malı teslim alıp birbirlerinden ayrıldıktan sonra, başkasından satın almak isteyip bulamayınca tekrar ondan satın alma niyeti ortaya çıkınca, birinci akitte bir hâlel meydana gelmez’ yorumu da bu gerekçeye dayanmaktadır. İmam Ahmed’in mütekaddim arkadaşları bu yasağı haram (kerâhet) manasında yorumlamışlardır.⁶³

İbn Kayyım’ın bu konuda görüşünü aktardığı ikinci kişi ise İmam Mâlik’tir. O da gümüşlerini birisine altın karşılığında bozdurup sonra, hemen ya da bir-iki gün sonra o altınlar ile verdiği gümüşten başka gümüş satın almayı kerih görmüştür. İbnü’l-Kâsım ise aradan fazla zamanın geçmesi durumunda beis olmayacağına kail olmuştur.⁶⁴

İbn Kayyım’ın bu konuda Ahmed b. Hanbel ve İmam Mâlik’ten sonra Kâdî (Ebû Ya’lâ) ve İbn Akîl’den nakil yapmaktadır. Onlara göre tarafeyn aralarında şart koşmamış ve pazarlık etmemişlerse îne satışı haram olmamaktadır.⁶⁵

İbn Kayyım’ın bu konuda görüşüne yer verdiği bir diğer kişi ise İbn Sîrîn’dir. İbn Sîrîn de birinin bir başkasına altın karşılığında gümüş satıp sonra da gümüş karşılığında ondan altın satın almasını kerih görmüştür.

Fukahâ-i seb’a ve alimlerin çoğunluğu da îneyi faizden saymışlardır. Bu aynı zamanda İmam Mâlik ve arkadaşları gibi Medîne Ehli’nin, İmam Ahmed ve arkadaşları gibi Ehl-i Hadis’in görüşüdür. İbn Ömer’den gelen rivayet de bu yöndedir. İne konusunda mal satıcıya dönmekte böylece hem fazlalık faizi hem vade faizi birlikte meydana gelmektedir ki bu da haramdır. Bu alimler de İbn Kayyım’ın görüşlerini aktardığı kişilerdir.⁶⁶

İbn Kayyım, îne hakkında çeşitli görüşleri aktardıktan sonra hocası İbn Teymiyye’nin görüşüne yer vermektedir. Klasik eserlerde en son nakledilen görüşün doğru olduğu kabul edildiğinden dolayı sona alındığı gerçeği de göz önünde

---

⁶³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 172

⁶⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 172

⁶⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 172

⁶⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 173

bulundurulunca, İbn Kayyım'ın da hocasının görüşünü sona alarak îne meselesinde hocasının görüşünü doğru bulduğunu söylemek mümkündür.

İbn Kayyım, hocasından 'üstadımız' şeklinde bahsetmekte ve onun îne meselesinde yapılan ilk akdin bir sakınca taşımadığını, ikinci akdin ise sedd-i zerîa kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini söylediğini, aktarmaktadır. İbn Teymiyye, îne satışının, niyete göre farklı hükümlere tabi tutulabileceği görüşündedir. Bu sebep ile, İbn Teymiyye'ye göre eğer ortada hile kabilinden bir şey var ise, hüküm hilelerin hükmünce verilmelidir. Aksi takdirde bu satışı hile olarak görmek gerekmemektedir.

İne satışındaki bu niyet ayrımı İbn Teymiyye'ye göre, birinci akdin kastedilmiş olup olmamasına bağlıdır. Eğer birinci akdin gerçeği kastedilmiş ise o zaman sahih olur. Ancak para müşterinin zimmetinde olduğu sürece, aynı cinsten bir malı daha düşük bir fiyata satın alamadığı gibi, birinci akit ile veresiye satılamayan faiz mallarından herhangi birisini de ona satamamaktadır. Çünkü birinci akdin hükümleri ancak kabz ile tamam olmaktadır. Bu gerçekleşmeyince yapılan işlem faize sebep olabilmektedir. Kabz tamam olur, akit de gerçek niyet ile yapılmış olursa o zaman başkası ile yapabildiği alış-verişleri müşterisi ile de yapabilir.

İbn Teymiyye'nin bu husustaki genel düşüncesi, helal kazanca götüren yollar şer'an geçerli gerçek niyet ile yapılmış olup her türlü hile ve haramdan uzak olarak bitmiş akitlerin olması durumunda herhangi bir beis taşımayacağı, gerçek niyet ile yapılmamış olan şekli akitlerin ise, şer'an geçerli olmayacağı yönündedir. Çünkü bu tip hileli akitler İbn Teymiyye'ye göre ancak, Allah'ın yasakladığı bir şeyi helal hale getirilmek için birer araç olarak kullanılırlar.⁶⁷

İbn Kayyım'ın fikhî görüşlerini aktarmasında takip ettiği metodun izlenebildiği en belirgin yerlerden îne satışı bölümüdür. Bu mesele bir kez daha İbn Kayyım'ın nihai görüşünün hocası İbn Teymiyye'nin görüşü olduğunu ve bir konuyu ele alırken neredeyse her mezhepten görüşler getirdiğini bizlere göstermektedir. İbn Kayyım, hocası İbn Teymiyye'nin birçok görüşünü taklit etse de kimi yerlerde kendisine muhalefet de etmektedir.

---

⁶⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 173-174

2.2. İbn Kayyım'ın İne Satışı Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, ine meselesine geniş bir yer ayırmakta ve bu meseleyi Ebû Hureyre ile Ebû Saîd'den (r.a.) bizlere aktarılan Hayber hurmaları hadisi⁶⁸ üzerinden ele almaktadır. Hadisin tam tercümesi şu şekildedir. "Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) Hayber haracını toplamak üzere bir adam görevlendirmişti. Adam oradan hep iyi cins hurma getirince, Peygamber (s.a.v.): "Hayber'in hurması hep böyle mi?" buyurdu. Adam: "Hayır yâ Resûlallah! Topladığımız kötü hurmadan iki ölçek verip bundan bir ölçek ve üç ölçek verip iki ölçek alıyoruz" deyince Resûl-i Kibriyâ (s.a.v.): "Böyle yapma! Önce karışık hurmayı sat. Sonra onun parasıyla iyi hurma al" buyurdu."

İbn Kayyım'a göre, bu hadisin, faizin hileleri ile hiçbir alakası bulunmamaktadır. Bilakis bu hadis, genel olarak hilelerin haramlık ve fesatlığına delalet etmektedir. Zira Peygamber (s.a.v) o adama iki ölçek karşılığında bir ölçek satmayı yasaklamıştı. Hilelerdeki temel özellik ana gayedir. Akli başında hiç kimse, aldığı verdiğinden özellik olarak farklı olmadıkça ya da aldığı ile verdiğinde daha farklı bir gayesi bulunmadıkça iki ölçek verip de karşılığında bir ölçek almamaktadır.⁶⁹

Ayrıca İbn Kayyım, bu hadisi, hilelerin cevazına delil olarak kullananların yanlışlıklarını anlatmak için de zikretmektedir. Ona göre bu hadisin delalet edebileceği en ileri nokta, Peygamber'in (s.a.v.) sahabeye birinci malını bir fiyata satıp onunla başka bir hurma emretmesine delalet etmesi olur. Bu da sahih bey'i gerektirir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) batıl akitlere izin vermemektedir. Bir akde izin verdi ise o kesinlikle sahihtir, demektir.

⁶⁸ Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsirüddîn b. el-Hâcc Nûh b. Necâtî b. Âdem İşkadorî el-Elbânî, **Muhtasarü Sahîhü'l-İmâm el-Buhârî**, Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 2002, hadis no: 1037, II, s. 65;

عن أبى سعيد الخدرى وعنه أبى هريرة رضى الله عنهما أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - استعمل رجلاً على (347 - وفي رواية معلقة: بعث أخا بنى عدى من الأنصار إلى 84 / 5) خيبر فأمّره عليها، فجاءه بتمر خيبر (109)، فقال [له 8 / 157] رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "أكل تمر خيبر هكذا؟". قال: لا والله يا رسول الله! إنى أخذ (وفي رواية: فاشتري) الصاع من هذا بالصاعين [من الجمع]، والصاعين بثلاثة، فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "لا تفعل [ولكن شأى به]، أو [بِعِ الجمع بالذراهم ثم ابتع بالذراهم خيبراً]"

⁶⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 174-175

Hadisi lafız bakımından da inceleyen İbn Kayyım, hadiste geçen akdin sahih olduğuna delil olarak bu hadisin gösterilemeyeceği görüşündedir. Çünkü ona göre bu hadis, âmm değildir. Yine ona göre, “sat (bi’)” kelimesi mutlaktır, âmm değildir. Dolayısı ile bu bey` sahih ve sıhhati üzerinde de ittifak edilmiş olsa bile, ortada âmm bir lafızın olmaması, ‘bi’` lafzının îne satışını kapsadığı anlamından vareste tutulması gerektiği anlamına gelmektedir.⁷⁰

İbn Kayyım’a göre, iki kişi bir satış akdinde sahih midir, değil midir diye ihtilaf etseler, taraflardan her biri bunu hadisin kapsamına dahil etmeye çalışsa, satış akdinin sahihliği ispat edilmedikçe bunu yapamaz. Kaldı ki ona göre satış akdinin sahihliği ispat edildikten sonra da bu mutlak lafız delil olarak ileri sürmeye ihtiyaç kalmayacaktır.⁷¹

Yine ona göre bey` ile ilgili mutlak emir, ancak sahih bey`i gerektirir. Buradaki alış-verişte alıcı ve satıcı faiz üzerine ittifak etmişler, araya sokuşturdukları malı da alış-verişte amaç olarak değil, akdi helal yapıcı (hülle) bir mal olarak değerlendirmişlerdir.

Bundan dolayı da taraflardan her biri elde edeceği karşılık konusunda ihtiyatlı davranmaktadır. Biri paranın ağırlığı, değeri ve geçerliliği gibi hususlara diğeri ise, malın kusursuz ve harcadığı paraya denk olup olmadığına dikkat etmektedir. Taraflardan her birinin niyeti eğer bu ise, işlem ile ancak Allah’ın helal kıldığı şeye niyet etmiş, hakikaten ve hükmen ticaret yapmışlar demektir. Bu konuda tarafların gayelerinin tek bir akit ile gerçekleşmiş olması ya da başka akitlere bağlı olması, durumu değiştirmemektedir. Örneğin bir kişinin elinde bir mal olsa, başka bir mal satın almak istese ancak şer’î, örfî ya da başka bir maniden dolayı kendi malı o malı satın alacak güçte olmasa kişi, elindeki malı paraya çevirmek için satar -ki bu arzu edilen bir satış, ötekisi de arzu edilen bir bedeldir-, sonra da elde ettiği bu para ile başka mal satın alabilmektedir.

---

⁷⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 163-164

⁷¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 164

İbn Kayyım'a göre yukarıdaki hikmet anlayışı ile Hayber hurmaları konusundaki Bilâl'in kıssası arasındaki hikmet anlayışı arasında fark yoktur.⁷² Zira o, hurmaların bütününe para karşılığında satmak istediğinde, bu satış ile hurmanın parasını elde etmek istemiştir -ki bu meşru bir arzudur-. Ardından bu para ile kaliteli hurma satın aldığı anda gayet meşru bir akit yapmış olacaktır. Neticede mal satılırken gerçekten malın parasının elde edilme gayesi ile satılmış, satın alındığında da gerçekten mala sahip olunma gayesi ile satın alınmıştır. Para ile sattığı kişiden başkasından hurma satın almış ise bundan hiçbir sakınca olmamaktadır. Nitekim akitlerden her biri kastedildiği şekildedir ve meşrudur. Böylece bu akit para ve kabz gibi hususlardan dolayı sahih akdin hükmünü almışlardır.⁷³

İbn Kayyım'a göre, hocası İbn Teymiyye'de olduğu gibi niyetler akitlerde önem arz etmektedir. Satıcı elde ettiği para ile sattığı kişiden, sattığı malın cinsinden bir şey satın alacak olsa, bu durumda tarafların birinci akdin hukuki sonucunu gerçekten istememelerinden korkulur. Aksine her ikisinin de gayesi birinci akitteki malı, ikinci akide karşılık olarak satmaktır ki, İbn Kayyım'a göre bu faizin ta kendisidir.⁷⁴

Bu gaye önce, tarafların iki ölçüğe karşılık bir ölçek üzerinde ittifak etmelerinden ortaya çıkmaktadır. Ardından da bu gayeye, bir ölçüğü bir dirheme satarak, iki ölçeklik gelir elde etmek suretiyle ulaşmaktadırlar. Bu alış-verişte satıcı paranın peşin olup olmadığına, kabzın gerçekleşip gerçekleşmediğine, kusur ya da rayiç değer üzerinden olup olmadığına aldırmamaktadır. Gerçekten para kazanmak isteyen kişilerin gösterdikleri hassasiyeti de göstermemektedir. Çünkü o da öteki de bilmektedir ki, paranın bizzat kendisi kendinden çıkıp yine kendisine dönecektir. Saymak, teslim almak ya da ihtiyatlı davranmak onlar lüzumsuz işler olmaktadır.

İbn Kayyım, bu noktada îne satışının geçersizliğini daha anlaşılır kılmak için bir ziynet eşyasını îne yöntemi ile satan kişinin halini misal vermektedir. Buna göre satıcı, her halkayı ya da parçayı farklı bir cinsle elinden çıkarıp belli bir paraya

---

⁷² İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 168-169

⁷³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 169

⁷⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 169

karşısındakine satıyor, sonra da tekrar karşısındakinden geri satın alıyor. Bunları yaparken o ziynet eşyasının değerini, ağırlığını, ödenecek paraya denk olup olmadığını birbirlerine sormamaktadırlar. Aynı şekilde bu ziynet eşyası, ödenen paradan kat kat fazla değere sahip olabileceği gibi, yarısına da denk olabilir. Bu durumda İbn Kayyım, bu kişilerin yaptıkları bu işlemlerden hiçbirinin gaye olmadığını ve asıl gayenin bunların ötesinde bir niyetin olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bu akit ise o niyeti meşrulaştırmaya bir araçtır. Aşıkardır ki ikinci akit ile varılmak istenen sonuç, zaten birinci akit ile yapılmış bir akittir. Varılmak istenen ise, ödenen paranın bizzat kendisini geri almak, ayrıca başka bir bedel de elde etmektir. İbn Kayyım’a göre, öyle bir şey ise tarafların akit esnasında, akdin feshi üzerine anlaşmaları demektir. Bir akit ile, o akdin feshi kastedilmiş ise, akit gaye olmaktan çıkar. Gaye olmadıktan sonra varlığı yokluğu gibidir. Arada başka araçlar kullanmaya kalkışmak da İbn Kayyım’a göre boş bir eğlencedir.⁷⁵

İbn Kayyım, îne satışı ile görünüşte düzgün duran lakin farklı niyetler ile yapılması amaçlanan fiilin yanlışlığına dikkat çekmekte olup bunun, haramı helal kılmak için yapılan etik olmayan bir davranış olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶

İbn Kayyım’a göre îne satışı faizin iki kısmı olan ribe’l-fadl ve ribe’n-nesîe ile de yapılabilir.⁷⁷

Ribe’l-fadl ile yapılması: Faiz mallarının tamamında, “şu malı sana şu kadara sattım” dendikten sonra istenildiği kadar ödeme yapılabilir. Ardından aynı cinsten bir mal için, belirlenen bir fiyat ile “senden şunu şu mal karşılığında satın aldım” denebilir. İbn Kayyım’a göre bunlardan gerçek bir beklenti de yoktur.

Ribe’n-nesîe ile yapılması: “Şu ipeği sana bir dirhem ya da yirmi ölçek mal karşılığında bir yıl verese ile sattım. Beş yüz dirhem ya da on beş ölçeğe peşin olarak geri satın aldım” denebilir. Bunun ribe’l-fadl yapılması da mümkündür. İbn Kayyım’a

---

⁷⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 169

⁷⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 170

⁷⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 170

göre her faizci önce borç verir, sonra satış ve kira gibi konularda anlaşmasını yapar. Böylece istenilen fazlalığı elde etmiş olur.

İbn Kayyım îne satışı için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Subhanallah! Allah Teâlâ’nın en büyük günahlardan saydığı, helal sayana harp ilan ettiğini bildirdiği; yiyene, yedirene, şahitlik edene ve yazana lanet ettiği, başka hiçbir günah için koymadığı cezayı kendisi için koyduğu faiz basit hilelerle yeniden helal hale mi geldi? Esasen bu hileler külfetsiz ve şeklen akit, hakikatte ise boş ve eğlenceden ibaret, gülünç ve komik bir oyundan başka bir şey değildir.”⁷⁸

İbn Kayyım’a göre îne satışının yapılma yöntemlerinden biri de kişilerin ribe’n-nesîeyi helal kılmak için özel ticaret malı hazırlıyor oluşlarıdır. Bin dirhemi, bin iki yüz dirheme almak isteyen birisi geldi mi, o malı devreye sokarak bu işlemi helal hale getirmek isteyebilir. Ona göre, faiz hilelerinin birçoğunun kendi alanında, hülle hilelerinden daha ağır olması da bundandır. İbn Kayyım, bu görüşünden dolayı da hülleyi kabul etmeyenlerin, bu gibi hileleri ya bütün bir halde ya da kısmen haram kabul ettikleri düşüncesindedir. Çünkü ona göre, alış-verişte amacın muteberliği insan fıtratında var olan bir şeydir. Ayrıca faiz konusunda hilekarlık genelde sözlü ya da örfi anlaşmalarla gerçekleşmektedir. Şahit tutmaya da ihtiyaç yoktur. İki kişi önce sözleşmelerini yapar, sonradan da biri zimmetinde belli bir miktar borç olduğuna şahitlik eder. İbn Kayyım’a göre durumun gerçek boyutunu bildiği takdirde, bile bile buna şahitlik edenlerin lanetlenmesi de bu yüzdendir.⁷⁹

İbn Kayyım’a göre, akit öncesi ileri sürülen şartlar akit esnasında söylenmiş gibi akdi etkiler. Zira şartın öne alınması ya da akit esnasında söylenmiş olması, onu hülle akdi olmaktan çıkarıp meşru bir akit yapmaz. Ona göre akitlerde muteber olan gayelerdir.⁸⁰

Sonuç olarak, İbn Kayyım’a göre îne meselesinin hükmünün tamamen niyet ve gaye ile değişkenlik arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3. Karz Akdi

---

⁷⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 171

⁷⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 171

⁸⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 171

3.1. Genel Olarak Karz Akdi

Pozitif hukukta tüketim ödöncü olarak da bilinen karz akdi terim olarak, daha sonra geri ödenmek üzere misli⁸¹ bir malı almak/vermektir. Ödünç verene mukriz alana ise müstakriz denmektedir. Klasik fıkıh eserlerinde karz teriminin yerine deyn ve selef terimlerinin de kullanıldığı bilinmektedir. Lakin genel olarak deyn kavramı kişinin zimmetine sabit olan her şeyi ifade etmekte olup selef kavramı ise karzın bir üst başlığını oluşturmaktadır.

Fıkıh eserlerinde müstakil bir başlık olarak ele alınan karz akdi, faizle ilişkisi, bağlayıcılığı, tarafların hak ve yükümlölükleri gibi değişik yönlerden ele alınmaktadır.

Hanefilerin Karz Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanefi literatüründeki karz tanımlarına baktığımızda karz, kullanılarak tüketilebilen ve piyasada benzeri bulunan (misli) belli bir malın daha sonra kendisine iade edilmek üzere başkasına verilmesidir.⁸² Tanımdaki “misli mal” kaydı karzı âriyetten ayıran ve Hanefileri de diğer mezheplerden ayıran önemli bir ayrıntıdır. Bu ayrıntının tanımda olması, pratikte birçok sonucu beraberinde getirmektedir. İbn Kayyım’ın âriyete kıyas ettiği karz, Hânefilerin tanımına göre tüketim ödöncü, âriyet ise kullanım ödöncüdür.

Paranın para karşılığında vadeli satımı görünümünde olan karz akdinin, bu konudaki ilke ve esaslara aykırı olduğu gerekçesi ile geçerliliğı yardımlaşma ve dayanışma temeline dayandırılmış böylece genel kıyastan istisna edilip kendi başına bir akit olmuştur. Bu istisna kimi yerlerde istihsan kimi yerlerde ise aynı anlamda olan maslahat kelimesi ile ifade edilmiştir.⁸³

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin şerhlerinden olan Osmanlı’nın kıymetli âlimlerinden Molla Hüsrev’in eseri *Dürerü’l-Hükkâm*’da Mecelle’nin 17’nci maddesi

⁸¹ **Misli:** Aynı türe ait olup fiyatı etkileyecek bir farkı olmadan birbirinin yerine geçebilen mallar anlamında bir fıkıh terimi. (Hasan Hacak, “Misli”, *DİA*, XXX, s. 187-188)

⁸² Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü’l-Heyrân ilâ Ma`rifeti Ahvâli’l-İnsân*, el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak, 1891, s. 112, md. 686

⁸³ Apaydın, H. Yunus, “Karz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınlar, İstanbul, 2001, XXIV, s. 521

(المشقة تجلب التيسير) açıklanırken, zorlukların bir yerde baş göstermesi durumunda o zorluğun hükmünde teshil (kolaylaştırma) yapılabileceğini ve bu yapılan çalışmanın da ruhsat olarak isimlendirildiği beyan edilmekte ve bu ruhsatların arasında karz akdi de zikredilmektedir.⁸⁴

İbn Kayyım'ın hilafına Hanefilerde karz akdi, bedelsiz akitler zümresinden olmayıp bedelli akitler gurubundandır. Çünkü Kâsânî'ye göre karz akdinde, alan kişinin zimmetinde sabit bir borç bulunmaktadır; bu da alınan şeyin sahibine iade edilmesidir. Bu yönüyle bakıldığında karz akdi, malın mal ile değişimi babından olup bedelli (muâvazalı) akitler zümresine dahil edilebilir.⁸⁵

Lakin bize göre karz akdinde borç alan kişinin niyeti, bu parayı değiş-tokuş etmek değildir. Zira parayı değiştirmede ne mukriz için ne de müstakriz için bir fayda mevcut değildir. Esasında burada bir mübadele ihtiyaçları da yoktur. Oysa mübadelelerde bir ihtiyaç aranır. Karz akdi, mukrizin müstakrize yardımından ibarettir. Bu bağlamda karz akdi için mübadeledir, demek karzın anlam ve gayesinden uzak bir şeyi söylemek olur.⁸⁶

Şâfiîlerin Karz Akdi Hakkındaki Görüşleri

Şâfiî mezhebinde de -her ne kadar karz konusu işlenirken meşruiyet yönteminden pek bahsedilmemiş dahi olsa- borç vermenin bedelli akitlere kıyas edilmeyip aynı hükümlere tabii olmadığı ve borç akdinin ruhsat olarak mubah kılındığı *Minhâc* 'ın şerhinde görülmektedir.⁸⁷ Bu ifadelerin bir benzerini kullanıp borç akdinin normalde sarf akdi olduğunu ve kıyas yapıldığında haram olması gerekirken zorluk ve

⁸⁴ Muhammed b. Ferâmurz b. Ali Molla Hüsrev, **Durerü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm**, thk. el-Muhâmî Fehmî el-Hüseynî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, y.y., md. 17, I, s. 31

⁸⁵ Apaydın, "Karz", **DİA**, XXIV, s. 521

⁸⁶ Karz akdinin mahiyeti hakkında geniş bilgi için bk: Durmuş, Abdullah, "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 16, 2010, s. 315-330

⁸⁷ Kemâlü'd-Dîn Muhammed b. Mûsa b. İsâ b. Ali ed-Demîrî Ebû'l-Bekâ eş-Şâfi'î, **en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2004, IV, s. 279

meşakkat giderilsin diye kıyas edilmeyip mubah olduğunu İbnü'r-Rif'a' da beyan etmiştir.⁸⁸

Büyük Şâfiî âlimlerinden olan Ebü't-Tayyib el-İmrânî de, karz akdinin esasında paranın para karşılıpında satımı olduğundan sarf akdi olduğunu, lakin iyilik ve hayır olarak meseleye bakıldığı için caiz kılındığını kitabında zikretmektedir.⁸⁹ Bu da bize en azından Şâfiî mezhebinde karz akdinin kıyasa uygun olmadığı görüşünün benimsendiğini mülahaza ettirmektedir.

Mâlikîlerin Karz Akdi Hakkındaki Görüşleri

el-Muvâfağât adlı eseriyle tanınan Endülüslü Mâlikî fakihî Şâtıbî, teklif konusunu işlerken bazı yasak olan şeylerin meşakkat giderilsin diye mubah kılındığını aktarırken burada, ribâ işlemi ile aynı olan karz akdinin de kıyasa binaen ribâ gibi haram olması gerekirken bu kapsamda değerlendirilip mubah kılındığını aktarmaktadır.⁹⁰ Ayrıca, bazı yasaklı meselelerin mubah kılınmasındaki sebebin sadece meşakkatin olmasına değil, aynı şekilde ihtiyaca binaen de olabileceğini ifade ediyor. Buna göre borç akitleri ruhsat olarak değil, sadece ihtiyaca binaen mubah kılınmıştır.⁹¹

Yine Mâlikî fakihlerden olan Kârâfî ve el-Mâzerî, altın ile altının vadeli olarak değişiminin ribâ olması gerekirken, karz akdinde ihtiyaca binaen bu işlemin ribâ olmadığını aktarmaktadır.⁹² Bizim burada dikkat ettiğimiz husus konumuz gereği karz

⁸⁸ Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, İbnü'r-Rif'a, **Kifâyetü'l-Nebîh fî Şerhi't-Tenbîh**, thk. Mecdî Muhammed Surûr Beslûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009, X. s. 91

⁸⁹ Ebü'l-Huseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî el-Yemenî eş-Şâfiî, **el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî**, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2000, VI, s. 283

⁹⁰ İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-Şehîr bi's-Şâtıbî, **el-Muvâfağât**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasn Âli Selmân, Dâru İbn Affan, 1997, I, s. 289

⁹¹ eş-Şâtıbî, **a.g.e.**, I, s. 467

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Amr et-Temîmî el-Mâzerî el-Mâlikî, **Şerhu't-Telkîn**, thk. Muhammed el-Muhtâr es-Selâmî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2008, II, s. 394; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mâlikî eş-Şehîr bi'l-Kârâfî, **ez-Zehîra**, thk. Muhammed Bû Hubze, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, V, s. 139

akdinin hangi yöntem ile mubah oluşudur. Görüldüğü üzere Mâlikî mezhebinde de karz akdi İbn Kayyım'ın hilafına kıyasa uygun olmayan bir akittir.

Hanbelîlerin Karz Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanbelî-Selefi ekolüne mensup olmakla beraber fıkhıta genel olarak Hanbelî mezhebine özelde ise İbn Teymiyye'ye birçok konuda muhalefetliği ile bilinen meşhur Hanbelî alimi Useymîn, kolay ve anlaşılır bir üslup ile soru-cevap tarzında karz konusunu işlemektedir.

Buna göre Useymîn “karz akdi sarf muamelesi iken bu akdi sarf muamelesinden çıkaran şey nedir? sorusuna karz akdinin sarf gibi değerlendirilmesine engel olan delilin, Peygamber'in (s.a.v.) “Ameller niyetlere göredir. Ve her kişi için ancak kastettiği vardır.” hadisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre borç alıp veren kişiler muâvazâyı (bedelli satım işlemi) kastetmemektedirler. Bilakis birbirlerine yardım etmeyi kastetmektedirler. Bu yüzden sarf gibi duran bu işlem sarf olmayıp karz oluvmaktadır.⁹³

Useymîn'in dediklerinden anlaşılan karz akdinin sarf akdinden istisna tutulmasıdır ki bu ayrımcı fark da niyettir. Maslahat olarak da değerlendirilebilen bu ifadeler diğer mezheplerde olduğu gibi İbn Kayyım'ın karzı âriyete kıyas etmesi tutumuna ters düşüyor gibi gözükse de Useymîn'nin İbn Kudâme'nin *el-Kâfi*'sine yaptığı yorumlarda İbn Kayyım gibi, şeriatta sabit olan hiçbir şeyin kıyasa aykırı olmayacağını not etmektedir. Karzı da mehâsinü's-şerîa kapsamında müstakil bir akit olarak görmektedir.⁹⁴

Hanbeli mezhebinin otorite isimlerinden olan Buhûtî ise, karz babında karzın muamelattan olup -Şâri''in gözettiği bir maslahat sebebe ile- onlara kıyas edilmediğine kaildir.⁹⁵

⁹³ el-Useymîn, **a.g.e.**, VIII, s. 100

⁹⁴ el-Useymîn, **a.g.e.**, IV, s. 418

⁹⁵ Mensûr b. Yûnus b. Salâhü'd-Dîn İbn Hasen b. İdrîs el-Buhûtî el-Hanbelî, **Keşşâfü'l-Kina` 'an Metni'l-İknâ`**, thk. Hilâl Musaylehî, Mustafa Hilâl, Dâru'l-Fikr, Beyrut, h. 1402, I, s. 1343

Her mezhepte “قرض” kavramının derince araştırılması sonucu özetle, Mâlikî alimlerden olan Üseymîn hariç diğer mezheplerin genel görüşlerinin, karz akdinin kıyasa aykırı bir şekilde meşru kılındığı yönünde olduğunu anlaşılmaktadır.

3.2. İbn Kayyım’ın Karz Akdi Hakkındaki Görüşü

Birçok meselesini aktırırken izlediği yöntemi burada da izleyen İbn Kayyım, önce meselenin kıyasa uygun olmadığını savunanların görüşlerini bilahare kendi görüşünü zikretmektedir. Buna göre;

Borç vermenin kıyasa aykırı olduğunu söyleyenler, borcun ribevî mallardan olan iki hemcinsin değişimi ile yapılan bir işlem olduğundan ödemenin gecikmesi halinde faiz özelliğinin cereyan ettiğini ifade etmişlerdir.⁹⁶ Faiz de haram olduğundan ve haram olan bir şeye İslâm fıkhi cevaz vermeyeceğinden bu işlem kıyasa aykırı bir şekilde caiz kılınmıştır. Kıyasa göre değerlendirildiğinde borç alıp vermek de faiz olarak değerlendirilmeliydi.

İbn Kayyım ise, borç vermenin âriyet⁹⁷ gibi menfaatleri teberru etme babından olduğunu söyleyerek karzın (borç verme) âriyete kıyasen caiz olduğunu ileri sürüyor. Buna delil olarak da Peygamber’in (s.a.v) borcu “bağış (menîha)”⁹⁸ olarak isimlendirmesini ve “altın ya da gümüş bağışı”⁹⁹ hadisini göstermektedir. Dolayısı ile ona göre karz akdi, bedelli akitler cinsinden değil, bilakis bedelsiz akitler zümresindendir. Çünkü bedelli akitlerde akde konu olan asıl mal, bir daha verene geri dönmeyecek üzere taraflar tarafından verilip alınır. Borç konusu ise âriye, bağış ve hayvanını binmek üzere verme cinsinden bir konudur ki bunda asıl malın veriminden yararlanılır sonra da eğer malın kendisi mevcut ise aynî olarak iade edilir, malın kendisini iade etmek mümkün değilse, o zaman dengi ve misli iade edilir. Bundan

⁹⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 175

⁹⁷ **Âriyet:** Bir kişiye bir süre kullanmak üzere karşılıksız verilen mal (Bkz. Beşir Gözünenli, “Âriyet”, **DİA**, III, 379-380)

⁹⁸ **Menîha:** Bağış, hediye. Meyvesi yenilsin diye bağışlanan hurma ağacı veya sütü kesilinceye kadar sağılması ve sütünden yararlanılması için bağışlanan inek gibi (Bkz. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü**, s. 361)

⁹⁹ eş-Şeybânî, **a.g.e.**, hadis no: 18403, XXX, s. 352:

“مَنْ يَدَّ يَدَهُ وَرَقًا، أَوْ ذَهَبًا، أَوْ سَقَى لَيْئًا، أَوْ هَدَى زَقَاقًا، فَهُوَ كَعَدِّ لِرَقِيَّةٍ”

dolayı da İbn Kayyım’a göre karz akdi, aynı cins iki bedelin tebâdülü işlemi olmayıp bilakis yardımlaşma, sadaka ve iyilik babındandır.¹⁰⁰

Yukarıda da görüldüğü üzere aslında diğer fukahâ da karzın iyilik ve yardımlaşma olduğunu söylemekte. İbn Kayyım ile muhalifleri arasındaki fark ise, bakış açıları ve değerlendirme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim İbn Kayyım karzı iyilik ve yardımlaşma babından olan âriyete benzetirken muhalifleri, iyilik ve yardımlaşma babından olduğu için karzı sarf akdinden istisna kılmışlardır.

Süftece¹⁰¹ de karzın bir alt başlığı sayılabilecek bir akit ve alimler arasında ihtilaflı bir konudur. Genelde “menfaat getiren her karz ribâdır”¹⁰² meâlindeki hadis bağlamında değerlendirilip caiz görülmemektedir. Ancak İbn Kayyım, süfteceyi her iki tarafın da menfaati olduğundan caiz görmekte olup şunları aktarmaktadır:

“Bunun alış-veriş meselesi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Aksine bu bir yardımlaşma, bağış ve sadaka konusudur. Her ne kadar borç veren, süftece meselesinde olduğu gibi verdiği borçtan bir menfaat elde etse de bu böyledir. Bu özelliğinden dolayı kimileri bunu mekruh saymışsa da sahih olan mekruh olmamasıdır. Çünkü burada yalnızca borç veren değil, her iki tarafın da menfaati söz konusudur.”¹⁰³

İbn Kayyım, süftecenin dışında karzdan bir konu olan ‘başkasının borcunu kendi izni olmadan ödemek’ hususunda farklı bir görüş ortaya koymaktadır. İslâm hukukunun temel prensiplerinden olan sorumluluk ilkesine göre, bir kimsenin başkasının baskısı, izni yahut vekaleti olmaksızın kendi başına yaptığı davranışlardan kendisinin yalnız başına sorumlu olması vardır. İlginçtir ki İbn Kayyım, başkasının borcunu ödeyen kimsenin, borç sahibinden geri ödeme alabileceğini gösteren delillerden birisi olarak Allah Teâlâ’nın şu ayet-i kerimesini göstermektedir: “*İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir.*”¹⁰⁴ Ona göre, kişinin yaptığı iyilik ve ihsanın ortadan kaldırılması, borcunu ödemek, esaretten kurtarmak yahut bağlarını çözmek sureti ile

¹⁰⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 175

¹⁰¹ **Süftece:** Bir kimsenin yol riskinden veya taşıma külfetinden kurtulmak amacıyla malını bulunduğu yerdeki bir kimseye verip o kimsenin gideceği yerdeki vekilinden (acentasından) alması (mal havâlesi). (Bkz. Erdoğan, **a.g.e.**, s. 499)

¹⁰² Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Osmân b. Hevâsîfî, **el-Musannef**, thk. Muhammed Avvâme, Dâru’l-Kıble, y.y., hadis no: 21078, X, s. 648

¹⁰³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 175

¹⁰⁴ Rahmân, 55/60

birine iyilikte bulunan bir kişinin yaptığı iyilik yapmak anlamına gelmemektedir. Böyle bir kişinin göreceği karşılık, malının zayi edilmesi ve kendisinin iyiliklerine kötülükle karşılık verilmesi olmamalıdır.¹⁰⁵

İbn Kayyım, başkasının borcunu ondan habersiz ödeyip daha sonra da ondan o ödemeyi geri almanın zeminini iyiliğin karşılığının zorunlu olarak iyilik olması olarak açıklamakta ve şunları aktarmaktadır:

“Hediye, bütünüyle karşılıksız bir ödeme iken, karşılık verilmesi meşru kılınmıştır. Hediye durumunda böyle ise, iyiliklerin en üstününe karşı iyilikte bulunmamak nasıl meşru olabilir? Allah Teâlâ müminler arasında dostluk bağı kurarak onları birbirlerinin dostu/velisi ilan etmiştir. Buna göre, bir kişi velisi bulunduğu birisi adına bir borcu ödemiş ise, bunu ona vekâleten ve niyâbeten yapmış sayılır. Çünkü bu kişi Allah Teâlâ’nın, çaresiz ve zayıf durumlarında işlerini görmekle yükümlü kıldığı bir veli konumundadır.”¹⁰⁶

Bu ifadelerini de Peygamber’in (s.a.v.) “size bir iyilik yapana siz de iyilik ile karşılık verin”¹⁰⁷ hadisi ile delillendirmektedir. Aslında bu hadis ve yukarıda zikredilen aklî delil bu hususa zorunluluk atfetmemektedir. Zira bu kulların birbirlerinin vekilleri olması durumu şayet bir antlaşma yapılmadan meydana gelecek olsaydı sadece olumlu anlamda değil olumsuz anlamda da meydana gelmeliydi. Söz gelimi bir kişi borçlandığında, alacaklı kişi dilediği kişiden bu borcu isteme hakkına sahip olmalıydı. Ne de olsa herkeste vekil/müvekkil durumu mevcut olacaktır. Bizce bu doğru bir yaklaşım değildir.

4. Musarrât (Alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmamış hayvan) Olayı

4.1. Genele Olarak Musarrât Olayı

Tesriye, satıcının, hayvanını bir süre sağmayarak memelerini büyütme sureti ile müşterisine hayvanın çok süt ürettiği zannını vererek onu aldatarak pahalıya satma

---

¹⁰⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, IV, s. 324

¹⁰⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 325

¹⁰⁷ eş-Şeybânî, **a.g.e.**, hadis no: 5365, IX, s. 266

hadisesidir.¹⁰⁸ Bu durumdaki hayvana da "musarrat" denir. Bu konu musarrât hadisi¹⁰⁹ etrafında şekillenmektedir.

Hanefilerin Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşleri

Hanefî mezhebi musarrât olayında farklı görüşler mevcuttur. Tahâvî'ye göre musarrât olayı yaşandığında, müşteri aldığı hayvanı iade edemez, lakin karşılaştığı noksanlık ayıbından kaynaklı meydana gelen zararı satıcıdan alır. İmam Muhammed ve Kerhî'ye göre ise, bu akit (ayıptan kaynaklı zararı almak) fasit iken Ebû Yusuf'a göre bir sâ¹¹⁰ hurma ile iade eder.¹¹¹ Bu mezhep için konu hakkındaki hüküm kıyasa muhalif olan bir hükümdür demek, doğru olmayabilir. Peki Hanefilerin bu hükümleri vermelerindeki amaç nedir ve hadisi nasıl yorumluyorlar?

Fasit olması görüşünün dayanağı şu şekilde açıklanmıştır: Ancak iki durum ile bir şey akdin hükmünün kapsamına girer ve bu hükümde bir yeri olur; ya bu şey tesmiyesi ile akdi kapsamlı ya da akdin kurulması ile teslim edilmesi gereken şey bu şey olmalıdır. Bu iki durumun haricindekiler akde girmezler ve ücretten karşılıkları da yoktur. Kabzdan sonra meydana gelen sütünde akitte bir yeri yoktur. Çünkü akit sonradan sağılan sütü kapsamamaktadır. Teslim edilmesi gereken şey süt de olamamıştır. Sütün akitte bir yerinin olmaması anlaşıldığında aslın iadesine de gerek kalmamıştır. Çünkü aslı ilgilendiren bir durum yoktur. Bu durumda asıl için iki akıbet söz konusudur; ya akdi aldığı paranın tamamı karşılığında fesheder ve süt kendisinde kalır -ki fesih yapıldığında akdin doğurduğu şeyleri yanında tutması caiz değildir- ya

¹⁰⁸ Özen, Şükrü "Musarrât", **DİA**, Ankara, 2020, XXXI, s. 240

¹⁰⁹ Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, **Sahîhü'l-Buhârî**, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsir en-Nâsir, Dâru Tavketü'n-Necâh, h.1422, hadis no:2150, III, s. 71

«لَا تَلْقُوا الرُّكْبَانَ، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَلَا تَأْجِسُوا، وَلَا يَبِعْ خَاضِرٌ لِبَادٍ، وَلَا تُصَرُّوا الْقَيْمَ، وَمَنْ ابْتَاَعَهَا فَلَهُ بِخَيْرِ الْقَطْرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْتَلِبَهَا، إِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعًا مِنْ تَمْرِ»

¹¹⁰ **Sâ`**: Eski bir ölçek olan sâ` hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Sâ'", **DİA**, XXXV, s. 317-319

¹¹¹ Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs el-Hanefî, **Şerhu Muhtaru't-Tahâvî**, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Sait Bektaş, Muhammed Abdullah Han, Zeynep Muhammed Hasen Felâte, Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye, Dâru's-Sirâc, 2010, III, s. 62

da aslı ve sütü hisseleri karşılığında iade eder. Kaldı ki süt akitten sonra meydana geldiği için akitte yeri yoktur. Böylece bu da caiz değildir.¹¹²

Hadisin yorumuna gelince, bu hadis dört şekilde Peygamber (s.a.v) tarafından aktarılmıştır. Ebû Hureyre'den gelen üç nakilden birinde; bir sâ` hurma ile iade, ikincisinde; bir sâ` buğday yahut hurma ile iade, üçüncüsünde ise; bir sâ` süt ile iade ifadeleri geçmektedir. Dördüncü rivayette ise, sütün mislini yahut miktarınca buğday ile iade edebilir şeklinde ifade mevcuttur.

Hanefilere göre bu rivayetlerin her biri farklı bir yorum ile açıklanmış ve her biri sahih kabul edilmiştir. Sütün sağılmış olması ve duruyor olması durumunda sütün kendisini, istihlak edilmiş ise mislini ödenir. Bu üç ve dördüncü rivayete yapılan yorumdur. Buğday ve hurma rivayetinde ise sütün kıymetine karşılık olarak bunlar verilir.¹¹³

Sonuç olarak Hanefî mezhebinde musarrât hadisinin her rivayet veçhi farklı bir şekilde yorumlanmış ve genel fıkıh kuralına uyum sağlanmıştır. Bu bağlamda bu konunun hükmü bu mezhepte kıyasın hilafına değildir demek doğru olabilir.

Şâfiîlerin Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşleri

Şâfiî fıkında da durum Hanefî fıkındakinden değişmiyor. Onlara göre de musarrât olayı yaşandığında kişi dilerse akdi devam ettirir, dilerse de bir sâ` hurma ile fesheder. Hadislerdeki farklı rivayetleri de her beldenin kendi azığına göre değişkenlik göstermesi olarak yorumlamaktadırlar.¹¹⁴

Murrât hadisinin de kendi başına bir kural oluşturup başka konuların kendisine kıyas edildiğini Şâfiî mezhebinde görmek mümkün.¹¹⁵ Bunlar da bize musarrâtın

---

¹¹² el-Cessâs, a.g.e., III, s. 63-64

¹¹³ el-Cessâs, a.g.e., III, s. 64-65

¹¹⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfi'î, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, y.y., II, s. 42

¹¹⁵ İbnü'r-Rif'a, a.g.e., IX, s. 239;

kıyasa uygun olup olmadığından ziyade bu akdin başlıca bir akit olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan musarrâtteki iadenin kıyasa uygun olmadığı, sütün de hayvan gibi ödenen parada payının olduğu ve süt kullanıldığı için artık iade edilemeyeceği olgusu ile savunulmuştur.¹¹⁶

Özellikle musarrât olayında gerek Hanefî mezhebinde gerek Şâfiî mezhebinde birçok görüş ve tevil bulunduğundan konunun mezhepteki kabul gören görüşünü tespit edemiyoruz.

Malikîlerin Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşleri

Müdevvene sahibi İmâm Mâlik yukarıdaki mezheplerde olanlara benzer¹¹⁷ görüşlerde bulunurken Zürkânî ise musarrât hadisinin el-herâcu bi'z-zamân hadisi ile nesh edildiğini ileri sürmektedir.¹¹⁸

el-Beyân ve't-Tahsil'inde İbnü Rüşd, normalde istihlak edilen sütün kıymeti verilmesinin gerektiği kanaatindedir. Çünkü bir şey kıyemî¹¹⁹ ise fıkhnın diğer konularında olduğu gibi kıymeti verilmelidir. Misli ise misli verilmelidir. Eğer mislini vermek mümkün değilse kıymeti verilmelidir. Lakin hadisten dolayı burada sütün kıymetine denk gelen hurma verilmektedir. Bu da aslında kıyasa muhalif olduğunu ifade eden bir durumdur. İbnü Rüşd ayrıca bu hadisin sabit olmadığını sabit olsa bile el-herâcu bi'z-zamân hadisinin gereği buna mâni olur görüşündedir.¹²⁰

¹¹⁶ Süleymân b. Amr b. Mansûr el-'Acilî el-Ezherî, **Futuhâtü'l-Vehhâb bi Tavzîhi Şerhi Minhâci't-Tullâb bi Hâşiyeti'l-Cemel**, Dâru'l-Fikr, y.y., III, s. 122

¹¹⁷ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medînî, **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, III, s. 309

¹¹⁸ Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed ez-Zürkânî el-Mısırî, **Şerhü'z-Zürkânî 'alâ Muhtarü'l-Halîl**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, V, s. 239

¹¹⁹ **Kıyemî**: Misli olmayan malları ifade eden hukuk terimi. Tarifinde başka bir malla arasında biri diğerinin yerini alamayacak derecede farklılık bulunması, yani standart olmaması, standart olsa bile piyasada bulunmaması vasıfları öne çıkmaktadır. (Bkz. Beşir Gözübenli, "Kıyemî", **DİA**, XXV, s. 540-541)

¹²⁰ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, **el-Beyân ve't-Tahsil ve's-Şerhü ve't-Tevcihü ve't-Te'lîlü li Mesâilî'l-Müstahrece**, thk. Muhammed Heccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988, VII, s. 352

Hanbelîlerin Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşleri

Hanbelî mezhebinde iki görüş vardır. İlki murrâtın kıyasa uygun olduğudur ki onu da konunun başında anlattık. İkincisi ise musarrâtın kıyasa aykırı oluşudur. Nitekim Şemsüddîn ez-Zerkeşî'ye göre de Hanbelîlerde musarrât hadisi kıyasa aykırıdır. Çünkü akitten sonra meydana gelen süt müşteriye aittir. Bu süt de akit esnasındaki süt ile karışmaktadır. Böylece ne kadar süt olduğu anlaşılmamaktadır. Şeriat da tartışma olmaması adına ne azalan ne de artan bir şey belirlemiştir. Bunu da yiyeceklerle sınırlı kılmıştır. Çünkü hurma da süt gibi bir azıktır ve en yaygın olandır. Tedarik edilmesi için bir külfete girmeye gerek yoktur. Nassın bulunduğu yerde de kıyasa uyulmamaktadır.¹²¹

4.2. İbn Kayyım'ın Musarrât Olayı Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım'a göre musarrât hadisi esasında, içinde tedlis¹²² olan bir alış-veriş meselesidir. Fıkıhta da malum olduğu üzere tedlis durumunda müşterinin akdi feshetme hakkı vardır. Bu hadisede de durum benzer olmakla beraber, alış-verişi feshetmeyi ve ürünü iade etmeyi tercih eden müşteri, ürünün kendisini iade etmekle beraber satıcıya bir sâ` hurma da vermelidir. Tartışma mevziisi de tam bu noktadır. İbn Kayyım, muhaliflerinin bu hadisin çeşitli yönlerden kıyasa aykırı olduğunu ileri sürdüklerini ifade ederek önce muhaliflerinin bu iddialarını zikrediyor ardından bunlara cevaplar veriyor. Bu konunun daha anlaşılır olması açısından eserdeki metodun aynısı kullanılacaktır.

İbn Kayyım'ın muhaliflerinin musarrât olayında ileri sürdükleri ve kıyasa aykırılık arz eden delil ve durumlar:¹²³

- Özelliklerinde bir kusur ya da belirtilen vasıflarında bir eksiklik olmasa bile alış-verişin bozulabilmesi.

¹²¹ Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî el-Mısırî, *Şerhü'z-Zerkeşî `alâ Metni'l-Hirakî*, Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş, y.y., II, s. 386

¹²² **Tedlis:** Aldatma, hile yapma. Satılan maldaki kusuru gizleme (Bkz. Erdoğan, **a.g.e.**, s. 556)

¹²³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 220

- Telef olan bir şeyin zararını yüklenmek, o şeyden yararlanmanın tâbii bir sonucudur.¹²⁴ Müşteri nezdinde meydana gelen sütün sorumluluğu müşteriye ait değildir, burada ise ona ödettirilmektedir.
- Süt, mislî mallardan olmasına rağmen, burada mislî olmayan bir şey ile ödetilmektedir.
- Bir şey mislî olmaktan çıkarıldığında kıyemî olur. Hurma ise ne kıyemîdir, ne de mislîdir.
- Tazmin edilecek olan bir mal az ya da çok kendi miktarı ile tazmin edilir. Burada ise açık bir surette bir sa` olarak belirlenmiştir.

İbn Kayyım, bu tezlere cevap vermeden önce kendilerinden ‘hadis savunucuları’ olarak bahsettiği bir gurubun, bu tezlere karşı söylenmiş ifadelerini aktarmaktadır. Onların söylediklerinin bütününe yanlış bulmaktadır. Ona göre hadis, şer’î kurallara ve metotlara uygundur. Eğer bilinen kural ve metotlara aykırı ise o zaman da kendisi yeni bir kural oluşturmuş sayılır demektir. İbn Kayyım’a göre kurallar da kendi başlarına oluşmuşlardır ve şer’î kurallar birbirine kıyas edilemez. Nitekim Peygamber (s.a.v), Allah’ın kitabındaki ayetlerin birbiri ile mukayese edilmesini yasaklamıştır.¹²⁵

İbn Kayyım, her bir nassın kendi kural ve konumunu bizzat kendisinin belirlediği görüşündedir. Ona göre eğer bir nas, başka bir şeye muhalif duruyorsa bu nas, kendi kuralını oluşturmuş demektir.¹²⁶

Şimdi madde madde muhaliflerinin tezlerine verdiği cevaplara bakalım.

İbn Kayyım’ın muhaliflerine cevapları:

- İslâm hukukunda geri iade ancak kusur ya da farklılık olması halinde yapılabilir değildir. Alış-verişin bozulabilmesinin bu iki hususla sınırlı

¹²⁴ Mecelle’deki ifade şöyledir: “الخراج بالضمان”. Yani; Bir şeyin nef’î, zamânî mukabelesindedir. (Madde 85)

¹²⁵ eş-Şeybânî, **a.g.e.**, hadis no: 6668 XI, s. 250

" مَا لَكُمْ تَضَرُّبُونَ كِتَابَ اللَّهِ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ؟ بَعْدًا هَذَا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ "

¹²⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 221

olduğunu ifade eden bir delil de yoktur. Bilakis tedlis ve aldatma da feshe imkân tanıyan hususlardır. Zira bu musârrât olayında da tedlis vardır. Dahası tedlis sebebiyle geri iade, kusur sebebi ile iadeden daha önceliklidir. Çünkü satıcı, ticaret malının niteliğini kimi zaman sözü ile kimi zaman davranışı ile ortaya çıkarır. Müşteriye malın belli bir özellikte olduğunu söyleyip sonra da aksi çıksa müşteriye aldatmış ve tedlis yapmış olur. Böyle olunca da müşteriye satım akdini devam ettirme ya da feshetme hakkı doğar. Nitekim Peygamber (s.a.v) kervanlara, çarşıya gelmeden yolda mallarının satın alınması halinde, çarşıda malların fiyatını öğrendiği zaman alış-verişi feshetme muhayyerliği tanımıştır. Burada bir kusur ya da özellik aykırılığı yoktur. Ancak burada bir çeşit tedlis ve aldatma vardır.¹²⁷

İbn Kayyım bu savunmasında haklı görülmektedir. Hayvanın memelerinin bağlanıp fazla süt üreten bir hayvan olarak gösterilmesi ve müşteriye bu hal üzere satılması tedlistir. Bu durumda, aynı zamanda, kusur olmasa da özellik aykırılığı vardır. Çünkü müşteri, çok süt üreten özelliği sayesinde almıştır. Ancak çok süt üretme özelliği gerçekte uyuşmamıştır. Bu durumun kendisi zaten akdi feshetmek için yeterlidir.

- "الْخَرَجُ بِالضَّمَانِ" sözüne gelince, bu her ne kadar hadis olarak rivayet edilmiş¹²⁸ ise de, musarrât hadisi İbn Kayyım'a göre, hadis imamlarının bütününün ittifakıyla ondan daha sahihtir. Bundan dolayı birbirleri ile çatışma durumları yoktur. Buna rağmen nasıl bu hadis ile kendisinden daha sahih olan başka bir hadise reddiye yapılabilir ki? Sâ` ödemesi de müşterinin kullandığı sütün bedelidir. Dolayısı ile bunun zararını karşılaması adaletin bir gereği ve kıyasın kendisidir.¹²⁹
- İbn Kayyım'a göre, cinsinden başka bir şey ile tazmin edilmesi de adalettir. Çünkü mislî ile ödeme imkânı yoktur. Memedeki süt bozulmaz iken

¹²⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 222

¹²⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şidâd b. 'Amr el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünen-i Ebî Dâvûd**, thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2009, hadis no: 3508, V, s. 368

¹²⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 222-224

sağılmış süt bozulabilir. Sağılmış bir sütü memedeki süt yerine vermek ise asıl zulümdür. Şeriatta da bu gibi şeylerden münezzehtir.¹³⁰

- Aynı şekilde akitten sonra meydana gelen süt, akit esnasında memede bulunan süte karışmıştır. Ancak miktarı bilinmeyince, müşteriye dengini ödetmek mümkün olmaz. Çünkü karşılık olarak verilecek süt ya az olur ya çok. Bu ise faize götürür. Çünkü faizin en düşük olan çeşidi, eşitliğin bilinemediği çeşittir. Diğer yandan, eğer bu miktar tarafların her ikisinin ya da birinin takdirine bırakılmış olsaydı, aralarında büyük tartışma ve kavgalar meydana gelirdi. Bu yüzden şariat tartışma yaratmayacak bir şey belirlemiştir.
- Ödenecek şeyin hurma ile sınırlanması, süte en yakın olan nesnenin tercihidir. Çünkü hurma, Medine ehlinin azığı olması bakımından başka yerlerin sütü yerine kaimdir. Süt ölçekle ölçüldüğü gibi, hurma da ölçek ile ölçülmektedir. Her ikisi de yiyecektir, azıktır ve ölçeğe bağlıdır. Aynı şekilde bunların her ikisi de el emeği ile üretilmeyen ve meydana gelişine müdahale edilemeyen nimetlerdir. Buğday, arpa ve pirinç böyle değildir. Dolayısıyla hurma onların azık olarak kullandıkları diğer cinslerden süte en yakın olandır.¹³¹

İbn Kayyım verdiği bu cevaplar ile musarrâtın kıyasa uygun bir işlem olduğunu kendi bakış açısı ile delillendirmiştir. Bakıldığında hepsi tutarlı olan ve zorlamaya kaçmadan yapılan bu açıklamalar doğru gibi gözükmektedir.

Musarrât olayının faiz bölümü altında ele alınmasındaki sebep, kimi alimlerce hayvandan sağılan süte karşılık iade esnasında sağılan miktar kadar süt verilmesi hususudur. Zira, hayvandan sağılan süt miktarı ile iade esnasında verilecek sütün miktarı ile tam olarak eşitlenemeyecek ve bu durumda aynı cins iki şeyin miktar farklılığından doğan bir faiz meydana gelecektir. Nitekim İbn Kayyım'a göre faizin

---

¹³⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 224

¹³¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 224

cereyan ettiği hususlar azık ve azık olmaya elverişli olan maddelerin olduğu ise daha önce anlatılmıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZ DIŞINDAKİ DİĞER MALÎ MUAMELAT KONULARINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde İbn Kayyım'ın *İ'lâmu'l-Muvakki`in* adlı eserinde çeşitli yerlerde mevzu bahis yaptığı ve bir bölüm altında toplanamayan kimi malî muamelata dair konular ele alınacaktır. Bu yapılırken konuların eserde geçen sıralamaları takip edilmeyip klasik eserlerdeki düzen takip edilecektir. Müellifin görüşleri değerlendirilip dört mezhepte görüşüne ilişkin yerler zikredilerek mukayese edilecektir. Böylece İbn Kayyım'ın genel olarak fıkıh özelde ise malî muamelat konusundaki yaklaşımı, tutumu ve meseleleri ele alış şekli görülmek istenmektedir.

1. Satım Akdi

Satım akdi, mali muamelat konularının temeli olduğu halde İbn Kayyım, bu eserinde satım akdinden müstakil bir başlık altında bahsetmemekle kalmayıp farklı meselelerin altında da bu konuya yer vermemektedir. Aynı şekilde mali muamelatta önemli bir yere sahip olan sarf akdine de müstakil bir başlık ayırmamaktadır. Ancak ribevî mallar ile ilgili görüşlerini aktarırken sarf akdine değinmektedir. Sarf akdine dair görüşlerinin çok az olmasından ötürü faiz konusu işlenirken sarf hakkındaki satır arası düşünceleri orada yansıtılmaya çalışılmıştır. Satım akdinin alt başlığı olan şart muhayyerliğine münhasır bir başlık ayıran İbn Kayyım'ın bu görüşleri aşağıdaki şekildedir.

Alış-Verişte Şart Muhayyerliği

Bilindiği üzere şart muhayyerliği hususu Hibbân b. Münkız'ın (r.a.) özelinde meydana gelmiş bir husustur. İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre “Hibbân b. Münkız (r.a.) zayıf bir kişi idi. Bir savaşta başından derin bir yara almıştı. Bu yara onun dilini kırmıştı (normal konuşamıyordu). Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) ona, mal satın aldığı anda üç günlük muhayyerlik süresi belirledi. Dili ağırdı, zor konuşuyordu. Peygamber (s.a.v.) ona, sat ve “dinimizde aldatma yoktur” de, dedi. Onun, “aldatma yoktur (la hibâlete) yerine ‘la hizâbete, la hizâbete’ dediğini hep

duyardım. Bir şey satın aldığı zaman ailesine getirirdi. Onlar, “bu pahalı” dedikleri zaman, “Peygamber (s.a.v) bana alışverişlerimde muhayyerlik süresi tanıdı” derdi.”¹³²

Bu husustaki tartışmalar muhayyerliğin kaç gün olduğu ile bu muhayyerliğin kişiye özgü olup olmadığı hakkında meydana gelmiştir. İbn Kayyım da bu konudaki görüşünü aktarmak için olsa gerek bu konuya da yer vermektedir.

Alimlerin en sahih görüşlerine göre satışlarda üç günden fazla muhayyerlik süresi şart koşturmak caizdir. Bu İmâm Ahmed ve Mâlik’in görüşüdür. Mâlikî mezhebinde konunun detayları bulunmaktadır. İmâm Şâfiî ve Ebû Hanife’ye göre ise caiz değildir.

Birçok konuda olduğu gibi İbn Kayyım bu konuda da Hanbelîlerin görüşündedir. Ona göre ihtiyaç bunun cevazını gerektiriyor. Çünkü malın üç günde tanınması mümkün olmadığı gibi, danışacağı ve görüşüne güvendiği kişinin yanında olmaması gibi bir sebepten dolayı mal hakkında bilgi sahibi olamayabilir.

İbn Kayyım’a göre, hadisin zahirinde üç günden fazlayı yasaklayıcı bir ifade hiçbir şekilde bulunmamaktadır. Ayrıca İbn Kayyım, bütün mezheplerde sürenin uzatılması için bir çıkış yolu sunmaktadır. Buna göre akit esnasında üç günlük süre şart koşulmalı. Sürenin bitimi yaklaşıncaya, bu akit feshedilmeli sonra da yeniden üç günlük şart koşulmalı. Anlaşılan süre bitinceye kadar bu sürekli olarak uygulanabilir. İbn Kayyım’a göre bu hile haram değildir. Çünkü batıl kavramına dahil değildir. Hakkın dışına da çıkmamaktadır.¹³³

2. İcâre Akdi¹³⁴

2.1. Genel Olarak İcâre Akdi

---

¹³² Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî b. Mûsâ el-Hüsravcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr el-Beyhakî, **es-Sünenü’s-Sağîr li’l-Beyhakî**, thk. Abdülmutî Emin Kaleci, Câmî’ü’l-Dirâseti’l-İslâmiyye, Karataşı, 1989, hadis no: 1870, II, s. 242

¹³³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 341

¹³⁴ **İcâre**: İslâm borçlar hukukunda menfaatin ücret karşılığında temlik edilmesini konu alan, günümüzde kira, iş ve kısmen de istisnâ` akdine tekabül eden akid. (Bkz. Ali Bardakoğlu, “İcâre”, **DİA**, İstanbul, 2000, XXI, s. 379-388)

İcâre akdi menfaatlerin temlikini konu alan ve fıkıh eserlerinde akdin sıhhat şartlarından olan mahallin akit esnasından mevcut olması şartı etrafında tartışılan bir konudur. Burada da İbn Kayyım'ın icâreyi ele alış şekline mutabık kalınarak konu mezheplerde incelendikten sonra onun icâreye yaklaşımına geçilecektir.

Hanefilerin İcâre Akdi Hakkındaki Görüşleri

İcâre akdinin, Hanefilerin cumhuruna göre kıyasa aykırı bir şekilde caiz olan bir akit olduğu bilinmektedir. Hanefilerde temlîk (bir şeyi başkasının mülküne koymak) iki türdür; `Aynın temliki ve menfaatlerin temliki. `Aynın temliki de iki çeşittir; Bedelli ki bu, satım akdidir. Ve bedelsizdir. Bu da hibe, sadaka ve vasiyet akitleridir. Menfaatlerin temliki de iki çeşittir; bedelsiz olan. Bunlar âriyet ve menfaatleri vasiyet etmektir. Bir de bedelli olan ki bu da icâredir. Kendisinde alış-veriş manası bulunduğu için 'menfaatlerin satımı' olarak da isimlendirilmiştir. İcâre Hanefilere göre, kıyasın hilafına olmak sureti ile bedelin menfaat karşılığında harcanmasıdır. Çünkü menfaatler mevcut değildir. Mevcut olmayanın satışı ise caiz değildir, lakin insanların ona olan ihtiyaçlarından dolayı cevaz verilmiştir.¹³⁵

Şemsüleimme Serahsî ise bunu kabul etmemiştir. Ona göre, teslim kadir olabilmek için varlık ve mülkiyet şartı aranmaktadır. Bu ise menfaatlerde gerçekleşmemektedir. Çünkü onlar `arazdırlar. İki an üst üste var olamıyorlar. Böylece bu şartı koşmanın manası olmamaktadır. Bu durumda, kendisinden yararlanılan `ayın, bizzat yararın kendisinin yerine koyulmaktadır ki icaba karşılık kabul sağlanabilsin. Tıpkı selemin cevazında, mahalli müslümün fih olan zimmetin, ma`kûd aleyhin yerine getirilmesi gibi. Daha sonra akit, inikat ile istîfâ' birbirine uyum sağlasın diye menfaatin oluşumuna bağlı olarak an be an kurulur. Bu şekil ile de ma`kûd aleyhin istîfâ'sından emin olunmuş olur.¹³⁶

Hanefilerin diğer eserlerinde de benzer ibareler geçmektedir. Görüldüğü üzere onlara göre, akdin sıhhat şartlarından olan mahallin mevcut olması durumu, icâre

---

¹³⁵ Mecdü'd-Dîn Ebû'l-Fazl el-Henefî Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, **el-İhtiyâr lita' lili'l-Muhtâr**, Matba'atü'l-Halebî, Kahire, 1937, II, s. 51

¹³⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsüleimme es-Serahsî, **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993, XV, s. 74

akdinin kıyasa uygunluğu hakkındaki tek nitelik oluyor. Mevcut olmayan bir şey akdin mahalli olamayacağı için akit de gerçekleşmemektedir. Bu yüzden icâre akdi kurulurken menfaatin yerine `ayn takdir edilip bu akit kurulmaktadır. Hanefilerin cumhuru buna kaildir.

İcâre akdinin kıyasa aykırı olduğunu söyledikleri gerekçelerden bir tanesi de akitlerde asıl olanın teslimin hemen yapılmasıdır. Oysa menfaatlerde böyle durum söz konusu değildir. Bu gerekçenin yeterli bir gerekçe olmadığı da bazı durumlarda teslimin geciktirilmesinde menfaatin olduğu hatta bununla ilgili nasların da bulunduğu Bedrüdd'in el-Aynî tarafından aktarılmaktadır.¹³⁷

Şafîîlerin İcâre Akdi Hakkındaki Görüşleri

İcârenin kıyasa uygun bir akit olup olmamasının temeli akdin mahalline dayandığı için, aslında akdin mahallinin `ayn olması gerektiği görüşünde olanlar, icâre akdinin kıyasa aykırı olduğunu da zımnen söylemiş sayılırlar. Çünkü akdin konusu menfaatler iken, olması gerekenin (akdin mahallinin de menfaat olması) aksine başka bir suretle bu akde cevaz vermek, bu akdin asıl hali üzere kıyas edilmesi durumunda akdin geçersiz olması gerektiğine varılacaktır. Nitekim Şâfiî kaynaklarda kendisinden övgü ile bahsedilen Râfiî de bu sebeple olsa gerek ki icâre akdinde ma`kûd aleyhin (akdin mahalli) ne olduğu hakkında soru sorup bu konudaki ihtilafları zikretmiştir. Buna göre, kimi Şâfiî alimi, ma`kûd aleyhin menfaat olamayacağını varlık sorunu nedeni ile açıklarken, çoğunluğa göre ise, icâre akdi ile maksadın `aynın bizzat kendisinin olmadığı, bilakis sadece o `ayndan yararlanmak olduğu gerekçesi ile ma`kûd aleyhin menfaat olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁸

et-Tehzîb adlı eseri ile de tanınan büyük Şâfiî alimi Muhyissüne el-Begâvî de icâre akdinin menfaatlerin akit anında mevcut olmamasına rağmen caiz olduğunu bu

---

¹³⁷ el-Aynî, a.g.e., X, s. 222

¹³⁸ Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Ebû'l-Kâsım er-Râfiî el-Kazvîni, **el-Azîz Şerhü'l-Vecîz (Şerhü'l-Kebîr)**, thk. Ali Muhammed İvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, VI, s. 81

akde olan ihtiyaçtan kaynakladığını ifade etmektedir.¹³⁹ Aslında bu da, bize bu akdin kıyastan istisna tutulduğunu göstermektedir.

Diğer yandan İmâm Nevevî ile el-İmrânî, icâre akdinin kıyasa uygun olduğunu aktarmaktadır. Onlara göre menfaatler `aynlar (eşyalar) gibidir. Bey` akdinin `aynlar üzerine kurulması nasıl caiz ise, icâre akdinin de menfaatler üstüne kurulması aynı şekilde caizdir.¹⁴⁰

Malikîlerin İcâre Akdi Hakkındaki Görüşleri

Mâlikî fıkında icâre akdinin meşruiyetindeki kıyas boyutu hakkında sadece Kâdî Abdülvehhâb'ın, "icâre akdi, insanların ihtiyaçlarına binaen menfaatlerin satımı `aynların satımı gibi değerlendirilmek sureti ile caiz olmuştur" ifadesine rastladık.¹⁴¹ Bu da aslında bize, icâre akdinin ihtiyaç doğrultusunda istihsanen sabit olduğunu göstermektedir. Lakin mezhebin bu konudaki genel görüşü hakkında bir bulguya rastlayamadık.

Hanbelîlerin İcâre Akdi Hakkındaki Görüşleri

Diğer konularda da İbn Kayyım'ın görüşlerinin benzerlerine sahip olan el-Useymîn, bu konuda da ona uyum sağlamaktadır. Basit bir kıyas metodu ile durumu şöyle açıklamaktadır: "*İnsanlar `aynlara nasıl ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde menfaatlere de ihtiyaç duyuyorlar. Bu yüzden `aynların satışı caiz ise menfaatlerin satışı da caizdir.*"¹⁴² Useymîn'nin bu görüşünü açıkladığı ibarelerin aynısı İbn Kudâme'nin *el-Kâfî*'sinde geçtiğini¹⁴³ ve Useymîn'nin bu eser üzerine çalışma

¹³⁹ el-Begâvî, **a.g.e.**, IV, s. 420

¹⁴⁰ el-İmrânî, **a.g.e.**, VII, s. 288; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, **el-Mecmû` Şerhu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-Fikr, y.y., XV, s. 3

¹⁴¹ el-Kâdî Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr el-Bagdâdî el-Mâlikî, **el-İşrâf `alâ Nüketi Mesâ'il-i-Hilâf**, thk. el-Habîb b. Tâhir, Dâru İbn Hazm, 1999, II, s. 652

¹⁴² Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymîn, *Ta'likât İbn Useymîn `alâ'l-Kâfî libni Kudâme*, (tamamlanmamış çalışma) y.y., y.y., V, s. 193

¹⁴³ Ebû Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, **el-Kâfî fî Fikhi'l-İmâm-i Ahmed**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, II, s. 169

yaptığını da göz önünde bulundurursak aslında bu görüşün İbn Kudâme'ye ait olduğu kanısına varabiliriz.

Hanbelî mezhebinde fetvaların ve hükümlerin kendi görüşleri doğrultusunda verilen büyük Hanbelî alimi el-Merdâvî icârenin kıyasa uygunluğu konusunu *el-İnsâf* adlı eserinde tartışmış ve kıyasa aykırı diyenler ile kıyasa aykırı değil diyenlerin gerekçelerini aktarmıştır. Lakin kendi görüşüne yer vermemiştir. Bununla beraber, tüm görüşleri aktardıktan sonra hocası Takıyyüddîn'in (Takıyyüddîn İbn Kundüs el-Ba'î olduğu düşünülüyor) İbn Kayyım'ın genel görüşüne (şariat ile sabit olan hiçbir şey kıyasa muhalif değildir görüşü) kail olduğunu ve bu görüşü güzel ve açık bir şekilde açıklamış olduğunu aktarmasından, kendisinin de aynı görüşte olduğunu vehmediyoruz. Ayrıca hangi usul kitabı olduğunu tedkik edemediğimiz bir kitaptan icâre akdinin kıyasa aykırı olduğunu lakin kendisine ruhsat verildiğini aktarmaktadır.¹⁴⁴

Genel olarak baktığımızda Hanbelî mezhebinde yaygın olan görüş icâre akdinin kıyasa uygun olduğu yönündedir. Bu görüşü benimseyenler de Şemsüddîn el-Makdisî'nin *el-Furû'* adlı eserindeki ibareleri kullanmaktadırlar. İbarelerin tercümesi ise şu şekildedir:

*“İcârenin kıyasa muhalif bir akit olduğu söylenmektedir. Doğru olan ise, kıyasa uygun bir şekilde sabit olduğudur. Çünkü illeti belirleyemeyen kişide konunun kıyasa muhalif olup olmadığı aşikâr olmaz. İlleti belirleyenler ise hükme götüren mana mevcut olup bu mana hükme muhalefet ettiği durumda 'bu, kıyasa muhaliftir' diyebilirler.”*¹⁴⁵

Burada, icârenin anlamının ile hükmünün aynı olduğu anlatılmak istenmiş ve şayet mana ile hüküm bir olmasaydı, ancak bu durumda kıyasa muhalefetliği konuşulabilirdi, denmektedir.

¹⁴⁴ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî Ma`rifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, y.y., VI, s. 3

¹⁴⁵ Muhammed b. Müflih b. Muhammed b. Müfric Ebû Abdillâh Şemsüddîn el-Makdisî er-Râminî el-Hanbelî, *el-Furû' ve Tashîhü'l-Furû'*, thk. Ebû'z-Zehrâ Hâzîmü'l-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1418 IV, s. 317

2.2. İbn Kayyım'ın İcâre Akdi Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım'ın, metodunu bozmadan evvela kendi görüşüne muhalif olanların görüşlerini aktarıp onların, icâre akdinin menfaatlerin satışı olduğunu ve menfaatlerin ise akit anında mevcut olmadığını, böylelikle yapılan satım işleminin ma'dûmun satışı olduğu gerekçesi ile icâre akdinin kıyasa uygun bir akit olmadığı görüşünde olduklarını aktarıyor.¹⁴⁶ Bu görüşlerin Hanefî fıkıh alimlerinin genel görüşü olduğu da malumdur.

Bu konuya daha çok mantık ilmi zemininde reddiyeler veren İbn Kayyım, muhaliflerinin zi'r (süt emzirmek için süt anne kiralama) ayetine¹⁴⁷ de 'bu ayet kıyasa muhaliftir' demelerini de eleştiriyor. Onlara göre, "eğer onlar sizin için süt emzirirlerse ücretlerini verin" ayet-i kerimesindeki olay, menfaatin kiralanması olmayıp doğrudan bir şahıs üzerine yapılan bir akittir. Diğer yandan, İbn Kayyım'a göre, bir şeye kıyasa muhaliftir demek için, benzer bir konuda aksi bir hüküm ifade eden bir nassın bulunması gerekmektedir. O zaman "bu, şu nassın kıyasına aykırıdır" denir. Halbuki ne Kur'ân-ı Kerîm ne de sünnette bu gibi bir icârenin yanlışlığını gösteren bir nas bulunmamaktadır.¹⁴⁸

Konuyu daha iyi anlamak için önce İbn Kayyım'ın iddia ettiği şekli ile muhaliflerinin görüşleri yazılacaktır. Ardından İbn Kayyım'ın bu görüşlere nasıl cevap verdiği aktarılacaktır.

Muhaliflerinin görüşleri;¹⁴⁹

- İcâre akdi menfaatin satışıdır. Bu da olmayan bir şeyin satışı demektir.
- Zi'r âyetindeki icâre akdi menfaatin satışı olduğu için kıyasa aykırıdır.
- İcârenin konusu, cevher ile kâim olan a'raz cinsinden olan menfaatlerdir. Yoksa bizzat var olan nesneler değildir.

---

¹⁴⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 196-197

¹⁴⁷ Talak, 65/6

¹⁴⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 197

¹⁴⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 196-198

- Zi'r âyetindeki kiralama işleminin konusunun 'süt' olarak görülmeyp çocuğun memeyi emmesi ve süt annenin bakımına verilmesi olarak görülürse, bu durumda bu akit kıyasa uygun olur. Çünkü burada süt, akdin temel konusu olarak değil, yedek konusu olarak akde konu olmuş olur.
- Kuyudan su çekip tarla sulamak gibi akitlerde de aynı şekilde kiralanan şey kovadır. Asıl istenilen şey akit esnasında mevcut olmadığı için, kovayı akdin konusu tarla sulamayı ise yedek konu olmaktadır.

İbn Kayyım, muhaliflerinin bu görüşlerde olduklarını söyleyip onlara detaylı cevaplar vermektedir.

İbn Kayyım'ın cevapları;

- Onların "İcâre, olmayan bir malın satışıdır, olmayan bir şeyin satışı ise batıldır." sözleri açıklanmamış iki kapalı öncül üzerine kuruludur. Her birinde de doğru ile yanlış birbirine girmiştir. Birinci öncül -ki bu icârenin alış-veriş kabilinden oluşudur-: Eğer bununla, akdin menfaat değil de bizzat nesneler üzerine yapıldığı özel bir şey kastediliyorsa, bu batıldır. Eğer bununla bedelli satış manasına gelen genel manalı alış-veriş kastediliyorsa, o zaman bu ya nesne ya da menfaat üzerine olur. İkinci öncül de batıldır: Çünkü olmayan bir malın satışı, nesneler ve menfaatler olmak üzere iki kısma ayrılır. Olmayan bir malın satışının butlanlığını kabul edenler, sadece nesnelerin satışını bâtıl görmektedirler.¹⁵⁰

Burada mantık ve dil bilimini esas alıp cevaplar veren İbn Kayyım'ın bu cevapları daha iyi anlaşılсын diye, izah edelim. Muhalifleri, "إن إجارة بيع معدوم، وبيع المعدوم باطل" (İcâre, olmayan bir malın satışıdır, olmayan bir şeyin satışı ise batıldır.) diyerek icâre akdinin bir alış-veriş akdi olduğunu zımnen söylemekteler. Bu 'icâre' kelimesi ile eğer menfaat değil de sadece nesnelerin satımı kastediliyorsa, icâre kelimesi ile bir nesne satılmayacağı için bu geçersizdir. Yok eğer bu kelime ile genel anlamdaki 'bey' kastediliyorsa, bu durumda nesneler de menfaatler de bu kapsama girer. Öyleyse icâre menfaatin satımıdır demek yerinde olur. Diğer öncülde ise, 'bey'u'l-ma'dûm'

¹⁵⁰ İbn Kayyım, a.g.e., III, s. 198

ifadesindeki bey` kelimesi genel anlamda bir kelime olduğundan aynı şekilde nesne ve menfaatleri kapsamaktadır. Oysa, ‘olmayanın satımı bâtıldır’ ifadesini kabul edenler sadece, olmayan bir malın satımının bâtıl olduğunu kabul etmektedirler. Buraya menfaatleri dahil etmemektedirler. Böylece icâre akdinin menfaatlerin satışı olarak görülmesinde esasında bir sorun yoktur.

- Zi’r olayının kıyasa aykırı olması için, buna benzer bir konuda aksini beyan eden bir hükmün nas ile sabit olması gerekirdi. Oysa böyle bir nas ne Kur’ân’da ne sünnette mevcut değildir.
- İcâre akdi menfaatlerin satımı olsa dahi bu bâtıl değildir. Çünkü şâri` ma`dûm olan şeyler üzerine genel manada pazarlığı caiz görmüştür. Eğer menfaatlerin alım-satımını, nesnelerin alım-satımına kıyas ederseniz bu son derece fasit ve bozuk bir kıyas olur. Çünkü menfaatler mevcut oldukları halde dahi, kendileri üzerine akit yapmak mümkün değildir. Nesneler ise böyle değildir. Şâri`, menfaatler gibi, ancak yokluklarında üzerlerine akit yapılması mümkün olanlara cevaz vermiştir.¹⁵¹ Zi’r âyeti de bunun cevazına delildir.
- Kiralama işleminde asıl konuyu tali konu, tali konuyu da asıl konu olarak addetmek, hakikatleri ters yüz etmekten, aracı amaç, amacı da araç haline getirmekten başka bir şey değildir. Çünkü bilinmektedir ki icâre akdi amaçlara hizmet eden bir araçtan ibarettir. Böyle bir amaca hizmet etmeme durumunda bunların kendileri amaç haline gelemmez, akde konu olamaz, maddî hiçbir değerleri de bulunamaz. Bunlar ancak bir evin kapısını açma, ev ya da hayvan kiralayan kişiye hayvanı götürme kabilinden şeylerdir.¹⁵²

İbn Kayyım’ın bu cevaplarından menfaatlerin akde konu olmasında ne kitapta ne sünnette ne de icmâ`da bir sakıncanın olmadığı ve icâre akdinin sahih kıyasa uyan bir akit olduğu anlaşılmaktadır.

---

¹⁵¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 200-201

¹⁵² İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 197-198

İbn Kayyım, sût anne kiralama¹⁵³ akdine de yer vermektedir. Bu akdin tartışma mahalli, icâre akdi olduğundan ve yukarıda zaten icâre akdinin konu bağlamındaki tedkîk ve incelemesi yapıldığından, burada zi'r konusunu tekrardan yazılma gereği duyulmamaktadır.

İbn Kayyım icâre ve ortaklık akitlerinden doğan adalet kavramına değinmek için 'mal amaçlı emekler' başlığında müstakil bir başlık açmakta ve burada muamelattan kastın ne olduğu üzerine görüşlerini aktarmaktadır. Buna göre muamelatta üç gaye vardır;¹⁵⁴

Birincisi, emeğin gaye olup, bilinebilir ve teslim edilebilir olmasıdır ki, bağlayıcı icâreler (icâre-i lâzime) böyledir. İkinci ve üçüncü kısımlarında ise cu'âle ve müdârebeyi anlatmaktadır. Bunlar da yerleri geldiğinde aktarılacaktır.

İbn Kayyım, ayrıca müzâraa ortaklığından bahsetmekte ve sadece, bu akit ile icâre akdi arasındaki adalet farkına değinmektedir. Buna göre; müzâraa, haksızlık ve aldatma, belirli ve zimmete teminatlı ücret ile akdedilen icâredeki haksızlık ve aldatmadan daha uzaktır. Çünkü kiracı yerden biten ürünle kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. Ücreti ödeme zamanı geldiğinde, ana gayesi olan zirâi ürün ya meydana gelir ya da gelmez. Bu durumda da yapılan ödemede taraflardan birinin kârı tahakkuk etmiş iken, diğeri ise kâr ile zarar arasında gelip gitmektedir.¹⁵⁵

Müzâraa gelince, eğer ürün hasıl olursa ikisi de onda ortak olurlar. Hasıl olmasa o zaman da mahrumiyette ortak olurlar. Böyle olunca da taraflardan birisi gayesine ulaşmış, diğeri ulaşamamış durumuna düşmemiş olur. İbn Kayyım'a göre bu icâreye nispetle, adaletle daha yakın, haksızlık ve aldatmandan daha uzaktır.¹⁵⁶

---

¹⁵³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 215

¹⁵⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 167

¹⁵⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 170

¹⁵⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 170

Burada, icâre yolu ile yapılan ekim işleminin bir tarafı mağdur edebileceğinden ve bu mağduriyetin hakkaniyetli olamayacağından bahsedilmektedir. Ayrıca müzâraa yolu yani ortaklık ile ekme akdi yapıldığında hasıl olacak adalet ele alınmaktadır.

3. Selem Akdi¹⁵⁷

3.1. Genel Olarak Selem Akdi

Bey` akdinin bir alt başlığı olan ve ma`dûmun satışı olarak da bilinen selem akdi, daha çok meşruiyeti ve sıhhati için gerekli şartlar başlıkları altında incelenen bir akit türüdür. Bu çalışmada mezheplerin seleme yaklaşımı İbn Kayyım'ın çizgisinden incelenecektir. Ardından İbn Kayyım'ın kendi görüşlerine yer verilecektir.

Hanefîlerin Selem Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanefî fıkıh külliyyatında elimize aldığımız neredeyse her kitapta selem akdinin ma`dûmun satışı olduğu, bu yüzden bir satım akdi olduğu, lakin kitap ve sünnetteki satım akdi ile ilgili esaslara kıyas edilmediği ve kıyasa muhalif bir şekilde ruhsat olarak icmâ` ile meşru kılındığı okunabilir.¹⁵⁸ Hanefî mezhebinde, ulema bu konuda hem fikir olduğu için burada onların selem akdinin şartları hususundaki hükümlerine yerilecektir.

Aşağıda da görüşü nakledilecek olan İbn Kayyım'ın görüş okunduğunda onun, selem akdinde satışa konu olan malın cinsinin sürekliliği şartı hususundaki tutumu, Hanefî mezhebine pek uyuyor denilememektedir.¹⁵⁹ Çünkü Hanefîlere göre selem akdine ruhsat verilmesinin nedeni, nakit paraya ihtiyaç duyan insanların bu ihtiyaçlarını giderip iflastan kurtulmalarıdır. Selem konusu olan ürünün sürekliliği

---

¹⁵⁷ **Selem:** Peşin bedelle veresiye mal değişimini konu edinen satım akdi. (Bkz. Bilal Aybakan, "Selem", **DİA**, XXXIV, s. 402-405)

¹⁵⁸ el-Mevsilî, **a.g.e.**, II, s. 34; Ebû'l-Me`âlî Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Amr b. Mâze el-Buhârî el-Henefî, **el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-Fıkhi'n-Nü'mânî Fikhü'l-İmâmî Ebî Henîfete Radiyallahu`anh**, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, VII, s. 71; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî**, thk. Tîlâl Yûsuf, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, y.y., III, s. 70; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Misrî, **el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzü'd-Dekâik**, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, y.y., VI, s. 169

¹⁵⁹ İbn Mâze, **a.g.e.**, VII, s. 71

olmaması durumunda karşı taraf için bir garar (akıbeti meçhul olan) durumu ve münazaa (tartışma) meydana gelecektir.¹⁶⁰ Bu bilinmezlik ve tartışma da rabbü's-selem (seleminde nakit parayı ödeyen kişi) bu tarz bir akitten caydırır. Böylece iflas etmeye yakın olup nakit paraya ihtiyacı olan taraf maksadına ulaşamamış olur. Tam tersi düşünüldüğünde ise, bir tarafın menfaati için yapılan bu akit diğer tarafı hüsrana uğratabilir. Oysa akitlerde iki tarafın menfaati aranır. Esasen bakıldığında, İbn Kayyım'ın hilafına selemin konusuna getirilen kısıtlama menfaate binaen getirilen bir kısıtlamadır. Yoksa onun ifade ettiği gibi maslahatın dışına çıkılmamıştır.

Şâfiîler'in Selem Akdi Hakkındaki Görüşleri

Şâfiî fıkhrında selem akdinin meşruiyeti ile ilgili yapılan çalışma sonrasında, birtakım fakihlerin selem akdinin kıyasa uygun olduğunu, diğer kısmın ise uygun olmadığını söyledikleri sonucuna varılmaktadır. Buna göre müteahhirûn alimleri selemin kıyasa uygun olmadığını söylerken selef alimleri selemi kıyasa uygun bulmuşlardır. Bunun yanı sıra selef alimlerinden olup kıyasa aykırı olduğunu söyleyen de var. Mesela, kilitçilik mesleği ile anılan meşhur Şâfiî alimlerinden olan el-Kaffâl eş-Şâfiî selem akdinin tanımını yaptıktan sonra onun, bey'u'l-ma'dûm (olmayanı satma) işlemi olduğunu ve burada kıyası kitap, sünnet ve icmâ' ile terk ettiklerini söylüyor.¹⁶¹

Diğer taraftan, mezhebin en bilinen kitaplarından olan *el-Minhâc* ve *Muğni'l-Muhtâc* gibi eserlere dayandırılarak yazılan ve Türkçe'ye de "*Büyük Şâfiî İlmihali*" olarak tercüme edilen "*el-Fikhü'l-Menhecî 'alâ Mezhebi'l-İmâmi'sh-Şâfiî Rahimehullah*" adlı eserde de selem akdinin alışveriş akdinden istisna kılındığını normalde şartlarda olmayanın satışı olduğu için caiz olmaması gerektiği lakin

---

¹⁶⁰ El-Mevsilî, a.g.e., II, s. 34-35

¹⁶¹ Seyfüddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî el-Kaffâl, **Hilyetü'l-Ulemâ fî Ma'rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ**, thk. Yâsîn Ahmed İbrâhîm Dürdâne, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hedîseh, Amman, 1988, IV, s. 355

insanların menfaatleri ve ihtiyaçlarına istinaden kıyasa aykırı bir şekilde merû kılındığını görmekteyiz.¹⁶²

Hayâtü'l-Heyevân ansiklopedisi ve Nevevî'nin *el-Minhâc*'ına yaptığı *en-Necmü'l-Vehhâc* şerhi ile tanınan Kemâlüddîn Ebû'l-Bekâ ise bu şerhinde selem akdinin kitap, sünnet ve kıyas ile mahcûc (delillendirilmiş) olduğunu söylese de meselenin kıyas boyutunun nasıl olduğunu açıklamamaktadır.¹⁶³

İbnü'r-Rif'a' da Ebû'l-Bekâ ile aynı görüşü paylaşırken selemin meşruiyeti hususundaki kıyas boyutunu şu şekilde anlatmaktadır:

“... Kıyas boyutu: Bey' iki bedeli de hâvidir; para ve ürün. Paranın belirli, zimmette vasıflanmış olması yahut belirli bir süreye kadar mühletinin olması nasıl caiz ise aynı şekilde ürünün de bu özelliklere sahip olması caiz olmalı. Ve çünkü, insanların buna ihtiyacı var. ...”¹⁶⁴

Söylediklerinden anlaşılan, selem akdini borç akdine kıyas ettiğidir. Konunun ilerleyen bölümlerde ise selem akdinin bey' akdinin bir türü olduğunu ve ihtiyaca binaen bu akde ruhsat verildiğine kail olmaktadır.¹⁶⁵

Bizce Şâfiîler de aslında selem akdini kıyasa uygun olmadan caiz görüyorlar. Bey' akdinden olup ruhsat olarak caiz olmasından anladığımız budur. Kıyas boyutunun ise İbn Kayyım'ın düşüncesine uyduğunu anlıyoruz, lakin müsemmeni semene kıyas etmenin biraz zorlama olduğunu söylemek mümkün. Çünkü müsemmenin tecili demek satım esnasında ürünün mevcut olmaması yahut mevcut olsa dahi teslim etmeye elverişli olmaması demektir. Bu da münazaa için en uygun koşuldur ki kural olarak garâr yani tartışmaya götüren durum akdi fesheder.

Mâlikîlerin Selem Akdi Hakkındaki Görüşleri

Mâlikî mezhebinde bu konu ile ilgili kıyas kelimesine nadiren rastlanmakta ise dahi, selem akdinin onlara göre de “yanında olmayanı satma” hadisinden istisna

¹⁶² Mustafa Hın, Mustafa Buga, Alî eş-Şerbecî, “*el-Fikhü'l-Menhecî `alâ Mezhebi'l-İmâmi'sh-Şâfi`i Rahimehullah*” Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1992, VI, s. 51,52

¹⁶³ Kemâlüddîn Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, IV, s. 241

¹⁶⁴ İbnü'r-Rif'a, *a.g.e.*, IX, s. 322

¹⁶⁵ İbnü'r-Rif'a, *a.g.e.*, IX, s. 322

tutulup kendisine ruhsat verilmesinden, kıyasa aykırı bir şekilde meşru kılındığı anlaşılmaktadır. Kârâfî de bu akdin bir ruhsat olduğunu açıklarken, aynı zamanda, bu akdin cevazındaki sebeplerden birinin müsemmenin de semen gibi zimmette ertelenebilir olduğuna daha açık bir ifade ile müsemmeni semene kıyas etmek olduğuna kail olmaktadır.¹⁶⁶ Önceki mezhepte de açıklaması yapıldığı üzere müsemmeni semene kıyas etmek maslahata pek uymamaktadır.

Birçok yerde, selem akdinin, “yanında olmayanı satma” hadisinden istisna tutulup kendisine ruhsat verildiği hakkındaki ibarelerin, el-Meşezzâlî’nin Müdevvene üzerine yaptığı şerhten nakledildiği¹⁶⁷ görülse dahi ne *Müdevvene*’de ne de el-Meşezzâlî’ye ait olan şerhinde bu tarz bir ibareye bulunmamaktadır.

Özetle, Mâlikî mezhebinde de her ne kadar sarîh bir şekilde selemin kıyasa aykırı bir şekilde meşru` kılındığı açık bir şekilde yazılmamış olsa bile, bu akdin onlara göre bir ruhsat oluşundan zaten kıyasa aykırı olduğu anlaşılmaktadır.

Hanbelîlerin Selem Akdi Hakkındaki Görüşleri

İbn Kayyım’ın da kendisinden sayılabileceği Hanbelî mezhebinde onun görüşlerine mutabık pek çok eser görmek mümkün. Örneğin, Useymîn’in *eş-Şerhü’l-Mümti`*’inde selem akdinin kitap, sünnet ve icmâ’dan delilleri anlatıldıktan sonra selemin kıyas boyutu anlatılmaktadır. Buna göre Useymîn’nin düşüncesinde; selemin cevazı, ‘selem, olmayanın satımı olduğu için esasların hilafıdır’ diyenlerin aksine, esaslara uygun olan sahîh kıyas iledir. Çünkü haddi zatında selem, olmayanın satımı değildir. O zimmette sabit olan sıfatlandırılmış bir şeyin satışıdır. Kişi, kendinde olmayan bir şeyi satmıyor ki ortada bir cehalet veya garâr olsun. Ürün zimmette mevsuf olan bir şeydir. Diğer taraftan kural olarak, şer’an sabit olan hiçbir şey kıyasa aykırı olamaz. Bilakis, meşru` olana muhalif olan her kıyas, batıl bir kıyastır. Lakin bu durum bazı insanlara kapalı kaldığı için onu (selemi) kıyasa muhalif zannediyorlar.

---

¹⁶⁶ el-Kârâfî, **a.g.e.**, V, s. 224

¹⁶⁷ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân et-Tıbrablûsî el-Meğribî el-Hattâb er-Ru`aynî el-Mâlikî, **Mevâhibü’l-Celîl li Şerhi Muhtasari’l-Halîl**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru Âlemi’l-Kutub, 2003, VI, s. 476; Alî b. Abdisselâm et-Tesvelî el-Mâlikî, **el-Behçetü fi Şerhi’t-Tühfeh**, y.y., VI, s. 171; Osmân b. el-Mekkî et-Tûzerî ez-Zebîdî, **Tavzîhü’l-Ahkâm Şerhü Tühfetü’l-Hukkâm**, el-Matba’atu’t-Tûnisiyye, h.1339, III, s. 141

Doğru olan ise, selemin kıyasa muvafık olduğudur. Çünkü bunda hem satıcının hem de alıcının yararı vardır. Alıcının yararı, daha çok ürün almasıdır. Satıcının yararı ise, parayı peşin almasıdır.¹⁶⁸

Görüldüğü üzere, burada İbn Kayyım ile nispeten birebir aynı olan bir görüş zikredilmektedir. Tabi bu, mezhepte farklı bir görüşün olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim İbn Kayyım ile muasır olan İbn Müflih, selem akdinin aslında meçhul olanın satımı olduğu için caiz olmadığını, lakin müflisin ihtiyacından dolayı bu akde ruhsat verildiğini aktarmaktadır.¹⁶⁹

3.2. İbn Kayyım'ın Selem Akdi Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, “Yanında olmayanı satma.”¹⁷⁰ hadisinden istisna tutularak caiz kılındığı bilinen selem akdini de daha önceki meseleleri gibi kıyas süzgecinden geçirip kıyasa muvafık bir akit olduğuna kail olmaktadır. Evvela yöntemi olması gereği İbn Kayyım, kendisine muhalif olanların kavillerini ve delillerini zikretmekte ardından kendi görüş ve delillerine yer vermektedir.

Selem akdinin kıyasa aykırı olduğunu “Yanında olmayanı satma.” hadisi ile delillendiren, selemin ortada olmayan bir şeyin satışı olarak ve kıyasın buna izin vermeyeceğini söyleyenlere karşın İbn Kayyım, doğru olanın selem akdinin kıyasa uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre selem akdi, zimmette taahhüt altına alınan, nitelikleri belirli, teslim edilmesi de genelde mümkün olan bir şeyin satışısıdır.¹⁷¹ Bunu da aynen icârelerdeki menfaatler üzerine yapılan pazarlıklara benzetmektedir. Selem akdini, tahsil edilip edilmeyeceği bilinmeyen bir ma`dûmun satışına kıyas etmenin de en fasit kıyaslardan olduğunu ifade edip Allah'ın c.c. insanı, zarar edip etmeyeceğini bilen, bir şeye sahip olup olmayacağını ayırt edebilen bir

---

¹⁶⁸ el-Useymin, a.g.e., IX, s. 49

¹⁶⁹ Şemsüddîn el-Makdisî, a.g.e., IV, s. 136

¹⁷⁰ es-Sicistânî, a.g.e., hadis no: 3503, V, s. 362 "لا تَبِيعْ مَا لَيْسَ بِكَ"

¹⁷¹ İbn Kayyım'ın bey`u'l-ma`dûm hakkındaki görüşü caiz olması yönündedir. Ona göre olmayanın satışından kasıt garâr durumudur. Eğer garâr yok ise yanında olmayan bir şey satılabilir. Bu tarz durumlara da örnekler vermektedir. Teslim hususunda ise hemen teslimin yapılması bir zorunluluğu yoktur ona göre. (Bkz. İbn Kayyım, a.g.e., III, s. 206-211)

varlık olarak yarattığını beyan etmektedir. Bu tarz bir kıyası yapmak İbn Kayyım’a göre, leş ile boğazlanmış hayvanı; alış-veriş ile fâizi aynı şey olarak değerlendirmektir.¹⁷²

Bu noktada İbn Kayyım’ın, Peygamber’in (s.a.v.) “Yanında olmayanı satma.” hadisine yaptığı yorumu incelemenin yerinde olacağı düşünülmektedir.

İbn Kayyım’a göre, Peygamber’in (s.a.v.) Hakîm b. Hizâm’a (r.a.) “yanında olmayan şeyin peşine düşme” sözünü iki şekilde yorumlamak mümkündür:

Birincisi: Yanında olmayan, aksine başkasına ait belirli bir malın satımı olarak anlaşılabilir. Bu durumda böyle bir malı önce satıp sonra da tahsil ederek sattığı kişiye teslim etmesi gerekmektedir.

İkincisi: Zimmetinde olsa bile, teslim etmesi mümkün olmayan bir malı satmak istemesi olarak anlaşılabilir. Yukarıdaki selem akdi hakkındaki iddia bu yorum ile daha iyi örtüşmektedir. Çünkü mal ne maddeten ne de manen kişinin yanındadır. Dolayısıyla kişi elde edip edemeyeceği belli olmayan bir şeyi satışa çıkarmış sayılmaktadır. İbn Kayyım’a göre bu ikinci yorum ise birçok meseleyi ihtiva etmektedir:

1. Yanında olmayan bir malın bizzat kendisini satmak.
2. Gerekli ödemeyi yapacak imkânı olmaması halinde, zimmette oluşan selem-i hal.¹⁷³
3. Gerekli ödemeyi tam olarak yapacağına dair güveninin olmaması halinde yapılan selem-i müeccel.

Normal şartlarda ödeme ve teslimine güvendiği şeylerin satışına gelince, İbn Kayyım’a göre bu, bir tür borçtur. Adeta mal peşin, para veresiye satıştır. Peki, bedellerden birinin veresiye olması hususunda bunların birbirlerinden farkı nedir? Fark yoktur. Yani İbn Kayyım’a göre, müsemmen de semen gibi tecil edilebilmeli. İbn Kayyım burada, daha sonra elde edileceğine güvenilen bir şeyi satın almayı borç

¹⁷² İbn Kayyım, *a.g.e.*, III, s. 192-193

¹⁷³ **Selem-i hal:** Peşin verilen bir şey karşılığında veresiye bir malı satın ve teslim almak demektir. (Bkz. Nezih Hammâd, *İktisâdî Fıkıh Terimleri* [trc. Recep Ulusoy], İstanbul 1996, s. 296)

akdine kıyas etmektedir. Ona göre bu, kıyas ve maslahatın ta kendisidir. Nitekim Allah Teâlâ “Ey iman edenler! Belirli bir süreliğine birisinden borç aldığınız, yazınız.”¹⁷⁴ buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme İbn Kayyım’a göre ücret ve malı da kapsamaktadır.

İbn Kayyım, Kur’an-ı Kerîm tercümanı Abdullah b. Abbâs’ın âyet-i kerimeden anladığının da bu olduğunu ifade etmektedir. O, “zimmette garanti altına alınmış olan selemin, Allah’ın kitabında helâl kılındığına şahitlik ederim” demiş ve ardından bu ayeti okumuştur.¹⁷⁵

İbn Kayyım’a göre bütün bunlardan selemin, kıyas ve maslahata gayet uygun bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır. En âdil ve mükemmel bir şekilde teşri kılınmıştır. Çünkü bunda parayı peşin olarak teslim almak koşulmuştur. Eğer bu da veresiye olacak olsaydı, iki zimmet gereksiz yere sorumluluk altına girmiş olacaktı.

İbn Kayyım’a göre, para teslim edildiğinden dolayı adına “selem” denilmiştir. Para da veresiye olsaydı, o zaman borcu borca satmak hükmünde olurdu, hatta bizzat kendisi olurdu. Riskler çoğalır, ticârî ilişki, tam bir aldatma ilişkisine dönerdi. Bundan dolayı şâri, bunda belirli bir sınırdan olma şartının koşulmasını yasaklamıştır. Çünkü teslim gecikebileceği gibi, mümkün olmayabilir de.

İbn Kayyım’a göre, selem akdinden satışa konu olan malın cinsinin sürekliliğini şart koşanlar ise bununla imkân ölçüsünde aldatmadan uzaklaşmayı hedeflemektedirler. Ne var ki İbn Kayyım, onlar bunu yaparken, Allah’ın genişlettiği bir şeyi daraltmışlar, şart koşmadığı şeyi şart koştukları görüşüne varmaktadır. Kendisi ise Allah Teâlâ’nın selemi meşrû kılmasına sebep olan ihtiyacı, her iki tarafın menfaati olarak görmektedir. Birisi parayı peşin almakla faydalanmakta, öteki de para

---

¹⁷⁴ Bakara, 2/282

¹⁷⁵ Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. el-Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek `alâ’s-Sahihayn**, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990, hadis no: 3130, II, s. 314

"أَشْهَدُ أَنَّ السَّلَامَ فِي الْمَضْمُونِ إِلَى أَجْلِ مُسَمًّى قَدْ أَخْلَهُ اللَّهُ فِي يَدِ الْكَفَّاءِ بِوَأَذْنٍ فِيهِ، قَالَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَعْتُمْ بَدْيِينَ إِلَى أَجْلِ مُسَمًّى فَاتَّكِبُوهُ} [البقرة: 282] الْآيَةُ

konusundaki ruhsattan faydalanmaktadır. Ona göre bu, cinsi piyasada var olmaya devam eden şeylerde olabileceği gibi, cinsi piyasada tükenen şeylerde de olabilir.¹⁷⁶

Söylemek istediğini anlaşılır bir şekilde ifade eden İbn Kayyım'ın, selemi borç akdine kıyas ettiği anlaşılmaktadır. Delilleri ile düşüncesini aktarırken selem akdindeki şart konusundaki fikirlerine de yer vermeyi ihmal etmediği görülmektedir.

4. Havâle¹⁷⁷ Akdi

4.1. Genel Olarak Havâle Akdi

Genel olarak İslâm borçlar hukukuna baktığımızda satım (bey') akdi asıl akit olarak ele alınıp genel nazariye ve hükümler bu akit türü üzerinde örneklendirildiği için, havâlenin mahiyeti hakkındaki değerlendirmelerde satım akdindeki genel kuralların ve satım akdi çeşitlerinin baskın etkisi görülür. Nitekim fakihlerin kıymetli bir kısmı, havâlenin özünde deyn ile deynin satışı olması sebebi ile yasaklanması gerektiği, lakin insanların ihtiyaçlarına binaen ruhsat verildiği ve bu kuraldan istisna kılındığı görüşündedir.¹⁷⁸ Oysa birazdan aktarılacağı üzere İbn Kayyım ve hocası İbn Teymiyye havâlenin kıyasa aykırı olduğunu kabul etmemektedir.

Hanefîlerin Havâle Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanefî kaynakları incelediğimizde genel olarak havâlenin bir tür kefalet olarak değerlendirildiğini, hangi mal veya hakkın havâleye konu olabileceğinde kefalet akdinin ölçü alındığını görmekteyiz. Hatta aslın zimmetinin beraat etmemesi şartı ile yapılan havâle, kefalet sayıldığını ve aslın zimmetinin beraat etmesi şartı ile yapılan kefalet, havâle olarak sayılmıştır.¹⁷⁹

Bâbertî'nin Hidâye şerhi olan *İnâye* adlı eserinde havâle babına bakıldığında, havâlenin caiz oluşunun naklî ve aklî delilleri zikredilmektedir. Burada muhtâl

---

¹⁷⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, **a.g.e.**, III, s. 192-194

¹⁷⁷ **Hâvâle:** Bir borcun bir kimsenin zimmetinden başka bir kimsenin zimmetine nakledilmesi (Bkz. Ali Bardakoğlu, "Hâvâle", **DİA**, XVI, s. 507-512)

¹⁷⁸ Bardakoğlu, Ali, "Havâle", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, XXVI, s. 508

¹⁷⁹ el-Aynî, **a.g.e.**, VIII, s. 485

(alacağını tahsil etmek için başkasına havâle edilen)’in havâle yolu ile ifâya (alacağını tamamen almaya) kadir olduğunu ve bu durumun kefalette de olduğu böylece kefalete kıyas edilerek havâlenin de caiz olduğu görülmektedir. Naklî delil olarak da birçok Hanefî kaynakta görebileceğimiz gibi “مَطْلُ الْقَيْ بِظُلْمٍ، وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيُتْبِعْ” hadisini zikretmektedir. Hadisin son kısmından kastın, zengin birine havâle edilenin bu havâleyi kabul etmesi gerektiği (إِذَا أُجِزَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيُحْدَلْ) şeklinde olduğunu, Tirmizî’den naklederek beyan etmektedir.¹⁸⁰

Aynı şekilde Damat Efendi’nin *Mecme’u l-Enhur*’una baktığımızda havâlenin icma’ ile caiz olduğunu bu cevazını da yine yukarıda zikrettiğimiz mahut hadisteki emir kipinden aldığı görülmektedir.¹⁸¹

Havâlenin sadece zimmette sabit olan şeyler hususunda olabileceğinde Hanefî alimlerin çoğu hemfikirdir. Hadiste alacaklının zengin birine havâle edilmesi halinde bunu kabul etmesi gerektiği durumu da havâlenin sadece borçlarda olabileceğini gösterir. Çünkü ‘ayn olarak bir borcu olan kişi bunu teslim ile mükelleftir. ‘Ayn zimmette sabit olmadığı için başka zimmete de nakledilemez. Kefaletin a’yanlarda geçerli olmayışının sebebi de budur. Havâle de kefalete kıyasen aynı hükümlere tabi kılınmıştır. Her iki akitte de borcun başkasının zimmetine yüklenmesinde alacaklının borcunu ifâsı için bir çözüm söz konusudur. İhtiyaca binaen bu duruma cevaz verilmiştir.¹⁸²

Şafîîlerin Havâle Akdi Hakkındaki Görüşleri

Bilnen Şafîî alimlerinden olan Şîrâzî’nin Mühezzeb’inde havâle bahsini incelediğimizde, havâlenin borcun borç karşılığında satışı olarak değerlendirildiğini öğrenmekteyiz. Bu yaklaşımdan dolayı Şafîîlerde havâle, yalnızca borcun karşılığı ve telef olan malın bedeli gibi satışı caiz olan deynlerde caizdir. Selemin borcu ve kitabet akdinin malı gibi deynlerde caiz değildir. Çünkü onlara göre havâle esasında bir alış-

¹⁸⁰ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmeli’ d-Dîn Ebû Abdillâh İbn eş-Şeyh Şemsüddin İbn eş-Şeyh Cemalüddin er-Rûmî el-Bâbertî, *el-İnaye Şerhu l-Hidâye*, Dâru l-Fikr, y.y., VII, s. 239

¹⁸¹ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-med’û bi Şeyhî Zâde, Damat Efendi, *Mecm’u l-Enhur fî Şerhi Multekâ l-Ebhur*, Dâru İhyâü t-Türâsî l-‘Arabî, y.y., II, s. 146

¹⁸² el-Aynî, *a.g.e.*, VIII, s. 486

verıştır. Muhtal (alacaklı), muhilin (borçlunun) zimmetindeki alacağını muhalun aleyhin (borcun havâle edildiği kişi) zimmetindeki borca karşılık satıyor. Muhil de muhalun aleyhin zimmetindeki borcuna karşılık kendi zimmetindeki borcu satıyor. Bu yüzden sadece satışı caiz olan deynlerde havâle sahih olur. Hangi cins malların havâle için caiz olduğu hususunda ise ihtilafa düşmüşlerdir.¹⁸³

Bir kısım, havâlenin sadece semen ve hububat gibi piyasada benzerleri olan cinslerde geçerli olacağını savunmuşlardır. Bunu ise havâledeki amacın, alacaklının bir noksan veya fazlalık olmadan alacağını ifâ etmesini sağlamak gerektiği düşüncesine bağlamışlardır. Bu amaca da ancak, piyasada benzerleri olan cinslerin havâlesi ile ulaşılabilir.¹⁸⁴

Diğer bir kısım ise, zimmette sabit olan her şeyde havâlenin gerçekleşebildiğine kail olmuşlardır. Bu bağlamda selem akdi üzerine anlaşılan elbise ve hayvan gibi zimmette sabit olan şeyler de havâle konu olabilir. Çünkü bunlar da kabzdan önce satmaya elverişli şeylerdir.¹⁸⁵

Havâleyi alış-veriş akdi olarak değerlendiren Şafîiler, aynı şekilde alış-verişin genel kurallarından olduğu için meçhul olan şeylerin havâlesinin sahih olmayacağını söylemişlerdir.¹⁸⁶

Şafîilere göre, borç vermenin faizden ve ariyenin müzabeden sayılmaması gibi havâle de veresiyenin veresiye karşılığında satışı olarak sayılmayıp kıyasa aykırı bir şekilde iyilik kapsamında tutulmuş ve uygulanması için ruhsat verilmiştir.¹⁸⁷ Yoksa havâle de bir bey` olup konusu veresiyenin veresiye karşılığında satılmasıdır (bey`u'l-kâlî bi'l-kâlî) ki bu da haramdır. Bu yüzden kıyasa uygun değildir.¹⁸⁸

---

¹⁸³ eş-Şîrâzî, **a.g.e.**, II, s. 143

¹⁸⁴ eş-Şîrâzî, **a.g.e.**, II, s. 143

¹⁸⁵ eş-Şîrâzî, **a.g.e.**, II, s. 143

¹⁸⁶ eş-Şîrâzî, **a.g.e.**, II, s. 143

¹⁸⁷ İbn Battâl Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li'bn-i Battâl**, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mektebetü'r-Rüşd, Suudi, 2003, VI, s. 416

¹⁸⁸ İbnü'r-Rif'a, **a.g.e.**, X, s. 10

Mâlikîlerin Havâle Akdi Hakkındaki Görüşleri

Mâlikîlerin en bilinen fakihlerinden olan Kârâfî, Mâlikîlerin havâleyi tebdîl zeminine oturttuklarını söylüyor. Bu yaklaşımlarına göre, havâlenin borçların değişimi olmayıp sadece borçların naklinden ibarettir. Buna istinaden, selem akdi ile istenilen mebi` (müslemün fih) için de havâle caizdir. Oysa Şafî mezhebindeki kimi alimlerin de görüşü gibi havâle borcun borç / zimmetin zimmet karşılığında değişimi kabul edilip sahih bir akit olarak değerlendirilmemiş ve onlara göre müslemün fihin tebdili caiz değildir. Mâlikîlerin yaklaşımına göre havâleyi ele alanlar ise, havâlenin “tebdîl” kökünden olmayıp “tahvîl” kökünden olduğunu ileri sürerek bu yaklaşımlarını desteklemişlerdir.¹⁸⁹

Mâlikî mezhebinde devrinin fıkıh otoritelerinden biri olan ve Halîl b. İshak el-Cündî'nin Malîkî fıkına dair el-Muhtasar adlı eserine yazdığı şerh ile tanınan Haraşî (Hırşî)'nin eserine baktığımızda, havâlenin geçerli olabilmesi için gerekli olan şartlar arasında havâleye konu olan borcun iki tarafta da altın olması durumunda borcun hemen o mecliste ödenmesi gerektiğini görmekteyiz. Bu şartı, havâlenin sarf akdi olarak değerlendirilmesinden ve bu sebep ile yasaklanmış olan borcun borç / altının altın karşılığındaki satışındaki kurallar kapsamında koydukları da yine okunmaktadır.¹⁹⁰

Yine aynı şekilde havâlenin şartları arasında, havâlenin kıymet açısından daha fazla olan ya da özellik olarak daha üstün olan bir borç karşılığında yapılması yahut kıymet açısından daha az olan ya da özellik olarak daha düşük olan bir borç karşılığında yapılması caiz görülmemiştir. Çünkü burada faizdeki tefâzul (fazlalık) faizinin olduğuna kail olmuşlardır. İkinci kısım (daha az olana karşılık) için net bir görüşleri olmasa da ilk kısım için hem fikirler.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ el-Kârâfî, **a.g.e.**, IX, s. 250

¹⁹⁰ el-Hırşî, **a.g.e.**, VI, s. 18

¹⁹¹ el-Hırşî, **a.g.e.**, VI, s. 19

Kıyasa uygunluğu hakkında Kârâfî, havâlenin kefalete kıyasen iyilik babından bir akit olduğunu söylemişken,¹⁹² Kâdî 'İyâz'a göre çoğunluk, havâlenin kıyasa muhalif olup onun, yeden bi yed (elden ele) şartı hariç borcun borç karşılığında satımından istisna tutulmuş olduğuna ve bu akdin iyilik kapsamında değerlendirildiğine kail olmuştur. el-Bâcî de havâlenin ne alış-veriş olduğunu ne de bu tarz bir şey olduğunu, bilakis mahza nakil olduğunu ima etmiştir.¹⁹³

Hanbelîlerin Havâle Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanbelîlerin havâle akdine yaklaşımı İbn Kayyım'ın yaklaşımı ile bire bir örtüşmektedir. Bu neden ile sadece İbn Kayyım'ın yaklaşımı ele alınacaktır.

4.2. İbn Kayyım'ın Havâle Akdi Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, havâlenin kıyasa uygun olmadığını savunanların görüşlerini aktarıp bu görüşlere iki farklı itirazda bulunmaktadır. Onlara göre havâle, borcun borç karşılığı satılmasıdır. Oysa kıyas bunu kabul etmez. Bu görüş çoğu Şafî ve Mâlikîlerin görüşüdür. Hanefî ve Hanbelîlerin çoğu ise havâlenin kıyasa uygun olduğu yönündedir. Kimileri de ihtiyaca binaen caiz olduğunu ifade etmiştir. Şimdi İbn Kayyım'ın reddiyeleri aktarılacaktır.¹⁹⁴

Birinci itiraz;

Borcun borç karşılığında satılması hakkında ne nas ne de icmâ' vardır. Hadiste varit olan yasaklama, borcun vadeli olarak satılması (bey'u'l-kâlî bi'l-kâlî)dir. Kâlî ise henüz kabzedilmemiş müeccel alacak demektir. Zimmette olan bir şeyi, yine zimmette olan başka bir şeye veresiye olarak satmak gibidir ki bunların her ikisi de müecceldir. Hadiste yasaklanan durum da budur. Böyle bir muamele ittifakla caiz değildir. Burada yasaklanan şey, iki tarafın zimmetinin de bir fayda hasıl olmadan meşgul edilmesidir. Taraflardan biri alacağı şey hususunda acele etmemekte böylece ondan

---

¹⁹² el-Kârâfî, **a.g.e.**, IX, s. 241

¹⁹³ er-Rü' aynî, **a.g.e.**, V, s. 91; el-Kârâfî, **a.g.e.**, IX, s. 242

¹⁹⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 172

faydalanamamakta, diğeri ise alacağını tahsilde acele etmeyerek bir kar etmemektedir.¹⁹⁵

Borcun borç karşılığında satılması ise dört şekilde olur; bir vacibin (ödenmesi gerekip zimmette olan borç) başka bir vacibe karşılık satılması -ki bu böyle bir şey mümkün değildir-, düşmüş (ödenmesi gerekmeyen zimmetten düşen borç) olanı düşene karşı, düşeni vacip olana ve vacip olanı düşene karşı satmak.¹⁹⁶

Düşene karşılık düşen, takas şeklinde olur. Burada her iki tarafın birbirinden alacağı olup zimmetlerindeki bu borçları takas etmeleri söz konusudur. Bu durumda tarafların her ikisinin de zimmeti tamamıyla borçtan temizlenmiş olur. Zaten berat-i zimmet de hem taraflar hem Şâri`'in iradesine uygundur. Burada menfaat meydana gelmekte ve nassın yasaklama kapsamına girmemektedir.¹⁹⁷

Vacip olana karşılık düşen ise, zimmetindeki bir borcu, alacaklısına farklı cinsten bir alacak ile satmak gibidir. Borçlu ödemesi gereken borcu ödeyemediği için borcunu, ödemesini yapabileceği farklı bir cinse satıyor. Bu durumda satışa konu olan borç düşüp yerine bedeli gerekiyor. Burada da taraflardan birisi zimmetini temizlerken diğeri de karını elde ederek menfaat sağlanıyor.¹⁹⁸

Düşene karşılık vacip olanın satışına gelince, bir ölçek buğdayı, zimmetindeki on dirheme borç olarak veresiye satmaktır. Bu da aynı şekilde veresiyenin veresiyeye satışı olmadığı için hadisın kapsamına girmemekte ve alacaklı tarafından bir menfaat barındırmaktadır.¹⁹⁹

Son üç şekle bakıldığında taraflardan birinin zimmetini meşgul edip diğerinin de kar elde etmesinin caiz olduğu görülmektedir. Bu durumda zimmetini borçtan kurtarıp bir başkasını bu borçla meşgul etmek de caizdir. Bu meşguliyet sanki daha başından, borç ya da bedelli alış-veriş şeklinde yapılmış gibidir. Dolayısı ile burada

---

¹⁹⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 172-173

¹⁹⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 172-173

¹⁹⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 173

¹⁹⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 173

¹⁹⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 173

sadece meşguliyet bir taraftan başka bir tarafa geçmektedir. Burada veresiyenin veresiye karşılığında satımı (bey`u`l-kâlî bi`l-kâlî) gibi bir alış-veriş söz konusu değildir. Borcun borç karşılığında satma durumu varsa da bu şer`î olarak ne lafzen ne manen yasaklanmış değildir.²⁰⁰

İkinci itiraz;

Bu reddiyesinde, el yazması ile not ettiği hocası İbn Teymiyye'nin sözlerini aktaran İbn Kayyım şunları aktarmaktadır;

Havâle, hakkın ifası babından olup alış-veriş kapsamında değildir. Hak sahibi, borçlusundan malını aldığı anda bu bir istifâ (alacağını tamamen almak) olur. Aynı şekilde borçlu, borcunu başkasına havâle ettiğinde, alacaklı kişi bu borcunu başka birinden istifâ etmiş olur. Havâleyi, alacağı tahsil (vefâ) konusunun içerisinde değerlendiren Peygamber (s.a.v) de bu hususta şöyle buyurmuştur: “Varlığının borcunu geciktirmesi zulümdür. Biriniz bir zengine havâle olunursa havâleyi kabul etsin.”²⁰¹ Resul-i Ekrem burada, borçluya borcunu ödemesini emretmiş, lüzumsuz yere geciktirmesini yasaklamış, bunu yaptığı takdirde zalim olduğunu beyan etmiş, alacaklıya da durumu olan başka birine havâle edildiğinde bu havâleyi kabul etmesini emretmiştir. Aynı şekilde Allah Teâlâ bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur: “Ma`ruf bir şekilde tabi olmak ve ona ihsan üzerine eda etmektir.”<sup>202</sup> Allah c.c. burada alacaklının ma`ruf üzere alacağını talep etmesini, borçlunun da bunu ihsan üzere eda etmesini emretmiştir.²⁰³

İki reddiyeye de bakıldığında, İbn Kayyım'ın, havâle işleminin alacak-verecek konusundaki genel naslara uyduğunu, yapılan uygulamada alışverişteki menfaatlerin gözetildiğini, bu menfaatlerle çatışan bir durumun olmadığını ve böylece havâlenin kıyasa uygunluğunu savunmuş olduğu görülmektedir.

---

²⁰⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 173

²⁰¹ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3345, V, s. 232:

"مَطَّلُ الْقَوِي ظَلَمٌ، وَإِذَا أَتَيْتُمْ أَحَدَكُمْ عَلَى مَلَأٍ فَلْيَتَّبِعْ"

²⁰² Bakara, 2/178

²⁰³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 174

5. Cu`âle Akdi

5.1. Genel Olarak Cu`âle Akdi

Ödül akdi olarak da bilinen cu`âle akdi, tasarrufları kısıtlanmamış bir kişinin yapılacak bir iş karşılığında bir ücret vaat etmesi yahut bu ücreti üstlenmesi anlamında kullanılan bir fıkıh terimidir. Bu akit İslâm hukukunda tek taraflı iradenin borç doğurduğuna dair önemli bir akittir. Cu`âlenin bağlayıcılığı hususunda mezheplerde farklı görüşler mevcuttur. Görüşler ise genel olarak, “işe başlamadan önce her iki taraf için bağlayıcı olmayan, her iki taraf için bağlayıcı olan ve tek taraf için bağlayıcı olan” şeklinde üç farklı görüşten oluşmaktadır.

5.2. İbn Kayyım’ın Cu`âle Akdi Hakkındaki Görüşü

İcâre kısmının son bölümünde İbn Kayyım’ın ‘mal amaçlı emekler’ başlığında bir bölüm açtığı, bunun üç kısma ayrıldığını ve ilk kısmının icâre-i lâzime olduğu ifade edilmişti. İbn Kayyım’a göre mal amaçlı emeklerden ikincisi ise cu`âledir. İbn Kayyım cu`âleyi, emeğin gaye olmasıyla birlikte bilinemez ya da aldanma riski taşıyan akitler olarak görmektedir.²⁰⁴ Bu ise ona göre bağlayıcı olmayan bir akittir. İbn Kayyım konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnekte bulunmaktadır. Birisi “kölemi bana bulup getirene yüz dirhem ödül var” dese, bu sözü duyanların böyle bir şeye güçleri yetebilir de yetmeyebilir de. Köleyi çok uzak bir yerden getirebildiği gibi, yakın bir yerden de bulup getirebilir. Böyle olunca da bağlayıcı olmaz, ancak caiz olur. Dolayısıyla bir kişi bu işi başarırsa ödülü hak eder, yoksa edemez. Yine ona göre ödül, bir emek karşılığı meydana geldiğinde hisseli olabildiği gibi, meçhul de olabilir. Bu durumda ise teslim mânia bir şey olmamaktadır.

İbn Kayyım’a göre ile bir doktora tedavi etmesi halinde ödül vaat etmek caiz olur. Nitekim ashâb-ı kirâm da bir hastayı okuyarak iyileştirmeleri karşılığında, kabile reisinin vadettiği bir koyun sürüsünü almış, kabul etmişlerdir. Burada okumaya karşılık değil, şifaya karşılık bu ödül alınmıştır.

---

²⁰⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 167

Ancak İbn Kayyım’a göre bir kişi bir doktoru tedavi için bağlayıcı bir icâre ile kiralasa, bu sahih olmayacaktır. Çünkü şifa güç yetirilecek bir şey değildir. Allah Teâlâ, o kişiye şifa verebileceği gibi vermeyebilir de. Bu gibi durumlarda ise ödül vadetmek sahih olmamakla birlikte, bağlayıcı icâre de sahih olmamaktadır.”²⁰⁵

6. Mudârebe Akdi

6.1. Genel Olarak Mudârebe Akdi

Mudârebe akdi, ehliyet bakımından vekalet akdini esas alan, hisseli kâr payı üzerine tesis edilen ve bir tarafın sermaye koyup diğer tarafın emek koyması karşılığında tarafların kurduğu bir ortaklık çeşididir. Sermayeyi koyan taraf rabbü’l-mâl, emek koyan taraf ise mudârib olarak isimlendirilmektedir. Bu akde kırâz akdi de denilmektedir. Kârın dağılımı için hisseli paylar şeklinde bir yöntemin takip edilmesi iki taraftan birinin zarar görmemesi temeline dayanmaktadır. Bu da adalet ilkesine işaret etmektedir.

6.2. İbn Kayyım’ın Mudârebe Akdi Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım’a göre mal amaçlı emeklerden olan üçüncü kısım ise mudârebedir. İbn Kayyım mudârebeyi sadece adalet yönü ile ele almakla yetinmektedir. Ona göre, mudârebe, gayenin emek olmayıp mal olduğu bir akittir.²⁰⁶ Çünkü sermaye sahibinin, emekçinin emeğinde gözü olmamaktadır. Bilakis sermaye sahibinin beklediği şey kârdır. İbn Kayyım’a göre, kimilerince bu ortaklıkta emekçi olan kişinin aldığı ödemenin, emeğinden elde edilenin bir parçası karşısında ödül (prim) olarak adlandırılması ise sadece lafzî bir oyundur. Çünkü ona göre bu bir ortaklıktır. Biri malı ile kazanmakta, diğeri de bedeni ile kazanmaktadır. Allah’ın onlara nasip ettiği kar ise aralarında hisse usulü paylaşılmaktadır.

Kârın ne kadar olacağı belli olmadığından iki taraftan birine sabit bir kâr haddi belirlemek caiz olmadığı bilinmektedir. Sabit bir kâr haddi belirlemek İbn Kayyım’a

---

²⁰⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 167-168

²⁰⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 168

göre Peygamber'in yasakladığı bir müzâraa çeşididir.²⁰⁷ Çünkü ona göre sabit bir kâr üzerine anlaşma yapmak, onları şirkette olması gereken adalet prensibinden koparacaktır. Nitekim ona göre ortaklıkların temeli ortaklar arasındaki eşitliğe dayanmaktadır. Birisinin tek başına belirli bir kâr oranına sahip olması ise eşitliğe aykırı olmaktadır. Her ikisinin belirli bir hisse oranına sahip olması ise böyle olmamaktadır. Çünkü ortaklar kazançta da kayıpta da ortaklırlar. Kar olursa paylaşırlar, kar olmaz ise o zaman da zararı paylaşırlar. Birinin emeği zayi olduğu gibi, ötekinin de sermayesi zayi olmuş olur.

İbn Kayyım'a göre fasit bir mudârebe şirketinde ise emsal kar ödenmektedir. Yani çalışan emekçiye o toplumun örfünde verilegelen ücret ödenmekte; mislî, yarısı ya da üçte biri şeklinde ödeme yapılmaktadır.²⁰⁸

7. Şuf'a Hakkı

7.1. Genel Olarak Şuf'a Hakkı

Pozitif hukukta ön alım hakkı olarak da bilinen şuf'a, İslam hukukunda, satım veya bu hükümdeki bir akitle alınmış taşınmaz veya taşınmaz hükmündeki özel mülkiyete konu bir malı, taşınmazda paydaş olma, irtifak muhtevalı hakta ortak olma ve bitişik komşu olma şeklindeki sebepler ile müşteriye mal olduğu bedelle cebren alıp mülkiyetini elde etme hakkını ifade eder.²⁰⁹ Konuyu anlamak maksadı ile yapılan bu detaylı tanımdan sonra müellifin konuyu ele alış şekline ve bu konudaki görüşlerine bakılacaktır.

7.2. İbn Kayyım'ın Şuf'a Hakkı Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, *İ'lâmü'l-Muvakkı'in* adlı bu eserinde diğer konulardaki tutumu gibi şuf'a meselesini de reddiye şeklinde ele almaktadır. Muhalif görüşleri aktarıp onların delillerini zikrettikten sonra doğru olduğuna inandığı kendi görüşünü delilleri ile sunmaktadır. Şuf'a meselesini yedi ciltlik eserinin ayrı ayrı ciltlerinde, şuf'anın

²⁰⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 169-170

²⁰⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 170

²⁰⁹ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Şuf'a", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 248

hikmeti, sebepleri, delilleri, bu akitte başvurulacak hileleri ve şuf'ada sulh şeklinde işlemektedir. Bunu yaparken klasik fıkıh eserlerindeki tanım, deliller, şartlar, sebepler, hüküm vb. hiyerarşisini gözetmemektedir. Nitekim bu konuyu anlatırken şuf'anın ne olduğuna dahi değinmemektedir.

Şuf'a Hakkının Teşrî Kılınmasının Hikmeti

İbn Kayyım'a göre şuf'anın meşruiyetinin hikmeti, şârinin mümkün olduğu kadar, kullarından zararı defetmesidir. İzalesi ancak daha büyük bir zarar ile mümkün olan hususlarda, onu olduğu gibi bırakmak ve müdahale etmemektir. Daha az bir zarar ile izalesi mümkün olanda ise zarar izale edilir. Yine ona göre, ortakların genelde birbirlerinin haklarına tecavüz etmeleri sebebi ile şirketler çoğu zaman zarar kaynağıdır. Bundan dolayı da Allah Teâlâ kimi zaman malı taksim edip herkese kendi hakkını müstakil olarak vermekle, kimi zaman da şuf'a ile diğerine zararı olmadığı takdirde malın bütünü bir kişiye vermekle bu zararı izale etmeyi hedeflemiştir.²¹⁰

Bir ortak kendi hissesini satışa çıkarıp bedeliyle satmak istediği zaman, onu satın almaya ortağı, yabancından daha önceliklidir. Malını satan ise kime satmış olursa olsun bedelini almış olmaktadır. Dolayısıyla diğer ortak, malın bedelini ödeme hususunda yabancı birisinden daha hak sahibi olmakta ve şirket sebebiyle uğradığı zararı telafi etmektedir. Satıcının bundan bir zararı olmamaktadır. Şuf'anın hikmetini bu şekilde özetlemek mümkündür.

Menkul ve Gayri Menkullerde Şuf'a

Menkul ve gayri menkul mallarda şuf'anın varlığı hususunda ihtilaf vardır. Mâlikîlerin nakledilen meşhur görüşüne, Ahmed b. Hanbel'in İbn Teymiyye gibi âlimlerce daha sahih kabul edilen görüşüne, İmam Şâfiî'nin eski kavline ve de Hanefîlerde taksime elverişli olmayan taşınmazlarda şuf'a cereyan etmektedir. İmam Mâlik'in diğer görüşüne, İmam Şâfiî'nin mezhepte tercih edilen yeni kavline ve Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetten daha sahih bulunanına göre taksime elverişli olmayan taşınmazda şuf'a cereyan etmez. Menkullerde ise Hanefîlere göre şuf'a

---

²¹⁰ İbn Kayyım, a.g.e., III, s. 372

cereyan etmemektedir. Hanefiler'in dışındaki üç mezhebe göre de menkullerde şuf'a cereyan etmez; Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Ebû Leylâ, Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşe, İbn Kayyım'a ve Zâhirîler'e göre ise cereyan eder. Araziyle birlikte satıldığında ekin Hanefilerde olduğu gibi İmam Mâlik'e göre de şuf'a hakkına konu olur; İmam Şâfiî'ye, Hanbelî ve Ca'ferî mezheplerine göre ise olmaz.²¹¹

Gayrı Menkullerde Şuf'anın Delilleri

İbn Kayyım'ın gayrı menkullerde şuf'anın meşruiyeti için kitabında zikrettiği deliller;

- 1- Kimin bir hurmalık veya konağa ortaklığı olursa, ortağına bildirmeden o maldan hiçbir satış yapamaz. Ortağı razı olursa satar, yoksa vazgeçer.²¹²
- 2- Peygamber (s.a.v.) her konuda şuf'ayı geçerli kıldı: Toprak, ev, cariye ve hizmetçi.²¹³
- 3- İsmâil b. Saîd'in naklettiğine göre Ahmed'e, "bir kişinin ortağına aralarındaki akar ya da hurmayı satışa sunsa, ortağı da dese ki 'istemiyorum', o da başkasına satsa, sonra ortağı şuf'a hakkını kullanarak talep etse hükmü nedir?" diye sorulunca cevabı şöyle oldu: "O burada şuf'a hakkını kullanır." Bunu söylerken Câbir'den nakledilen sahih hadisi delil olarak ileri sürmüştür: "Peygamber (s.a.v.) taksim olunamayan her şeyde şuf'a hakkı ile hüküm vermiştir."²¹⁴ İbn Kayyım'a göre bu, menkulü de içine alır, gayrı menkulü de.

Menkullerde Şuf'anın Delilleri

İbn Kayyım'ın menkullerde şuf'anın meşruiyeti için kitabında zikrettiği deliller;

---

²¹¹ Dönmez, "Şuf'a", **DİA**, XXXIX, s. 249-250

²¹² Müslim b. el-Heccâc Ebû'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, **el-Müsnedü's-Sahîh el-Muhtasar (bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Resûlillah sallallahu aleyhi ve sellem)**, thk. Muhammed Fuad Abdûlbaki, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, y.y., hadis no: 1608, III, s. 1229

²¹³ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, hadis no: 23202, XI, s. 545

²¹⁴ el-Beyhakî, **a.g.e.**, hadis no: 2134, II, s. 314

- 1- İbn Kayyım'a göre, menkul mallar konusundaki şuf'anın geçerli olduğunu ifade eden hadisler zayıf ve illetlidir. Peygamber'in (s.a.v.) sahih bir hadiste yer alan "sınırlar belli olup yollar ayrılınca (ifraz edilince) şuf'a olmaz"²¹⁵ ifadesi bu hususla ilgilidir.
- 2- "Menkul ile diğerleri arasındaki fark, gayr-ı menkullerde zararın, menkulün ayakta kalması ile orantılı olarak kalıcı olması, menkullerde ise kalıcı olmamasıdır. Dolayısıyla bu, ölçülen ve tartılan şeylerde olduğu gibi geçici bir zarardır."²¹⁶
- 3- Câbir (r.a.)'nın Peygamber'den naklettiği "toprak, konak veya duvar konusundaki ortaklıklarda şuf'a geçerlidir"²¹⁷ sözü de şuf'anın bunlarla sınırlı olduğunu gösterir.
- 4- Akarlarda zarar genelde çok olur. Çünkü ortak, ortağı olduğu yere bazı kullanım alanları açar. Binada değişiklikler yapar, geniş yerleri daraltır, bakımlı yerleri tahrip eder, komşulara kötü davranır ve bunun gibi akarla ilgili kimi davranışlarda bulunabilir. İbn Kayyım'a ger, köle, kıymetli taşlar, kılıçta meydana gelen zarar bu zarar ile aynı olmamaktadır.²¹⁸

Sonuç olarak, İbn Kayyım'a göre menkullerde şuf'a geçerlidir. Bu konudaki fikrini anlatırken, 'kabul edenler ise şöyle demişlerdir' ibaresinden her ne kadar kendisine ait olmayan bir görüş olarak görünse dahi anlatım ve cümle tarzlarından kendi ifadeleri olduğu anlaşılabilmektedir. Ona göre, aslolan, bir başkasının mülkü olan bir şeyi onun rızası olmadan elinden çıkarmamaktır. Çünkü bu bir zulüm ve zarardır. Zulüm ve zarar ihtiva etmeyen davranışlarda, ortağın ücreti ödendiğinden, ortağın zararı giderilmiş olmaktadır. Dolayısıyla bunda aslolan olmaması değildir. İbn Kayyım'a göre aksine bu, İslâm fıkının bir gereğidir. Çünkü İslâm'ın genel prensipleri, mal sahibi razı olmasa da ihtiyaç gidermek ve maslahat görmek için alış-veriş yapmayı gerektirir. Burada alış-veriş yapmak istediği halde, ortağının hatırı için

---

²¹⁵ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3514, V, s. 374

²¹⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 377

²¹⁷ en-Neysâbü'rî, **a.g.e.**, hadis no: 1608, III, s. 1229

²¹⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 377

alış-verişi terk etmesi ona bir zulüm ve ortağa zarar vermektir. Şâri böyle bir şeye imkân tanımaz. Aksine İslâm'ın kaynaklarını ve prensiplerini düşünen kişi, şârinin ortağın birinin maldaki payının, diğer ortağının dışında birine gitmesini ve o ortağın, kendi zararının benzerinin veya daha fazlasının diğer ortağa yüklenmesini mümkün görmediğini anlar. Hem ona göre bunda bir maslahat da yoktur.²¹⁹

Ayrıca İbn Kayyım, şuf'anın menkullerdeki geçerliliği hususunda delil olarak gösterilen illetli ve zayıf hadislere yaptığı yorum ile menkullerde şuf'anın geçerli olduğuna delalet etmektedir. Ona göre, menkul mallarda şuf'anın geçerli olmadığını ifade eden rivayetlerin sahih olmadığı kabul edilse bile bu rivayetler böyle bir hususu reddedici de değildirler.

İbn Kayyım'a göre zararın sürekli olup olmayacağı hususu ise fasit bir farktır. Çünkü menkul mallardan değerli maden, kılıç, kitap ve kuyu cinsinden akarlarda uzun süreli olanlar vardır. Bunlardaki zarar sonsuza dek olmasa bile, köle ve cariyelerde olduğu gibi, bir müddetliğine de uzun süreli olabilmektedir. Zira şâri, süresi az bile olsa her vesile ile zararın izale edilmesinden yanadır.

Akarda zararın çok, menkulde ise az olacağı şeklindeki iddialar hususunda ise İbn Kayyım, menkullerde zararların da aynı yönlerden çok olduğu görüşündedir. Ancak bu zararın taksim ile giderilmesi mümkün iken, menkullerdeki zararın taksimat ile giderilmesi mümkün değildir. Buna ilaveten, ona göre bu iddia, üzerlerinde zikredilen şeylerden hiçbirisi bulunmayan geniş araziler hususunda hiçbir şey ifade etmemektedir.²²⁰

Şuf'a Sebepleri

Bir gurup alim, şuf'a ile şâriin gidermek istediği zararın komşuluktan doğan ve akarlarda olan zarar olduğunu savunmuş iken diğer bir kısım alim ise, yukarıda da değinildiği gibi ortağın gördüğü zarar olarak görmüşlerdir. Buna neden olarak da komşuların genelde komşularına zarar verdikleri olduğudur; Duvarlarını yükseltir, gürültü yapar, ışığını engeller, namusa göz diker, hata ve kusurlarını görür, her türlü

---

²¹⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 377

²²⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 377

ile ona eziyet eder ve komşusu onun belalarından emin olmaz. Nitekim fiili durum da bunun şahididir.

Şuf'ada Komşuluk Hakkını Sebep Olarak Görenlerin Delilleri

Komşuluğun saygınlık, hukuku ve dokunulmazlığı vardır. Bu Allah Teâla'nın Kur'an'da vazettiği, Cebrâil (a.s.)'ın Peygamber (s.a.v.)'e ısrarla vasiyet ettiği bir husustur.²²¹ Peygamber (s.a.v.) de Allah'a ve ahirete imanı komşuya iyilik yapmaya bağlamıştır.²²²

İbn Kayyım'a göre İmam Ahmed b. Hanbel ise şöyle demiştir: *"Komşular üç çeşittir: İlki, tek bir hakkı olan yabancı gayr-ı müslim komşulardır. Bunların komşuluk hakkı olur. İkincisi, iki hakkı olan yabancı Müslüman komşu. Bunun hem komşuluk hem Müslümanlık hakları vardır. Bir diğer komşu da vardır ki, onun üç hakkı olur. Bu akraba olan Müslüman komşudur. Bunun komşuluk, Müslümanlık ve akrabalık hukuku vardır."*²²³ Bu hadisin İmam Ahmed b. Hanbel'den gelen nakline rastlanamamıştır. Lakin hadisin farklı senetleri mevcuttur.

Ortaklar hakkında böylesi rivayetler bulunmamakla birlikte, en azından onların da zararın izalesi konusunda, bunlarla aynı özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Özellikle de şuf'a ile hüküm vermek, komşuluk ilkesi sebebi ile şuf'anın ortaklığa zarar verme imkanına sahip olmasıdır. Çünkü ortaklar malları bölüştükleri zaman birbirlerinin haklarına tecavüz etmektedirler.

- 1- İbn Kayyım'ın komşuluk hakkını sebep olarak görenlere atfettiğine göre onlar, komşuluk nedeniyle şuf'a akarlara özgü görmekte, menkulatta geçerli kabul etmemektedirler. Çünkü menkulatta komşuluk ilişkisi yoktur. Şuf'a akarlardaki ortalıklarda, komşuluk ilişkisine sebep olduğu için

²²¹ Ebû Dâvûd, a.g.e., hadis no: 5152, VII, s. 462; "مَا زَالَ جَبْرِيلُ يُوصِيَنِ بِالْجَارِ، حَتَّى ظَنَّنَا أَنَّهُ سَيُوتَىٰهُ"

²²² el-Elbânî, a.g.e., hadis no: 2327, IV, s. 69; "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ صَيفَهُ جَارَتَهُ"

²²³ İbn Kayyım, a.g.e., III, s. 378

geçerli olmuş ise, komşuluğun bizzat bulunduğu yerlerde öncelikli olarak geçerli olacaktır.²²⁴

Hakkında açıkça nas varit olmamış olsa bile, nasların mefhumu bunu gerektirmektedir. Nitekim ortaklar için sabit oluşundan daha açık ve kesin bir şekilde komşuluk ile ilgili naslarda buna vurgu yapılmıştır. Buhârî'nin Sahîh'inde, Amr b. eş-Şerîd'den şöyle nakil yapılmıştır:

- 2- “Misver b. Mahreme geldi ve elini iki omuzuma koydu. Birlikte Sa'd b. Ebû Vakkâs'a gittik. Ebû Râfi “mahallesinde olan evimi benden satın almasını ondan istesen olmaz mı? O, ‘dört yüze taksitli olmasının dışında hiçbir şey vermem’ dedi. Ebû Râfi ise ‘bana peşin olarak beş yüz verildi, ancak vermedim. Eğer Resûl-i Ekrem’in -yakınlığı sebebi ile komşu daha önceliklidir- sözünü işitmemiş olsaydım, bunu sana satmazdım’ cevabını verdi.”²²⁵
- 3- Amr b. eş-Şerîd'in, babası Şerîd b. Süveyd es-Sekafi'den rivayet ettiğine göre o, “ey Allah'ın Resûlü! Komşuluk dışında hiç kimsenin ortaklığı ya da hissesinin olmadığı bir arazim var’ deyince, Hz. Peygamber, ‘yakınlığı sebebiyle komşu daha önceliklidir’²²⁶ buyurmuştur.
- 4- Hasan'ın Semüre'den rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir evin komşusu, o evi satın almaya daha layıktır.”²²⁷
- 5- Katâde'nin Enes'den rivayet ettiğine göre Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Bir evin komşusu, o eve herkesten daha layıktır.”
- 6- “Komşu, komşusunun malını satın almaya, eğer yolları bir ise, daha layıktır. Komşu satış yerinde yoksa gelmesi beklenir.”²²⁸

---

²²⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 379

²²⁵ el-Beyhakî, **a.g.e.**, hadis no: 2140, II, s. 315

²²⁶ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-ü İbn Mâce**, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, y.y., hadis no: 2496, II, s. 834

²²⁷ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3517, V, s. 376

²²⁸ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3518, V, s. 377

- 7- “Bir duvar ya da ortaklık sebebiyle komşusu olan, o malını satarken önce komşusuna sunsun.”²²⁹

Komşuluktaki bir diğer husus ise mülk sahibi ile kiracı hususudur. Kiracılık adet olduğu üzere ebedî olmaz. Aynı zamanda kira ile bir şeye sahip olmak, o şeyin yalnızca menfaatine sahip olmaktır. Komşu olarak bir şeyin mülküne sahip olmak ile, komşunun evine kiracı olmak aynı şey değildir. Yine de iki durumda da komşuluk söz konusudur. Zira burada zarar bir mülkün başka mülke bitişik olması yüzünden meydana gelmektedir. Nitekim ortaklıktaki zarar da bir mülkün diğer bir mülke bitişik olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle olunca şâriin kullarını gözetip onların maslahatlarına verdiği önem, her iki zararın da satıcıya bir zarar vermeden giderilmesini gerektirir.

Şuf’ada Ortaklık Hakkını Sebep Olarak Görenlerin Delilleri

- 1- “Peygamber (s.a.v.) şuf’ayı ancak taksim edilemeyen mallarda geçerli kabul etmiştir. Sınırlar belli olduğu, evler ve yollar birbirinden ayrıldığı zaman şuf’a söz konusu olmaz.”²³⁰
- 2- “Peygamber (s.a.v.) ister ev ister duvar olsun, taksim edilemeyen şeylerdeki ortaklıklarda şuf’ayı geçerli kılmıştır. Ortaklardan birisi, diğer ortağının izni olmadan hiçbir şey satamaz. Ortak ise isterse alır, isterse almaz. Ortağına danışmadan satarsa, ortağı malı satın almada başkasından daha önceliklidir.”²³¹
- 3- “Bir toprak taksim edilip sınırları netleşti mi, şuf’a olmaz.”²³²
- 4- Peygamber (s.a.v) taksim edilmemiş mallarda şuf’a ile hükmetmemiştir. Yollar ayrılır, sınırlar belli olursa o zaman şuf’a hakkı kalmaz.”²³³
- 5- “Sınırlar ayrılıp, herkes kendi sınırını bildiği zaman şuf’a hakkı biter.”²³⁴

²²⁹ İbn Mâce, **a.g.e.**, hadis no: 2493, II, s. 833

²³⁰ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3514, V, s. 374

²³¹ Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3513, V, s. 373

²³² Ebû Dâvûd, **a.g.e.**, hadis no: 3515, V, s. 375

²³³ İbn Mâce, **a.g.e.**, hadis no: 2497, II, s. 834

²³⁴ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, hadis no: 23192, XI, s. 543

Bu görüşte olanlara göre Allah Teâlâ komşu ile ortağı hem şer'an hem de değer olarak birbirlerinden ayrı değerlendirmiştir. Şirkette olduğu halde komşulukta olmayan nice haklar ve sorumluluklar vardır. Zira şirketteki mülkiyet ortaklaşadır. Komşuda ise, herkesin mülkü diğerinkinden ayrıdır. Ortaklardan her birinin diğerinden isteklerde bulunma ve şer'an engelleme hakkı vardır. İstekler taksimatta; engelleme de tasarruflarda meydana çıkar. Şirketin talep ve engelleme yeri olması aynı zamanda hak elde etme yeri olmasını da gerektirir. Komşuluk ise böyle değildir. Dolayısıyla İbn Kayyım'a göre aralarında bunca fark varken komşuyu, ortakla aynı kefedede değerlendirmek caiz olmamaktadır.²³⁵

Şuf'anın vacip olmasını gerektiren sebep, gerçekten büyük bir yük olan, hisselerin bölüşülmesindeki sıkıntıyı gidermektir. Çünkü ortak, ortağının izni olmadan hissesini sattığında, dışarıdan gelecek kişi esasen kendisini büyük bir riskin altına atmış demektir. Şâri onun böyle bir riskten kurtulmasını, alana da satana da zarar vermeden hissesini elinden çıkarmasına imkân vermemiştir. Çünkü ortağı yetki derecesi bakımından kendisi ile aynı seviyededir. Kendisi hangi hak ve yetkinliğe sahip ise, ortağı da aynı hak ve yetkiye sahiptir. Dolayısıyla ondan izinsiz sattığı zaman, hisseyi alan müşteri sonradan hak sahibi, ortak ise asaleten hak sahibi olmuş olacaktır. Asaleten olan, sonradan olana tercih edilir ve hak ediş de buna göre sabit olur.²³⁶

Diğer bir yandan şirkette meydana gelecek olan zarar, ortak olunan yerin irtifak ve diğer haklarını kullanmada yaşanacak kargaşa, malda veya binada yapılması istenen ilave, değiştirme, ortağın ortaklıktan elde ettiği gelirin azalmasını doğuracak bölüşmeye sebep olacak tasarrufların olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bazı alimler ise bu konuyu şöyle değerlendirmişlerdir; Şâri, komşudan zararı gidermeyi hedeflediği gibi, müşteriden gidermeyi de hedeflemiştir. Müşteriyi zarara uğratarak komşunun zararı izale edilemez. Çünkü o da hem kendisi hem ailesi için başını sokacak bir eve muhtaçtır. Komşuya böyle birisini zoraki evinden çıkarma ve evini elinden alma yetkisinin verilmesi, müşteriye açıkça bir zarar vermek demektir.

---

²³⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 390

²³⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 390

Böyle bir komşunun yanında kimse ev sahibi olmak istemez. Komşusuz bir ev sahibi olmak da oldukça zor, hatta mümkün değildir. Bundan dolayı şâri sınırların netleşip evlerin birbirinden ayrılması halinde, insanların birbirlerine zarar vermemeleri için şuf'a hakkına son vermektedir. Böyle bir komşusu olan bir evi satın alan kişinin amacına eriştiğini söylemek de oldukça zordur. Otaklar ise böyle değildir. Müşteri, hisseli olan yeri satın aldığı anda ondan yararlanması mümkün değilken, ortaklar hissesini kendi mülküne katarak yararlanabilir. Dolayısıyla müşterinin satın aldığı şeyi elden çıkarıp aldığı bedele bir başkasına vermesinde herhangi bir zarar yoktur.²³⁷

Bu durumda komşuluktan doğan şuf'a hakkı ile ilgili hadisleri aynen, ortaklıktan doğan şuf'a hadislerine hamletmek gerekir. Bu durumda da “komşuluk (câr)” kelimesine doğrudan “ortak (şerik)” manası verilmiş olacaktır.

İbn Kayyım'a göre bu durum hem mana hem de kullanım bakımındandır. Mana açısından bakılınca, ortağın mülkü, arkadaşının mülkünün komşusudur. Her ikisi hakiki manasıyla birbirleri ile komşudurlar. Kullanıma gelince, komşu da ortak da birbirleri ile iç içe ve bitişik haldedirler. Bundan dolayı kocasına nispetle kadına “cârâtün (kadın komşu)” tabiri kullanılmıştır.²³⁸

İbn Kayyım ‘orta yol, dengeli ve doğru olan görüş’ şeklinde tanımladığı bu görüşünü, eğer iki komşu arasında yol ve su gibi şeylerden dolayı mülkiyet haklarına dair bir ortaklık meydana gelirse, şuf'a hakkının ortaya çıkacağı şeklinde ifade etmektedir. Bunun aksine iki ortak arasında hiçbir şekilde bir ortaklık bulunmayıp her birinin yolu ve suyu gibi mülkiyet hakları diğerinden bütünüyle ayrı ise o zaman şuf'a hakkı diye bir şey olmamaktadır.²³⁹

Buna göre İbn Kayyım, mülkiyet hukukunda ortaklığı, mülkiyette ortak olmanın özdeşi olarak görmektedir. Mülkiyette ortak olmanın zararı, şirkette ortak olmanın zararı gibidir, hatta ondan daha ileridir. Bu zararın, müşteri ya da bayiye zarar vermeden ortadan kaldırılması, ortağın maslahatının temini içindir. Hz. Ömer'in

---

²³⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 391

²³⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 391

²³⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 392

“sınırlar belirlenip evler ayrıldığı zaman şuf’a olmaz” şeklindeki farklı yorumu da buna hamledilmelidir. Onun şuf’ayı kabul etmediği yer, evlerin ayrılmadığı yerlerdir. Çünkü ondan her iki şekilde de rivayet gelmiştir. Keza Hz. Ali’nin de “sınırlar çizilip evler birbirinden ayrıldığı zaman şuf’a olmaz” dediği rivayet edilmiştir.²⁴⁰

Sonuç olarak İbn Kayyım, iki sebebin de aynı anda bulunması durumunda şuf’anın geçerli olacağını savunmaktadır. Bu aynı zaman da Ahmed b. Hanbel’in bir görüşüdür. Ayrıca İbn Teymiyye de bu görüştedir.

8. Mükâtebe Akdi

8.1. Genel Olarak Mükâtebe Akdi

Mükâtebe akdi, kölenin, hürriyetini efendisinden satın almak için köle ile efendinin aralarında yaptıkları akit için kullanılan bir fıkıh terimidir. Bu sözleşmeyi yapan efendiye mükâtip köleye ise mükâteb denir.²⁴¹ Mali bir bedel üzerine anlaşma yapıldığı için mali muamelat konularından biri olan mükâtebe akdi, İbn Kayyım tarafından daha çok meşruiyet yönü ile ele alınmıştır.

Hanefîlerin Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşleri

Hanefî fıkıh manzumesini tedkîk edildiğinde mükâtebe akdinin bir kısım fukahâ tarafından bey` akdinden istisna kılınıp istihsânen caiz kılındığı, birtakım fukahânın icâre akdine kıyas ettiği, bir kısmın şirket akdine kıyas ettiği, diğer bir kısmın ise bey` akdine kıyas ettiği görülmektedir.

İstihsânen caiz görenlere göre köle, efendisinin mülkü olduğu için ve mülkünün mülkiyetine bir borç yükleme gibi bir durum da söz konusu olamayacağı

---

²⁴⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 393

²⁴¹ Atar, Fahrettin, “Mükâtebe”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2020, XXXI, s. 530-532

için bu işlem esasında geçersiz bir işlemdir. Lakin istihsânen bu akde cevaz verilmiştir.²⁴²

Mükâtebe akdini icâre akdine kıyas edenler ise kıyası, iki akdin de mal karşılığında, verilen başka bir malın olmadığı zeminine dayandırmaktadırlar. Hatta aralarındaki bu benzerlikten dolayı mükâtebe akdini, icâre akdinden sonra zikretmektedirler.²⁴³

Şirket akdi olarak yorumlayanlar ise, efendi bu akdi yaparken kölesi ile azat olma üzerine bu akdi yapıyor. Konu aynı olduğu için ikisinin ortak olduğuna kail olmuşlardır.²⁴⁴

Bey` akdine kıyas edenlere gelince onlar, mükâtebe akdini anlatırken akdin geçerli olması için kabul şartını getirmektedirler. Çünkü efendinin parayı hakketmesi için bey` akdindeki gibi karşı taraftan kabulün gerçekleşmesi gerektiğini ifade ediyorlar.²⁴⁵ Kabul ile köle borç altına girebiliyorsa bu görüşün, İbn Kayyım'ın görüşü ile aynı olduğunu ifade etmek mümkün. Bu görüşü destekler mahiyette olan ibareleri *el-Muhîtü'l-Burhânî* ve *Muhtasarü'l-Kudûrî*'de de bulmak mümkündür. Eserlerde mükâtebe akdi ile, kölenin kendi mülkiyetine sahip olduğunu ve ancak bu şekilde kendisinin para kazanıp ödeme yapabileceği söylenmektedir.²⁴⁶ İbn Kayyım ile, şurada farklılaştıklarını da söylemek gerekir; İbn Kayyım'a göre köle her daim kendi zimmetine sahip iken Sadrüşşehîd İbn Mâze ise kölenin kendi zimmetine sahip olmasını akdin kurulmasından sonraya bağlamaktadır.

Hanefiler bu konuyu ele alırken, kölenin “akit ile mi yahut ödemenin tamamını yaparken mi azat olur?” gibi azat olmanın zamanı hususunda birçok farklı görüşe sahip

---

²⁴² Osmân b. Alî b. Mihcen el-Bârîî Fahrüddîn ez-Zeyla`î, **Tebyînü'l-Hekâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî**, Hâşiye: Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yûnus b. İsmâil b. Yûnus eş-Şilbî, el-Matba`atü'l-Kübrâ li'l-Emîriyye, Bolak, h. 1313, V, s. 149

²⁴³ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Mısırî, **el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzü'd-Dekâik**, thk. Ahmed `Ezu İnâyetü't-Dımaşkî, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, 2002, s. 1

²⁴⁴ el-Aynî, **a.g.e.**, X, s. 358

²⁴⁵ el-Mevsilî, **a.g.e.**, IV, s. 35

²⁴⁶ İbn Mâze, **a.g.e.**, IV, s. 91; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca`fer b. Hamdân Ebû'l-Huseyn el-Kudûrî, **Muhtasarü'l-Kudûrî**, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyze, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, s. 179

olmuşlardır. Bu farklılık da aslında mükâtebe akdinin hangi çeşit bey` akdine kıyas edildiği ile ilgili bir durumdur. Meselâ satım akdinde mülkiyet, ödeme peşin olması halinde akdin bitimi anında hemen değişirken, alıcının ödemeyi yapmaktan aciz olması durumunda ise bu mülkiyet, hemen değişmesine rağmen tekrar eski sahibine geçebilir. Oysa mükâtebe akdinde hürriyetine kavuşmuş olan bir köleyi tekrar mülküne almak söz konusu olamaz. Bey` akdine kıyas edenler için bu bir çelişki durumunu meydana getirebilir.

Şâfiîler'in Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşleri

İlmî şahsiyetinde kelamcılığın ağır bastığı, lakin Şâfiî fıkhrında da söz sahibi olan Cüveynî, kitâbet akdinin, birçok yönden muamelât ve genel akitlerin kıyasından çıktığını ve kıyasa muhalif olan her yönünü bir bir saymaktadır.²⁴⁷ Buna göre kitâbet akdi şu açılardan kıyasa muhaliftir:

- Kitâbet akdi, köle ile efendi arasında dönen bedeli kapsayan bir muameledir ki bu da usul kaidelerine uymayan bir durumdur.
- Efendi, kölesinin kazandığı kazancın zaten sahibidir. Bedel ve bu bedel karşılığında alınacak şey de zaten efendinin mülküdür.
- Mükâteb (akdi kabul eden köle), hürriyetini kazanma ile kölelik arasında bir konumdadır. Ne özgür olanların hürriyeti ne köle olanların tutsaklığı onda mevcut değildir. Böylece yaptığı tasarruflar kölelik ile hürriyet arasında tereddüttedir. Bu işin sonu da onun efendisine karşı olan tutumuna, ikisi arasındaki talebin uyuşmasına ve her birinin sahibinden hak talebinde bulunmasına bağlıdır. Daha sonra mükâteb için bir milk tayin edilir. Lakin esasında sahip olunan, sahip olamaz. Nihayetinde azat edilir ve kazandığı fazlalıklar onda kalır.

Aslında bu üç gerekçeyi tek yerde toplamak mümkün. Üçünün de temeli, kölenin zimmetini borç altına koyamayışından kaynaklıdır. Aynı şekilde onun kazancı da efendisinin kazancıdır. Kölenin mülkiyet hakkının olmayışından mükâtebe akdini

²⁴⁷ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Dârü'l-Minhâc, 2007, XIX, s. 335

diğer akitlerdeki gibi taraflardan birini ödeme ile diğerini ise ürünü/menfaati teslim etmek/sunmak ile mükellef kılma şansı bulunmuyor.

Daha önce de kendisinden nakil yaptığımız Şâfiî alimi el-Kaffâl da aynı şekilde kitâbet akdinin, efendinin malını malına satması sebebi ile bu işlemin efendi ile kölesi arasında deveran olan bir işlem olduğunu bu sebep ile muamelat esaslarına uymadığını, lakin kıyas muhalif olarak akdin meşru` kılındığını ifade etmektedir.²⁴⁸

Şâfiî fıkında kitâbet akdinin kıyasa uygunluğu hususunda yukarıdaki görüşlerin hilafına farklı bir görüşe rastlamadık.

Mâlikîlerin Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşleri

Mâlikî mezhebinde, derin araştırmalarımız sonucunda, kitâbet akdinin kıyasa uygun olmayan bir akit olduğu hakkında bilgiler edindik. Bu akdi kıyasa aykırı gören diğer mezheplere mensup olan fakihlerin de gerekçelerinden olan ‘efendinin malını malına satması’ sorununu, bu mezhebin fakihleri de zikretmişlerdir.²⁴⁹ Lakin İmâm Mâlik’in *Müdevvenesi*’nde kitâbet akdinin bir satım akdi olduğunu ve kölenin rızasının olmaması durumunda -satım akdinde olduğu gibi- bir sonuç doğurmayacağından kölenin zimmetine sahip olabileceğini anlamak da mümkün.²⁵⁰

Kitâbet akdinin kıyasa muhalif olduğunu ifade eden diğer Mâlikî fakihler; İbn-i Tavk ismiyle meşhur olan Abdülvehhâb b. Alî es-Sa`lebî²⁵¹ ve müctehid imamlardan olan ve eserleri ile Mâlikî mezhebinin usul ve furûunun gelişmesinde büyük katkıda bulunan Kâdî Abdülvehhâb²⁵².

Hanbelîlerin Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşleri

---

²⁴⁸ el-Kaffâl, **a.g.e.**, VI, s. 193

²⁴⁹ Ebû Fâris (Ebû Muhammed) Abdülazîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî et-Tûnisî, **Ravzatü'l-Müstebîn fi Şerhi Kitâbi't-Telkîn**, thk. Abdüllatif Zukağ, Dâru İbn Hazm, 2010, II, s. 1340

²⁵⁰ Enes b. Mâlik, **a.g.e.**, II, s. 483

²⁵¹ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr es-Sa`lebî el-Bagdâdî, **el-Mu`avvene `alâ Mezhebi Âlimi'l-Müdevvene**, thk. Hamîş Abdulhak, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke, y.y., s. 1463

²⁵² el-Kâdî Abdülvehhâb, **a.g.e.**, 1999, mes'ele: 2027, II, s. 998

Hanbelî mezhebinde bazı meselelerde İbn Kayyım'ın görüşlerinin hilafına farklı görüşlere kimi zaman rastlıyoruz olsak da kitâbet akdinin kıyasa uygunluğu hususunda Hanbelîler hem fikir kalmışlardır. İbn Kayyım'ın da savunduğu görüşü gibi Hanbelîlerde köle, kendi zimmetine sahiptir.²⁵³ Bu sebep ile efendi ile kölenin kendi aralarında alış-veriş yapmalarında bir sakınca yoktur. Bu da mükâtebe akdinin satım akdi esaslarına uyduğu manasına gelmektedir. Konunun detaylı açıklamasını İbn Kayyım'ın görüşünü açıklarken yaptığımız için burada tekrara düşmemek adına yapmayacağız.

8.2. İbn Kayyım'ın Mükâtebe Akdi Hakkındaki Görüşü

İbn Kayyım, bu konuda da bir öncekiler ile aynı metodu izlemekte ve mükâtebe akdini kıyasa aykırın bulanların görüşlerini “bu, bir efendinin malını malına karşılık satmasıdır” şeklinde aktarıp onlara cevap vermektedir.

Ona göre mükâtebe akdi tesis edildikten sonra, kölenin hukukî kimliği efendinin izni ile kölelik statüsünden çıkmakta ve köle zimmetindeki bir mal karşılığında kendisini satmaktadır. Bu işlem ile, kölenin zimmeti efendisinininkinden ayrılmakta ve böylece efendinin, kölenin zimmetinde olan bir malda hiçbir hakkı bulunmamaktadır. Akitle beraber köle artık münferit bir zimmete sahip olduğundan efendi kendi mülkünde olan bir şeyi yine kendi mülkünde olan bir şey karşılığında satmamış olmaktadır.²⁵⁴ İbn Kayyım, mükâtebe akdinin böylece sahih kıyasa uygun olduğunu, daha açık bir ifade ile diğer bedelli satım akitlerinin genel esaslarına uygun olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre, bir kişinin borç karşılığında bir şey satın alması olağandır.

²⁵³ Zeynüddîn el-Müneccâ b. Osmân b. Es'ad İbnü'l-Müneccâ et-Tenûhî el-Hanbelî, **el-Mümti` fi Şerhi'l-Mukni`**, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2003, III, s. 485

²⁵⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, III, s. 195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ MUAMELATTA HİLELER KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. Genel Olarak Hile

Metodolojik olarak hiyel konusu, İbn Kayyım'ın bu eserinde yapı itibari ile mihenk taşlarından biridir demek, yanlış olmayacaktır. Nitekim İbn Kayyım, hiyel konusuna çok geniş bir yer ayırmakta; hilenin ne olduğunu, mertebelerini, çeşitlerini, kimlerin ne için yaptığını, hile yollarını, helal ve haram hileleri, butlanlarını, onlarca meselede hilenin nasıl yapıldığını ve daha birçok konuda hile hakkında bilgiler aktarmaktadır. Her ne kadar bu eserdeki hiyel kavramı üzerinde -kaynakların değerlendirilmesi kısmında zikredilen- müstakil bir tez çalışması bulunsa da eserde hiyel konunun çok kapsamlı ele alınmış olmasından mali muamelata ilişkin hiyel konularının da burada aktarılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

İbn Kayyım, hilelerin butlanlıkları hususunda mali muamelatın dışında kalan kimi farklı meselelerden örnekler verdikten sonra, asıl geniş yer ayırdığı ve “gayesi hak, hilesi meşru ancak tevessülü meşru olmayan hile” başlığı altında, örnekler şeklinde verdiği çeşitli konulardaki hile yöntemlerini aktarmaktadır. Tespit edilmeye çalışıldığı kadarıyla İbn Kayyım, yüz on yedi farklı konudaki hilelere yer vermektedir. Burada sadece mali muamelata ilişkin olanlar aktarılacaktır.

İbn Kayyım aşağıda ele alınacak konuların dışında, ticari mal ve para karşılığında ortaklık kurmada hile²⁵⁵, peşin alacağın bir kısmını veresiye yaparak anlaşma yapmada hile²⁵⁶, sürenin tamamlanması halinde rehinin satışının cevazı hususundaki hile²⁵⁷, darda kalan borçlunun borcunu tecil için hile²⁵⁸, su satışının caiz kılmanın hilesi²⁵⁹, satın alınan malın, yalnızca satana pazarlanabilmesi için yapılacak

---

²⁵⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 327

²⁵⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 333

²⁵⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 337

²⁵⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 345

²⁵⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 349

hile²⁶⁰, ödediği bir borcun talebinden kurtulmak için yapılacak hile²⁶¹, mudârebede yapılacak hile²⁶², bir şeyi, faydasını bir süreliğine istisna ederek satmak için yapılacak hile²⁶³, satın alış konusunda hile²⁶⁴, yeraltındaki ürünlerin satışı için yapılacak hile²⁶⁵, bakkal usulü fiyatları sormadan deftere yazdırıp ay sonu toplu ödeme yapmak (bey` bi`l-isticrâr) için yapılacak hile²⁶⁶, alacaklının, borçlusunun borcunu inkarından korkması durumunda yapacağı hile²⁶⁷, müdebberenin satışının caiz olması için yapılacak hile²⁶⁸, üç günden fazla muhayyerlik süresi şart koşturmak için yapılacak hile²⁶⁹, sadece bir kısmı olgunlaşmış meyvenin satışı için yapılacak hile²⁷⁰, vekilin müvekkiline satışı için hile²⁷¹, kölenin kendisini efendisinden satın almasının hilesi²⁷² ve tazminat ile kefâlet konusunda hile²⁷³ gibi çeşitli meseleleri hile başlığı altında ele almakta, lakin birçok meselede hile olarak zikrettiği şeyin özünde tedbirden öte bir işlem olmadığı ya da diğer mezheplerin görüşlerinden biri olduğu görülmektedir.

2. İbn Kayyım'a Göre Furû'daki Meşrû Hileler

2.1. İcârede Hile

Birinci örnek: Bir kimse belirli bir ücrete karşılık birkaç yıl kullanmak üzere birinin evini kiralasa, sürenin sonunda kiraya verenin kendisini mağdur edeceğinden

---

²⁶⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 349-350

²⁶¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 352

²⁶² İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 352

²⁶³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 360

²⁶⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 361

²⁶⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 399

²⁶⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 401

²⁶⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 406

²⁶⁸ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 410

²⁶⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 421

²⁷⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 423

²⁷¹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 424

²⁷² İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 425

²⁷³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 428

korksa, mal sahibinin kiraya verme yetkisinin olmadığı veya mal sahibinin evi oğluna ya da hanımına temlik ettiği veya kendinden önce bir başkasına kiraya verildiğinin ortaya çıkmasıyla akdin feshi gündeme gelse ve bu arada, kullandığı süreye karşılık olarak alınan ücretin de ecr-i misil olduğu ortaya çıksa, bundan dolayı da kiralayan kişi evi boşaltmak zorunda kalsa, İbn Kayyım'a göre böylesi bir durumdan kurtulabilmek için yapılması gereken hile şudur:

Kiracı kendisi ya da bir başkasına kiraya verilen malın temin edilerek teslim sorumluluğunu üstlenir. Sonra malın başkasına ait olduğu ya da icârenin fasit olduğu ortaya çıktığında, kiraya veren kişiden bunu tazmin eder. Ya da korktuğu kişinin, kiralanan malda onun hakkının olmadığı, dolayısıyla bu gerekçeye dayalı yapacağı her iddianın bâtıl olduğunu ikrar ettirir. Veya malı örneğin ondan yüz dinara kiralayıp sonra da her dinarı on dirheme bozar. Kendisinden ecr-i misil talep ettiği zaman, üzerinde akit yapılan dinarları talep eder. O bundan korkmaz, o sürenin sonunda mağdur olacağından korkar. Dolayısıyla kira bedelini yıllara bölerek ödemeli. Büyük bölümü de gadre uğramaktan korktuğu yıla bırakmalı. Aynı şekilde mal sahibi de kiracının süresinin sonunda kaçmasından korkarsa, kira bedelinin büyük bölümünü kaçmasından korktuğu yıllara yapmalı. Kalan cüz-i miktarını da diğer süreye bırakmalıdır.²⁷⁴

Burada hile olarak anlatılan son kısım, aslında bir hile olmayıp temkinli davranmaktır denilebilir. Nitekim ödemesini tam alamamaktan korkan bir insanın ödemesini peşin istemesi bir hile değil, tedbirdir.

İkinci örnek: Mal sahibi, kiracının kaybolmasından, dolayısıyla kendisinin eve ihtiyacının olduğu zaman ev halkının evi elde edemeyeceğinden korksa, İbn Kayyım'a göre böyle bir şeyden kurtulmak için yapılması gereken hile şudur:

Mal sahibi, evi kiracının hanımı adına kiraya verir. Kiracı sürenin bitiminde evin boşaltılması ve teslim işini hanımının yapacağını taahhüt eder. Evi kocası kiralaması halinde bunu kadın da taahhüt edebilir. İkisinden biri kiralayıp ötekisi de geri teslimi taahhüt ederse, hiçbirisi bundan kaçamaz. Aynı şekilde kiracı ölse, varisleri

---

²⁷⁴ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 305

kira akdini inkâr edip evin kendilerine ait olduğunu iddia etseler, varislerin, kefâlet ve evi mal sahibine teslim taahhütleri burada mal sahibinin işine yarayacaktır.²⁷⁵

Üçüncü örnek: Mal sahibi kiracının iflası ve ücreti ödeyemeyeceğinden korksa, İbn Kayyım’a göre yapılması gereken hile şudur:

Oturduğu sürenin bütünü için bir kefil alması, her ayın kira bedelini kefile yüklemesi ve kefaletine bir de şahit tutması gerekmektedir.

Aynı şekilde burada hile olarak aktarılan yöntemler esasında hile olmayıp tedbirdir. İbn Kayyım’ın hileden kastının kimi yerlerde tedbir almak olduğunu söylemek mümkündür.²⁷⁶

Dördüncü örnek: Ev sahibi, kiracının bir müddet sonra kendisine isyan edeceğinden korkarsa, İbn Kayyım’a göre böyle bir korkudan emin olmak için şöyle der:

“Süre bittikten sonra ücreti ödemezsen, her gün için şu kadar ücret alırım. Böylece kiracı geciktirmeden korkar ve yapmaz.”²⁷⁷

Bu yöntemin korkutmadan ileri bir bağlayıcılığı fikhî olarak bulunmamaktadır. Çünkü kira akdi yapıldığı esnada ücret de konuşulur. Bu ücretin sonradan tek taraflı değiştirilmesi yahut bu ücret dışında bir ücret talep edilmesi mümkün değildir. Geciktirme durumunda yapılabilecek tek şey hâkime gidip anlaşma mühleti dolmadan buna çözümün ne olduğunu sormaktır. Hâkim de ya sözleşmeyi feshedip kiracıyı çıkarır yahut ta`zir kabilinden bir ceza verecektir.

Beşinci örnek: Ekili araziye kiraya vermek sahih değildir. Buna rağmen İbn Kayyım’a göre bunun caiz olan iki hilesi vardır:

Birincisi, ürünü satıp toprağı kiraya vermektir. Böylece toprak kiracının mülkü ile meşgul olmuş olacağından kira akdine zararı olmaz. Ürünün henüz olgunlaşmamış olması ya da başkasına ait olması sebebi ile bu hile mümkün olmazsa, ikinci hileye

---

²⁷⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 306

²⁷⁶ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 306

²⁷⁷ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 310

geçilir. O da kiranın, ürünün toplanmasından sonra geçerli olması şeklinde akit yapılmasıdır. Zamana bağlı kiralamanın sahih olmasına mebni olarak bu da sahih olmuş olacaktır.

Bakıldığında bu bir hile çeşidi olabilir. Lakin burada da “bu hilenin kiracıya ne faydası olacak?” sorusu kaçınılmaz olur. Çünkü ekili olan bir toprağı ekinler hariç kiraya vermek sadece isim olarak kiraya vermek demektir. Fiili olarak o toprakta herhangi bir eylem yapılamaz.

2.2. Satın Almaya Vekâlette Hile

Bir kişi bir şeyi satın almaya vekil kılınmış ise vekil, müvekkilinin kendisine satın almak için vekalet verdiği şeyi kendisi için satın alabilir mi? Burada nasıl bir hile yapılabilir? İbn Kayyım bu konuda şöyle demektedir:

Bir kişi, belirli bir cariyeyi satın almak üzere birini vekil yapsa, vekil cariyeyi görünce hoşuna gitse ve günaha girmeden müvekkiline zarar vermeden kendi adına satın almak istese, bunu yapabilir. Çünkü cariyeyi kendi adına satın alması, kendisini vekâletten azletmesi ve vekil olmaktan çıkarması manasına gelir. Bir vekil kendisini müvekkilinin huzurunda ya da gıyabında vekâletten azledebilir. Dolayısıyla kendisini azledip kendi parasıyla cariyeyi satın almasında bir sakınca olmayacaktır.²⁷⁸

Burada iki husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi, vekâletten azildir. İkincisi ise, kardeşinin satışı üzerine satış ya da alış üzerine alıştır. İlki mali muamelatın zımnında olmadığından onu ele almayacağız. İkinci durumda ise henüz ortada bir pazarlık yok iken başkasının niyetlendiği şeyi satın almak bu kapsamda değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Lakin cariyenin efendisi o cariyeyi müvekkile satmayı düşünmüş, satışı da bizzat onun için yapmaya karar kılmış ise, o zaman yapılan alış-veriş, kardeşinin alış-verişi üzerine yapılmış sayılacaktır ki bu da haramdır.

2.3. Şuf'a Hakkında Hile

---

²⁷⁸ İbn Kayyım, a.g.e., V, s. 316

Muamelat konularının neredeyse hepsinde günümüze kadar birtakım hilelere başvurulmuştur. İbn Kayyım, eserinde hiyel konusuna çok geniş bir yer ayırmakta ve kapsamlı bir şekilde örnekler vererek bu konuyu işlemektedir. Şuf'ada hile konusunu da eserinde iki farklı yerde işlemekte olup her iki yerde de benzer örnekleri vermektedir.²⁷⁹

Buna göre bir kimse, ev ya da arazi satın alsa, sınırlar belirlenip komşusu ile arasında olan yollar açılınca, artık şuf'a hakkı kalmaz. Henüz sınırlar belirlenmeden ve yollar açılmadan komşusu ile aynı yolu kullanıyorsa o zaman şuf'a hakkı devam ediyor demektir. Müşteri komşusunun, yollar ayrılmış olsa bile şuf'a hakkının devam ettiği görüşünü benimseyen bir hâkime ileteceğinden korkarsa o zaman çeşitli hile yollarına başvurarak bunu iptal etmenin yollarını arar. İbn Kayyım'a göre bu yollardan bazıları şunlardır:²⁸⁰

- Malı bin dinara satın alıp bunun üzerine yazışmalı, sonra da her bir dinar karşılığında iki dirhem ödemelidir.
- Mal sahibi ev ya da araziye Müşteriye hibe eder. O da parasını mal sahibine hibe eder.
- Müşterinin şuf'a hakkı sahibine “istersen malı aldığım bedel karşılığında ya da daha düşük fiyata sana satayım yahut parana kefil olayım” der. Şuf'a sahibi de bu tekliflere karşılık verir ve şuf'a hakkı düşmüş olur.
- Satıcı ile müşteri, süre ya da muhayyerliğin belirsizliği, ikrah, telci gibi bey'i fasit yapacak bir şart veya nitelik üzerinde anlaşma yaparlar. Sonra satıcı müşterinin elinde olan mal hakkında ikrarda bulunur. Böylece şuf'a sahibinin müdahale hakkı bütünüyle engellenmiş olur.
- Uzun süreli muhayyerlik hakkı şart koşulur. Sahih olması halinde şuf'a sahibinin sürenin bitimine kadar hiçbir müdahale hakkı olmaz. Batıl olması halinde ise fasit bey' ile satın alması mümkün olmaz.
- Evin ya da arazinin onda dokuzunu ona hibe eder. Onda birini de bedelin tamamı karşılığında satar.

---

²⁷⁹ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 257, 363-364

²⁸⁰ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 363-364

- Ev ya da arazinin satışı hususunda şuf'a sahibini vekil yapar. O da vekaleti kabul ederek, satar. Ya da müşteri şuf'a sahibini kendisi için satın almak üzere vekil tayin eder.
- Gizlice anlaştığı parayı ona tarttırır. Sonra satışı bilinmeyecek şekilde bir torbaya koyar ve evi bu torba karşılığında satar.
- Satıcı bin hisselik bir malın bir hissesini müşteriye ait olduğunu ikrar eder. Böylece müşteri ile ortaklık kurmuş olur. Sonra da evin geriye kalan bölümünü satar. Bu durumda komşunun hiçbir müdahale hakkı kalmamış olur. Çünkü ortağın hakkı, komşunun hakkından önce gelir.
- Evin herhangi bir odasını müşteriye tasadduk eder. Geriye kalanını da bedelin bütünü karşılığında satar. Böylece ortaklık kurmuşu olacağından komşunun hakkının geriye atmış olur.
- Yabancı ya da yolcu birisine ev ya da araziye satın almasını emreder. O da satın alınca ev ya da araziye gerçek müşteriye teslim edip muhafazası için müşteriye vekil tayin eder. Teslim ve vekalet de şahit tutar. Böylece şuf'a sahibinin davacı olmasının önüne geçmiş olur.
- Müşteri, satın almadan önce şuf'a sahibine gelir. Ondan evini satın alır. Normal değerinden kat kat fazlasına satmaya teşvik eder. Sonra da kendisi için üç gün muhayyerlik süresi talep eder. Muhayyerlik süresinde gidip satın almak istediği diğer ev ya da araziye satın alır. Akit tamam olunca önceki alış-veriş akdini fesheder. Bu durumda komşusunun şuf'a hakkını engellemiş olur. Çünkü satış anında komşu değildi. Komşuluk satıştan sonra ortaya çıkmış oldu.
- Müşteri ev sahibine kölesini ya da elbisesini evin bir hissesine karşılık olarak satıcıya bir aylığına kiraya verir. Böylece ortağı olmuş olur. İki ya da üç gün sonra evin geriye kalan kısmını satın alır. Bu durumda komşusunun hiçbir müdahale imkânı olmamış olur.
- Evi sahibinden piyasa değerinin kat kat fazlası ile veresiye olarak satın alır. Çünkü komşusu böyle yüksek bir fiyata satın almayacaktır. Eve olan arzusu bitince, komşusuna söylediği ücret üzerinden, farklı cinsten o günkü günlük değerine göre sulh yapar.

2.4. Müşterinin Elinde Kusurlu Hale Gelmiş Ribevî Bir Malı İade Etmek

Bir kişi ribevî bir mal satın alsa, kendi elinde kusurlu hale gelse, sonra da yeni bir kusur bulsa, bu malı sahibine iade edemez. Sonradan meydana gelen kusur bu iadeyi engeller. Fazlalık oluşması sebebi ile kusurun bedelini de ödeyemez. İçine düştüğü sıkıntıdan kurtulması için İbn Kayyım'a göre yapılması gereken hile şudur:²⁸¹

Malda bulduğu kusurun bir benzerinin bulunduğu kusurlu başka bir malı satıcıya verir. Sonra verdiği malı geri alır. Tüketmiş ise benzerini geri alır. Bu hile İmâm Şâfiî'nin prensibine göredir. Ebû Hanîfe'ye göre ise zararın telafisi için kusurun bedelini farklı cinsten bir maldan alır. Bu da onun bir müd acve meselesini caiz gören prensibine göredir. İmâm Ahmed'in kurallarına göre, satıcı kusuru bildiği halde gizlemiş ise, sonradan müşterinin elinde meydana gelen kusur, malın iadesine mâni değildir. Dahası malı bütünüyle kullanmış olsa bile, parasını geri alabilir. Eğer satıcı tarafından bir aldatma söz konusu değilse, o zaman kusurlu malı iade eder, kendi elinde meydana gelen kusurun da bedelini öder. Bunda bir mahzur yoktur. Çünkü bu, akdi iptal eder. Dolayısıyla ilave, bedele yapılan bir ilave değildir ki faiz olsun.

Bu hilenin aktarımında esasında mezheplerin bu konudaki görüşlerini aktarmaktadır. Bununla beraber ilk olarak zikrettiği yöntemin -aynı kusuru olan başka bir malı geri vermek- caiz olamayacağı düşüncesindeyiz. Zira kıyemî malların iade işleminde ürünün bizzat kendisi verilmesi gerekir. Ürün ayıplı olduğundan özünde mislî olsa dahi bu ayıbından dolayı kıyemî hale gelmektedir. Bu da iade esnasında aynı ürünün olmasını şart kılmaktadır.

2.5. Karz Konusunda Bağlayıcı Bir Süre Belirlemenin Hilesi

Bilindiği üzere karz akdinde süre belirleme hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. İmâm Şâfiî, mezhebinden anlaşıldığı kadarıyla Ahmed ve Ebû Hanîfe'ye göre bunlardan hiçbirinde süre konulmaz. Kişi bunları istediği zaman geri talep

---

²⁸¹ İbn Kayyım, a.g.e., V, s. 324

edebilir. Borç mutlak olarak verilir, belirli bir süre konulmazsa, ecel-i misile karar verilir. İbn Kayyım’a göre doğru olan da budur.²⁸²

Bu durumda bağlayıcı bir süre konulması için İbn Kayyım’a göre yapılması gereken hile şudur.²⁸³

Borç verenden, aldığı borç miktarlarınca bir şey satın alır. Borç veren müşterinin aldığı bu malın ücretini veresiye olarak yazar. Bu durumda verilen süreden önce bu meblağı talep edemez. Bu da herhangi bir hakkın iptalini gerektirmeyen, caiz bir iş üzerine yapılmış bir hiledir. Dolayısıyla mekruh değildir.

2.6. Şirket-i `mân²⁸⁴da Ortakların Kefâleti Konusunda Hile

Şirket-i `mân ile şirket kurmuş olan iki kişi, birisinin talebi üzerine “ortaklardan birisi ödemeyi yaparsa diğerinden tahsil edebilir, diğeri öderse öteki sorumluluktan kurtulmuş olacaktır” şartına göre birlikte bir mal için kefil olsalar, bu meselede dört şekil olur:

Birincisi, hangimiz öderse diğerinden tahsil edebilir.

İkincisi, bunun tam tersi.

Üçüncüsü, ben ödersem senden tahsil ederim, sen ödersen benden tahsil edemezsin.

Dördüncüsü, bunun tam tersi.

Birinci ve ikinci durumda hileye gerek yoktur. Üçüncü ve dördüncünün caiz olabilmesi için İbn Kayyım’a göre yapılacak hile şudur:²⁸⁵

---

²⁸² İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 336

²⁸³ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 336

²⁸⁴ **Şirket-i `mân**: Ticâret gibi bir maksatla iki veya daha fazla kimse tarafından sermaye konularak akdedilen bir şirkettir. Bu şirkette ortaklar arasında tam eşitlik şartı aranmaz; birinin payı diğerininkinden fazla ya da az olabilir. (Bkz. Erdoğan, **a.g.e.**, s. 528)

²⁸⁵ İbn Kayyım, **a.g.e.**, V, s. 412

Ortaklardan birisi gelip borçludan kendi adına düşene arkadaşı adına kefil olur. Ortağı geldiğinde de hak sahibinin her ikisine düşen hissesine kefil olur. Birinci ortak malı ödediği zaman diğer ortaktan bir şey tahsil etmez. Çünkü ortak burada asıl konumundadır. Ondan bir şey tahsil etmek istese, o da ondan tahsil edecektir. Bir şey sabit olduğu yerde aynı zamanda düşmektedir. O zaman ondan tahsilde bulunmasının bir manası olmayacaktır.

SONUÇ

İslâmî ilimlerin neredeyse her alanında eserler kaleme alan İbn Kayyım, fıkha dair birikimini aktardığı bir eser olarak görülen *İ'lâmü'l-Muvakkı'in* adlı eserinde fikhın usul ve furû'unu harmanlayarak vermektedir. Eserde bu birikimini aktarırken klasik fıkıh eserlerindeki benzer bir düzen takip etmemekte olup fikhın her alanında da bölüm başlığı açmamaktadır. İbn Kayyım, eserde fıkıh usulüne daha çok yer vermektedir. Meseleler bazlı fıkıh konularına ise; kıyas, hikmet, seddi zerîa ve hiyel kavramları ekseninde değerlendirmektedir.

Konuları işlerken çoğu yerde mensubu olduğu Hanbelî mezhebinin görüşünü benimserken bazı yerlerde kendi ifadeleri ile “hikmete daha uygun”, “şârinin maksadına daha uygun”, daha büyük bir harama gitmemek için” vb. gibi gerekçeler ile mezhebinden farklı bir görüş benimsemektedir. Görüşlerini aktarırken önce eleştireceği yahut reddiye yapacağı kimselerin görüşlerini isim vermeden “onlar şöyle dediler” şeklinde aktarıp ardından çeşitli alimlerden görüşler nakletmekte ve en nihayetinde savunduğu görüşü aktarmaktadır.

İbn Kayyım'ın doğru bulduğu çoğu meselede hocası İbn Teymiyye'nin görüşünü aktarıp onun gerekçeleri ile konuyu açıklaması, bizzat kendisine ait görüşlerin kemmiyetini az kılmaktadır. Bu da İbn Kayyım'ın mali muamelat hakkındaki görüşlerinde net sonuçlar elde edilmesinde ciddi bir meşakkat oluşturmaktadır. Buna rağmen bu çalışmada, ulaşılabilen ve elde edilen bilgiler ışığında İbn Kayyım'ın eserde yayılmış olan mali muamelata dair fikir ve düşünceleri toplanmıştır.

İbn Kayyım, birçok mali muamelat konusunu kıyas kavramı etrafında işlemektedir. Şeriatta kıyasa aykırı bir durumun da olmadığı görüşündedir. Diğer mezhepler tarafından kıyasa aykırı olan konuları ise kendi perspektifi ile yeniden işlemektedir.

Faiz konusuna çeşitli yerlerde yer veren İbn Kayyım, faizi açık ve kapalı faiz olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre açık faiz vade faizidir. Bu açık faiz, kendisinde büyük zararlar mevcut olduğundan haram kılınmış iken gizli olan fazlalık faizi ise harama vesile olduğu için yasaklanmıştır. Başka bir ifade ile İbn Kayyım'a göre

birincisi amaç olarak, ikincisi ise araç olarak yasaklanmıştır. Ayrıca İbn Kayyım, alışveriş faizindeki illetlerin semeniyyet ve tu'miyyet (azık ve azık olmaya elverişli olanlar) olduğu kanaatindedir.

Karz akdini de kıyas bağlamında ele alan İbn Kayyım, karzın âriyet gibi menfaatleri teberru etme babından olduğunu söyleyerek onun âriyete kıyasen caiz olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre karz akdi, aynı cins iki bedelin tebâdülü işlemi olmayıp bilakis yardımlaşma, sadaka ve iyilik babındandır. Bu sebeple bu akdi kıyasa uygun bir akit olarak görmektedir.

İbn Kayyım, bu eserinde mali muamelatın temeli olan satım akdine çok değinmemektedir. İcâre akdini ise “icâre olmayan bir şeyin satışıdır. Olmayan şeyin satışı ise batıldır.” tezine reddiye vermek sureti ile işlemekte olup bu reddiyeleri daha çok mantık zemininde vermektedir. İcârenin kıyasa uygunluğunu bu şekilde işlerken zi'r olayının da kıyasa aykırı olmadığını, olması için buna benzer bir konuda aksini beyan eden bir hükmün nas ile sabit olması gerektiği görüşünü de ilave etmektedir. Ayrıca müzâraa ortaklığının ortaklık yerine icâre usulü ile akdedilmesinden doğacak adaletsizliğe de değinmektedir.

İbn Kayyım'ın mali muamelatta en dikkat çekici görüşlerinden birisi süftece konusundaki görüşü iken diğeri, borçlunun izni olmadan onun yerine ödeme yapma konusundaki görüşüdür. Süftece konusunu iyilik ve yardımlaşma kapsamında değerlendirmekte ve bu sebepten dolayı konuyu faizden saymamaktadır. İkinci görüşünde ise borçlunun, kendi izni olmadan kendisi adına borcunu ödeyen kişiye geri ödeme yapma mecburiyetinin olduğunu ifade etmektedir.

İbn Kayyım, îne akdinde yapılan hilenin akdi özünde sahih yapmayacağını savunmakta olup hile ile haramı helal kılmak için başvuru bütün yolları eleştirmektedir. İbn Kayyım îne meselesini Hayber hurmaları hadisi üzerinden işlemekte olup hocası İbn Teymiyye gibi akitlerde muteber olanın niyetler olduğu görüşündedir.

Musarrât olayını da kıyasa uygun bir akit olarak gören İbn Kayyım, bu akdi faiz bağlamında işlemektedir. Çünkü ona göre, akitten sonra meydana gelen süt, akit esnasında memede bulunan süte karışmıştır. Ancak miktarı bilinmediğinden müşteriye

dengini ödetmek mümkün olmamaktadır. Karşılık olarak verilecek süt de ya az ya da çok olur. Bu ise faize götürür. Böylece ona göre faizin en düşük olan çeşidi, eşitliğin bilinemediği çeşittir.

İbn Kayyım'a göre musarrât olayında geri iade esnasında sağılan sütün cinsinden başka bir şey ile tazmin edilmesi de adalettir. Çünkü mislî ile ödeme imkânı yoktur. Memedeki süt bozulmaz iken sağılmış süt bozulabilir. Ona göre sağılmış bir sütü memedeki süt yerine vermek ise asıl zulümdür.

Alışverişlerde şart muhayyerliğine de değinen İbn Kayyım, şart muhayyerliğinde gün ihtiyacının üç günden fazla olması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre malın üç günde tanınması mümkün olmadığı gibi, danışılacak ve görüşüne güvenilecek kişinin yanında olmaması gibi bir sebepten dolayı mal hakkında bilgi sahibi olunamayabilir. Bu da tanınan sürenin daha fazla olması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca İbn Kayyım, bütün mezheplerde sürenin uzatılması için bir çıkış yolu sunmaktadır. Buna göre akit esnasında üç günlük süre şart koşulmalı. Sürenin bitimi yaklaşıncı, bu akit feshedilmeli sonra da yeniden üç günlük şart koşulmalı. Anlaşılan süre bitinceye kadar bu sürekli olarak uygulanabilir. İbn Kayyım'a göre bu hile haram değildir. Çünkü batıl kavramına dahil değildir. Hakkın dışına da çıkmamaktadır.

Selem akdinin de kıyasa uygun olduğu görüşünde olan İbn Kayyım, bu akdi zimmette taahhüt altına alınan, nitelikleri belirli, teslim edilmesi de genelde mümkün olan bir şeyin satışı olarak görmektedir. Bunu da aynen icârelerdeki menfaatler üzerine yapılan pazarlıklara benzetmektedir. Bu bağlamda “yanında olmayan şeyin peşine düşme” hadisini çeşitli şekillerde yorumlamaktadır.

İbn Kayyım, selem akdinde satışa konu olan malın cinsinin sürekliliğini şart koşanlara da karşı gelmekte ve bu durumu Allah'ın genişlettiği bir şeyi daraltmak olarak nitelendirmektedir. Çünkü o Allah Teâlâ'nın selemi meşrû kılmasına sebep olan faydayı her iki tarafın menfaati olarak görmektedir. Birisi parayı peşin almakla faydalanmakta, öteki de para konusundaki ruhsattan faydalanmaktadır. Ona göre bu, cinsi piyasada var olmaya devam eden şeylerde olabileceği gibi, cinsi piyasada tükenen şeylerde de olabilir.

Havâle akdi konusunda ise İbn Kayyım'ın, havâle işleminin alacak-verecek konusundaki genel naslara uyduğunu, yapılan uygulamada alışverişteki menfaatlerin gözetildiğini, bu menfaatlerle çatışan bir durumun olmadığını ve böylece havâlenin - diğer mezheplerin hilafına- kıyasa uygunluğunu savunmuş olduğu görülmektedir.

İbn Kayyım diğerlerinden daha çok yer verdiği konulardan olan şuf'a hakkını pek çok açıdan ele almaktadır. Bu konuda dikkat çeken husus ise ona göre menkullerde de şuf'a hakkının geçerli olduğudur. Nitekim ona göre, menkul mallarda şuf'anın geçerli olmadığını ifade eden rivayetlerin sahih olmadığı kabul edilse bile bu rivayetler böyle bir hususu reddedici de değildirler.

Mükâtebe akdini de kıyas yönü ile inceleyen İbn Kayyım'a göre, mükâtebe akdi tesis edildikten sonra, kölenin hukukî kimliği efendinin izni ile kölelik statüsünden çıkmakta ve köle zimmetindeki bir mal karşılığında kendisini satmaktadır. Bu işlem ile, kölenin zimmeti efendisinininkinden ayrılmakta ve böylece efendinin, kölenin zimmetinde olan bir malda hiçbir hakkı bulunmamaktadır. Akitle beraber köle artık münferit bir zimmete sahip olduğundan efendi kendi mülkünde olan bir şeyi yine kendi mülkünde olan bir şey karşılığında satmamış olmaktadır. İbn Kayyım, mükâtebe akdinin böylece sahih kıyasa uygun olduğunu, daha açık bir ifade ile diğer bedelli satım akitlerinin genel esaslarına uygun olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre, bir kişinin borç karşılığında bir şey satın alması olağandır.

Mali muamelatta hiyel konusunu da ele alan İbn Kayyım, hileler hususunda maksada bakılması gerektiğini ve söz oyunları ile gerçek bir akdin meydana gelmeyeceğini açıklamaktadır. Bununla beraber birçok konuda çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Naklî delillerle beraber aklî delillere de sık sık başvurması da yine bu görüşü destekler niteliktedir.

Netice olarak, İbn Kayyım'ın mali muamelat konularını, haklarında cevazlarına yönelik bir nas olması halinde Kur-an ve sünnet dışında kalan edille-i şeriyyeye bakmaksızın direkt o naslar üzerinden cevazına yönelik hüküm verdiği anlaşılmaktadır. Diğer mezheplerde kıyasa aykırı bulunan olayların kendisine göre o olayların cevazına haklarındaki nistan ötürü cevaz vermesinden de bu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Apaydın, H. Yunus: “*İbn Kayyım el-Cevziyye*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1999.

_____ “*İne*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

_____ “*Karz*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınlar, İstanbul, 2001.

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl es-Şâfiî: *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1959.

_____ *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdu'l-Mue'yyid Dân, Meclisu Dairatu'l-Mearifu'l-O'smaniyye, Hindistan, 1972.

Atar, Fahrettin: “*Mükâtebe*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2020.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin el-Aytâbî el-Hanefî Bedrüddîn: *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmelü'd-Dîn Ebû Abdillâh İbn eş-Şeyh Şemsüddin İbn eş-Şeyh Cemalüddin er-Rûmî: *el-İnaye Şerhu'l-Hidâye*, Dâru'l-Fikr, y.y., y.y.

Bagdâdî, el-Kâdî Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr el-Mâlikî: *el-İşrâf `alâ Nüketi Mesâ'ili'l-Hilâf*, thk. el-Habîb b. Tâhir, Dâru İbn Hazm, y.y., 1999.

Bardakoğlu, Ali: “*Havâle*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.

Begâvî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ': *et-Tehzîb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Alî Muhammed İvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., 1997.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî b. Mûsâ el-Hüsravcirdî el-Horâsânî Ebû Bekr: *es-Sünenü's-Sağîr li'l-Beyhakî*, thk. Abdülmutî Emin Kaleci, Câmi'tü'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, Karataşı, 1989.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh: *Sahîhü'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsir en-Nâsir, Dâru Tavketü'n-Necâh, y.y., h.1422.

Buhûtî, Mensûr b. Yûnus b. Salâhü'd-Dîn İbn Hasen b. İdrîs el-Hanbelî: *Keşşâfü'l-Kina`'an Metni'l-İknâ`*, thk. Hilâl Musaylehî, Mustafa Hilâl, Dâru'l-Fikr, Beyrut, h. 1402.

Cessâs, Ahmed b. Alî Ebû Bekr er-Râzî el-Hanefî: *Şerhu Muhtaru't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Sait Bektaş, Muhammed Abdullah Han, Zeynep Muhammed Hasen Felâte, Dâru'l-Beşâri'l-İslâmiyye, Dâru's-Sirâc, y.y., 2010.

Cuveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'-Meâlî Rüknuddîn Abdulmelik b. Abdillâh b. Yûsuf b. Muhammed: *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdülazîm MAhmûd ed-Dîb, Dâru'l-Minhâc, y.y., 2007.

Damat Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-med'û bi Şeyhî Zâde: *Mecm'u'l-Enhur fî Şerhi Multekâ'l-Ebhur*, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-'Arabî, y.y., y.y.

Dönmez, İbrâhim Kâfi: “*Sedd-i Zerâi`*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

_____ *Şüf'a*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Düzenli, Pehül: *İ'lâmü'l-Muavakkî'in*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.

Ebû Zeyd, Bekr b. Abdillâh: *İbn Kayyım el-Cevziyye Heyâtuhû Âsâruhû Mevâriduhû*, Dâru'l-Âsime, el-, Riyad, 2002.

Ebû'l-Bekâ, Kemâlü'd-Dîn Muhammed b. Mûsa b. İsâ b. Alî ed-Demîrî eş-Şâfi'î: *en-Necmü'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2004.

Elbânî, Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsirüddîn b. el-Hâcc Nûh b. Necâtî b. Âdem İşkadorî: *Muhtasarü Sahîhü'l-İmâm el-Buhârî*, Mektebetü'l-Me'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 2002.

Ezherî, Süleymân b. Amr b. Mansûr el-'Acîlî: *Futuhâtü'l-Vehhâb bi Tavzîhi Şerhi Minhâci't-Tullâb bi Hâşiyeti'l-Cemel*, Dâru'l-Fikr, y.y., y.y.

Gözübenli, Beşir: “*Kıyemî*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2002.

Hacak, Hasan: “*Mislî*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2020.

Hammâd, Nezih: *İktisâdî Fıkıh Terimleri* [trc. Recep Ulusoy], y.y., İstanbul 1996.

Hırşî, Muhammed b. Abdillâh el-Mâlikî Ebû Abdillâh: *Şerhu Muhtasari Halîl li'l-Hırşî*, Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'eh, Beyrut, y.y.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Alî b. Halef b. Abdilmelik: *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li'bn-i Battâl*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Mektebetü'r-Rüşd, Suudi, 2003.

İbn Ebî'l-İzz, Sadrüddîn Alî b. Alî el-Henefî: *et-Tenbîh 'alâ Müşkilâtü'l-Hidâye*, thk. Enûr Sâlih Ebû Zeyd, y.y., y.y., (yüksek lisans çalışması).

İbn Hevâsitî, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Osmân: *el-Musannef*, thk. Sa'îd el-Lehâm, y.y., y.y..

İbn Hevâsitî, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble, y.y., y.y..

İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Se'd b. Şemsü'd-Dîn el-Cevziyye: *el-Furûsiyye*, thk. Meşhûr b. Hesên b. Muhammed b. Süleyman, Daru'l-Endülüs, Hail, 1993.

_____ *et-Tibyân fî aqsâmi'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Hamid el-Fukay, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, y.y..

_____ *et-Turuku'l-Hukmiyye*, Mektebetu Dâru'l-Beyân, y.y., y.y..

_____ *İ'lâmu'l-Muvakkî'în 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdu's-Selâm İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

_____ *İ'lâmu'l-Muvakkî'în 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Tâhâ Abdu'r-Râûf Sa'd, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1973.

_____ *İ'lâmu'l-Muvakkî'în 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Ebû Ubeyde, Dâru İbnu'l-Cevziyye, Suudi, 2002.

_____ *Zâdü'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.

İbn Mâze, Ebû'l-Me'âlî Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Amr el-Buhârî el-Henefî: *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-Fıkhi'n-Nü'mânî Fikhü'l-İmâmi Ebî Henîfete Radiyallahu'anh*, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzü'd-Dekâik*, thk. Ahmed 'Ezu İnâyetü't-Dımaşkî, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, y.y., 2002.

_____ *Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî: el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzü'd-Dekâik*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, y.y., y.y..

İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed. Kasım, Kur'an-ı Kerim'in Baskısı için Kral Fahd Kompleksi, Medine, 1995.

_____ Takıyyu'd-Dîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdî'l-Helîm b. Abdî's-Selâm b. Abdullâh b. Ebî'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî el-Hanbelî ed-Dımaşkî: *Mecmû'l-Fetâvâ*, thk. Enver el-Baz, Âmir el-Cüzar, Daru'l-Vefa', y.y., 2005.

İbnü'r-Rif'a, Ebû'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî: *Kifâyetü'-Nebîh fî Şerhi't-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Beslûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., 2009.

İmrânî, Ebû'l-Huseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî eş-Şâfiî: *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2000.

Kadri Paşa, Muhammed: *Mürşidü'l-Heyrân ilâ Ma`rifeti Ahvâli'l-İnsân*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak, 1891.

Kaffâl, Seyfüddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî: *Hilyetü'l-'Ulemâ fî Ma`rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ*, thk. Yâsîn Ahmed İbrâhîm Dürdâne, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hedîseh, Amman, 1988.

Kallek, Cengiz: "Sâ'", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2008.

Kârâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mâlikî: *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Bû Hubze, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

Kazvînî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm Ebû'l-Kâsım er-Râfî: *el-Azîz Şerhü'l-Vecîz (Şerhü'l-Kebîr)*, thk. Alî Muhammed İvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

_____ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd: *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, y.y., y.y..

Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca`fer b. Hamdân Ebû'l-Huseyn: *Muhtasarü'l-Kudûrî*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyze, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., 1997.

Kurtubî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd: *el-Beyân ve't-Tahsîl ve's-Şerhü ve't-Tevcîhü ve't-Te'lîlü li Mesâilî'l-Müstahrece*, thk. Muhammed Heccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988.

Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme: *el-Kâfî fî Fikhi'l-İmâm-i Ahmed*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., 1994.

_____ Muhammed b. Müflih b. Muhammed b. Müfric Ebû Abdillâh Şemsüddîn er-Râminî el-Hanbelî: *el-Furû' ve Tashîhü'l-Furû'*, thk. Ebû'z-Zehrâ Hâzimü'l-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1418.

Mâlik, İbn Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medînî: *el-Müdevvene*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, y.y., 1994.

Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Amr et-Temîmî el-Mâlikî: *Şerhu't-Telkîn*, thk. Muhammed el-Muhtâr es-Selâmî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, y.y., 2008.

Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed: *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, y.y., y.y.

Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî: *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî*, thk. Tilâl Yûsuf, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, y.y.

Mevsilî, Mecdü'd-Dîn Ebû'l-Fazl el-Henefî Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd: *el-İhtiyâr lita'lîl'l-Muhtâr*, Matba'atü'l-Halebî, Kahire, 1937.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmurz b. Alî: *Durerü'l-Hükkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, thk. el-Muhâmî Fehmî el-Hüseynî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, y.y..

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref: *Ravzatü't-Talibîn ve 'Umdetü'l-Müftîn*, thk. Züheyr eş-Şavîş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1991.

_____ *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzebe*, Dâru'l-Fikr, y.y., y.y.

Neysâbü'rî, Müslim b. el-Heccâc Ebû'l-Hasen el-Kuşeyrî: *el-Müsnedü's-Sahîh el-Muhtasar (bi nakli'l-'adli 'ani'l-adli ilâ Resûlillah sallallahu aleyhi ve sellem)*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâü't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, y.y.

Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. el-Hâkim: *el-Müstedrek 'alâ's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Özen, Şükrü: “*Musarrât*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020.

Özsoy, İsmail: “*Faiz*”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Rü'aynî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, thk. Zekerîyyâ Umeyrât, Dâru Âlemi'l-Kutub, y.y., 2003.

Rû`aynî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîrrahmân et-Tîrablisî el-Mağribî el-Mâlikî: *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari Halîl*, Dâru'l-Fîkr, y.y., 1992.

**Sa`lebî**, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr el-Bagdâdî: *el-Mu`avvene `alâ Mezhebi Âlimi'l-Müdevvene*, thk. Hamîş Abdulhak, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke, y.y.

Safedî, Salâhu'd-Dîn Halîl b. Aybeg b. Abdillâh: thk. Ahmed el-Arnâvût, Türk Mustafa, *el-Vâfi bi'l-Vâfiyyât*, Dâru İhyâu't-Turâs, Beyrut, 2000.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsüleimme, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma`rife, Beyrut, 1993.

Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şidâd b. `Amr el-Ezdî: *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, y.y., 2009.

Suyûtî, Abdu'r-Rahmân b. Ebî Bekr, Celâlu'd-Dîn: *el-Hâvî'l-Kebîr*, Dâru'l-Fîkr, Beyrut, 2004.

Şâtubî, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî: *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasn Âli Selmân, Dâru İbn Affân, y.y., 1997.

Şerbecî, Mustafa Hın, Mustafa Buga, Alî: "*el-Fikhü'l-Menhecî `alâ Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi`î Rahimehullâh*" Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1992.

Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed: *Müsnedü'l-İmâmi Ahmedün b. Hanbel*, thk. Şu`ayb Arnâvût, Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, y.y., 2001.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf: *el-Mühezzebe fî Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfi`î*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, y.y., y.y.

Tenûhî, Zeynüddîn el-Müneccâ b. Osmân b. Es'ad İbnü'l-Müneccâ el-Hanbelî: *el-Mümti` fî Şerhi'l-Muknî`*, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2003.

Tesvelî, Alî b. Abdisselâm el-Mâlikî: *el-Behçetü fî Şerhi't-Tühfeh*, y.y., y.y.

Tûnisî, Ebû Fâris (Ebû Muhammed) Abdülazîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî: *Ravzatü'l-Müstebîn fî Şerhi Kitâbi't-Telkîn*, thk. Abdüllatîf Zukağ, Dâru İbn Hazm, y.y., 2010.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed: *eş-Şerhu'l-Mümti` `alâ Zâdi'l-Müstakni`*, Dâru İbni'l-Cevziyye, y.y., h. 1428.

_____ *Ta'likât İbn Useymîn `alâ'l-Kâfi libni Kudâme*, y.y., y.y.
(tamamlanmamış çalışma)

Zebîdî, Osmân b. el-Mekkî et-Tûzerî: *Tavzîhü'l-Ahkâm Şerhü Tühfetü'l-Hukkâm*, el-Matba'atu't-Tûnisiyye, y.y., h.1339.

Zerkeşî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Mısrî: *Şerhü'z-Zerkeşî `alâ Metni'l-Hirakî*, thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş, y.y., y.y.

Zeyla`î, Osmân b. Alî b. Mihcen el-Bârî Fahrüddîn: *Tebyînü'l-Hekâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî*, Hâşiyeye: Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yûnus b. İsmâîl b. Yûnus eş-Şilbî, el-Matba'atü'l-Kübrâ li'l-Emîriyye, Bolak, h. 1313.

Zeynu'd-Dîn, Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hesen es-Selâmî el-Bagdâdî el-Dımaşkî el-Hanbelî: *Zeylu Tabakât el-Hanâbile*, thk. Dr. Abdurrahman b. Süleyman el-Üsaymin, Mektebetu'l-Ubeykân, Riyad, 2005.

Zürkânî, Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Mısrî: *Şerhü'z-Zürkânî `alâ Muhtarü'l-Halîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.